

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**NEOKLASİK REALİZM BAĞLAMINDA SON DÖNEM
TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hüseyin YELTİN

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım TURAN

Mart-2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

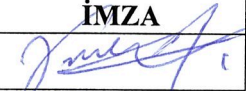
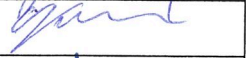

NEOKLASİK REALİZM BAĞLAMINDA SON DÖNEM
TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hüseyin YELTİN

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 11./02/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım PUZAN	- Başarılı -	
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YELTİN	- Başarılı -	
Doç. Dr. İsmail EDİZ	- Başarılı -	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	HÜSEYİN YELTİN
Öğrenci Numarası	:	Y126007009
Enstitü Anabilim Dalı	:	ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı	:	ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	NEOKLASİK REALİZM BAĞLAMINDA SON DÖNEM TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ
Benzerlik Oranı	:	%16

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

18.03.2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

18.03.2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım TURAN

Tarih: 18.03.2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

"Neoklasik Realizm Bağlamında Son Dönem Türkiye-Rusya İlişkileri" başlıklı çalışmamın gerçekten yoğun ve yorucu bir emeğin ürünü olduğunu söylemem gerekir. Elinizdeki çalışmanın hazırlanma aşamasında değerli bilgilerini ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım TURAN'a, okunmasının kolaylığını sağlamada ve akademik bilgi birikimini aktararak desteklerini her daim yanımda hissettiren pek kıymetli arkadaşlarım Arş. Gör. Adem ALVER'e, Arş. Gör. Dilek KÜÇÜKBOZ'a ve Ahmet KARAFİL'e teşekkürlerimi borç bilirim. Ayrıca bu çalışmamın hazırlanmasından sonuçlanmasına kadar geçen her süreçte yanımda olan, maddi ve manevi anlamda desteğini esirgemeyen, yorgunluk anlarımda beni cesaretlendiren ve her daim kahrımı çeken Kübra IŞIK'a ve bugünlere gelmemde en büyük pay sahibi olan çok kıymetli aileme de şükranlarımı iletmeğ isterim.

Hüseyin YELTİN

11.03.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: REALİST TEORİLER VE NEOKLASİK REALİZME GENEL BİR BAKIŞ	5
1.1. Realizm ve Realizmin Temel Özellikleri	5
1.2. Neorealizm ve Neorealizmin Temel Özellikleri.....	10
1.3. Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm	11
1.4. Neoklasik Realizm	13
1.4.1. Neoklasik Realizm ve Uluslararası Sistem	16
1.4.2. Neoklasik Realizm ve Devlet.....	18
1.4.3. Neoklasik Realizm ve Dış Politika.....	20
1.4.4. Neoklasik Realizm ve Yerel Aktörler/Ulusal Gruplar.....	22
İKİNCİ BÖLÜM: 2015’TEKİ UÇAK KRİZİNE KADAR GEÇEN SÜREÇTE TÜRKİYE-RUSYA FEDERASYONU ARASINDAKİ İKİLİ İLİŞKİLER	27
2.1. 1920-1939 Arası Türkiye-SSCB İlişkileri.....	27
2.2. İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye-SSCB İlişkileri.....	32
2.3. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-SSCB İlişkileri.....	35
2.4. 1990-2000 Arası Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri	39
2.5. 2000-2010 Arası Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri	43
2.6. Suriye’deki Halk Hareketleri ve Türkiye-Rusya İlişkileri	48
2.6.1. Suriye’deki Halk Hareketleri	50
2.6.2. Suriye Krizi ve Türkiye’nin Politikası	52
2.6.3. Suriye Krizi ve Rusya’nın Politikası.....	56
3.1. 2015 Uçak Krizine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkileri.....	59
3.1.1. Ukrayna Krizi	60
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 24 KASIM 2015 UÇAK KRİZİ VE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ	64
3.2. 24 Kasım 2015 Uçak Krizi ve Türkiye-Rusya İlişkileri.....	64
3.2.1. Uçak Krizi ve Sonrası İkili İlişkiler	68
3.2.2. Uçak Krizi ve Özür Meselesi	72
3.2.3. 15 Temmuz 2015 Darbe Girişimi.....	76

3.2.4. Fırat Kalkanı Operasyonu.....	79
3.2.5. Andrey Karlov Suikasti.....	83
3.2.6. Suriye Krizi Konusunda Yürütülen Görüşmeler ve Türkiye-Rusya İlişkileri	84
3.2.6.1. Kofi Annan Barış Planı	85
3.2.6.2. Cenevre ve Astana Görüşmeleri.....	85
3.2.6.3. Birinci ve İkinci Soçi Zirveleri.....	90
3.2.7. Zeytin Dalı Harekatı.....	92
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	96
KAYNAKÇA.....	103
ÖZGEÇMİŞ.....	113

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetlerin İndirimi Anlaşması
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTCOM	: Amerika Birleşik Devletleri Merkez Komutanlığı
DAEŞ	: Irak İslam Şam Devleti
EL-NUSRA	: Şam Halkına Destek Cephesi
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization/Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Partiya Karkerén Kurdistané/Kürdistan İşçi Partisi
PYD	: Partiya Yekîtiya Demokrat/Demokratik Birlik Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YPG	: Yekîneyên Parastina Gel/Halk Savunma Birlikleri
ZDH	: Zeytin Dalı Harekatı

Tezin Başlığı: Neoklasik Realizm Bağlamında Son Dönem Türkiye-Rusya İlişkileri	
Tezin Yazarı: Hüseyin YELTİN	Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım TURAN
Kabul Tarihi: 11/03/2019	Sayfa Sayısı: v(Ön kısım) + 113(Tez)
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler	
<p>Gideon Rose tarafından ortaya atılan ve teorik bir çerçeve kazanan "neoklasik realizm", bu çalışmanın temel teorisini oluşturmaktadır. İkili ilişkilerde hep geleneksel söylemleri koruyan ve savunan Türk-Rus ilişkileri, 1990'lı yıllarda atılan adımlar ile birlikte 2000'li yıllarda zirveye dayanan ikili ilişkilere doğru evrilmiştir. 2000'li yıllarda gelişen ilişkilerin ardından 24 Kasım 2015'de yaşanan uçak krizi ile Türkiye-Rusya ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Tam da bu noktaya atıf yapan çalışma, bu evreye kadar gelen ikili ilişkilerin tekrardan hızla gelişim göstermesinin ana sebebini neoklasik realist perspektiften ele almaktadır. Bu çalışma, sürdürülen ikili ilişkilerde uluslararası sistemin etkisi ile yaşanan problemlerin ulusal aktörlerle son bulabileceğini, ülkelerin dış politikalarını belirlerken içsel unsurlara da önem vermesi gerektiğini iddia ederken, Türk-Rus ilişkilerindeki bu krizi ve ardından yaşanan gelişmeleri bu çerçevede ele alarak analiz etmektedir.</p> <p>Bu çerçeveden ele alınacak olunursa bu çalışmanın ilk bölümünde, çalışmanın temelini oluşturan "neoklasik realizm" teorisi ele alınacaktır. Neoklasik realizme giden sürecin temellerini oluşturan realizm, neorealizm, savunmacı/saldırgan realizm de incelenmektedir. Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde, Türk-Rus ilişkileri dönemsel bazda ele alınmaktadır. 24 Kasım 2015 tarihinde yaşanan uçak krizinden sonra iki ülke arasında yaşanan krizler, işbirlikleri incelenmiştir.</p> <p>Çalışmanın sonuç ve değerlendirme kısmında ise Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında yaşanan uçak krizi ilişkileri kopma noktasına kadar getirildiği süreç incelenmiştir. Daha sonrasında gerek uluslararası konjonktür gerekse ulusal aktörlerin hamleleri ile iki ülke arasındaki ikili ilişkiler geliştirilmiş ve işbirliğine doğru yol almıştır. Tam da bu noktada neoklasik realizm teorisinin ana iddialarının yaşanan hadiseler sonrasında ne gibi çıkarımlara vesile olduğu analiz edilmiştir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Neoklasik Realizm, Türkiye, Rusya, Uçak Krizi, Ulusal Aktörler	

Title of The Thesis: Turkey-Russia Relations in the Context of Neoclassical Realism in the Recent Period	
Author: Hüseyin YELTİN	Supervisor: Assist. Prof. Yıldırım TURAN
Date: 11/03/2019	Nu. Of Pages: v(pre text) + 113(main body)
Department: International Relations	
<p>“Neoclassical Realism” suggested by Gideon Rose and in time constituted its framework, forms the basis of this study’ theory. The Turkish-Russian relations, which have always maintained and advocated traditional discourses in bilateral relations, have evaluated and evolved into the top-tier bilateral relations in the 2000s with the steps taken in the period of 1990s. Following the developing relations in the period of 2000s, jet crisis in November 24, 2015 was to the point of break the relations between Turkey-Russia. This study, which refers exactly at this point, discusses the main reason for the rapid development of bilateral relations again with the perspective neoclassical realism. This study claims that, by the influence of the international system in the ongoing bilateral relations problems can end, also claims the importance of internal factors while determining their foreign policies and finally analyses crisis among between Turkish and Russian relation and aftermath in this context.</p> <p>In this framework, in the first part of the study, “neoclassical realism theory” which forms the basis of this study was discussed. In the second and third part of the study, Turkish and Russian relations were discussed on periodic framework. The crisis and cooperations among this two countries were investigated which took place after the jet crisis on November 24, 2015.</p> <p>In the last part of the study, relations between Turkey and Russian Federation have brought to the breaking point by the jet crisis. Afterwards, both international conjuncture and the actions of national actors set forward for new cooperations. At this juncture, the events and after effects were analyzed according to neoclassical realism theory and its claims.</p>	
Keywords: Neoclassical Realism, Turkey, Russia, Jet Crisis, National Actors	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Uluslararası ilişkiler teorileri, devletlerin uluslararası konjonktürde hangi durumda nasıl davrandığını ve/veya davranması gerektiğini açıklamaya çalışmaktadır. Teoriler bu açıklamaları yaparken de farklı etmenleri incelemektedir. Uluslararası ilişkiler disiplinin temel teorilerinden gösterilen realizm, karar vericilerin, uluslararası camiadaki tehdit algısını nasıl algıladığını, hangi aktörlerin dış politikanın belirlenmesi hususunda etkili olduğu gibi birçok soruya yanıt aramıştır. Bu bağlamda, realizm teorisi içerisinde bir ayrım meydana gelmiş ve klasik realizm ve yapısalcı realizmden sonra neoklasik realizm uluslararası ilişkiler teorisi olarak literatürdeki yerini almıştır.

1980'li yıllarla beraber uluslararası konjonktürde meydana gelen değişimler ve bu değişimleri açıklamada yetersiz kaldığı iddia edilen realizm, çeşitli sorulara maruz kalarak yeni bölünmeler ile ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, neorealizm teorisi ve neoklasik realizm teorisi olmak üzere uluslararası ilişkilerde devletlerin dış politik davranışlarını/yaklaşımlarını açıklayan iki teori geliştirilmiştir.

Soğuk Savaş'ın sonlanmasının akabinde neorealist teorinin uluslararası sistemde gerçekleşen değişim ve dönüşümleri açıklamada zorlanmaya başlaması, dış politika teorilerinde yeni bir soluk arayışını beraberinde getirmiştir. Bunun neticesinde neoklasik realizm ortaya çıkmıştır. Neoklasik realizm kavramı ilk olarak Gideon Rose tarafından 1998 yılında yayınlanan "Review: Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy" makalesinde kullanılmıştır. Neoklasik realizm teorisi, uluslararası ilişkilerin, mevcut koşullar ve iç politik imkanlar/kısıtlamalar ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunarak, diğer realist teorilerden farklı olarak "iç aktörleri/ulusal aktörleri" ön planda tutmayı tercih etmiştir. Hatta bu durum, devletten ziyade devletin iç aktörlerinin uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki temel aktörler olduğu savunulmuştur. Bu bakımdan neoklasik realistlerin liberal teoriyle yakın bir çizgide yer aldığı iddia edilmiştir.

Neoklasik realizm teorisi, her uluslararası ilişkiler teorisinde olduğu gibi devletlerin dış politik davranışlarını, tutumlarını anlamaya ve açıklamaya çalışmayı amaçlamaktadır. Neoklasik realizm teorisi, sistem bazlı gelişmeleri ve uluslararası sistemin yapısını dış

politikada başlangıç noktası olarak ele almaktadır. Bununla beraber devletlerin iç aktörlerinin de dış politika kararların verilmesi noktasında belirleyicilik rolü yüklemektedir. Bu amaç doğrultusunda çeşitli unsurları önemseyen teori hem yapısal düzeydeki hem de birim düzeyindeki aracı değişkenleri kullanmayı tercih etmektedir. Bahsi geçen aracı değişkenler, devletlerin iç aktörleri olarak açıklanabilir. Bunun içerisinde, liderlerin algılamaları, liderlerin gücü, devletin iç siyasi yapısı ve devletlerin ulusal çıkarları gibi etmenler girmektedir.

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ikili ilişkiler dönemsel olarak değişiklik göstermekle birlikte, Soğuk Savaş'ın ardından, özellikle 2000'li yıllarla beraber ikili ilişkilerde iyileşme ve işbirliği gözlenmiştir. Bunun birçok sebebi olmasına rağmen, en başta sayılabilecek etmenler arasında, iki ülkede de meydana gelen iktidar değişiklikleri, uluslararası sistemde yaşanan değişim ve dönüşüm gibi birçok nedenin yattığını söylemek mümkündür.

Türkiye ile Rusya arasında 2000'li yıllarda hızlanan ve 24 Kasım 2015 tarihine kadar artarak devam eden işbirliği süreci, yaşanan "Uçak Krizi" ile beraber kopma noktasına kadar gelmiştir. Fakat Rusya'nın olay sonrasındaki taleplerinin kısmen bir kısmının karşılanması ile birlikte, ikili ilişkilerde gelişme sağlanmıştır. Bu çalışma, Türkiye ile Rusya arasında yaşanan bu gelişmeleri bir dış politika teorisi olan neoklasik realizm ile bağdaştırarak açıklamaya çalışmıştır.

Çalışmanın Amacı

24 Kasım 2015 eşliğini kısa sürede atlatan Türkiye ve Rusya, işbirliklerini hızlandırmak, bozulan ilişkilerini iyileştirmek için karşılıklı çaba harcamışlardır. Bu çalışma, tam da bu noktada liderlerin, siyasi partilerin, iç siyasal aktörlerin ve uluslararası sistemin devletlerin dış politikasını ve ikili ilişkilerini ne denli ele aldığını inceleyerek analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu analiz sayesinde, neoklasik realizmin savunduğu değerlerin dış politikanın belirlenmesinde ne denli önemli/gerekli olduğu anlaşılmasına çalışılacaktır.

Ayrıca bu çalışma, son dönemdeki Türkiye-Rusya arasındaki ikili ilişkilere odaklanarak, iki ülke arasında yürütülen politikaların belirlenmesinde uluslararası sistemin, ulusal aktörlerin ve liderin algılamalarının gibi unsurların etkili olduğunu kanıtlamaya ve bu sürece neoklasik realist bir perspektiften bakmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada amaçlanan da bu sürecin değerlendirilerek Türkiye'nin dış politikasında ve Rusya'nın dış politikasında nasıl bir aksiyon tarzının/sürecinin benimsendiğinin ve dış politika stratejilerinin nasıl evirildiğinin analizini yapmaya çalışmaktır.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışmada son dönem Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkileri neoklasik realist bağlamda açıklanmaya ve örnek bir olay ya da örnek bir periyodun üzerinde neoklasik realizm teorisinin nasıl kullanılabileceği gösterilmeye çaba harcanılacaktır. Günümüz literatüründe neoklasik realizm teorisi adına bile yazılmış Türkçe metnin az olması, hele ki bu metinlerin Türkiye dış politikasını açıklamak adına yapılmamış olması, bu çalışmanın literatüre sağlayacağı katkıyı amaç edinmesini bir adım daha öne çıkarmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın ana odak noktası, söz konusu kriz döneminde iki ülke iktidarındaki kişilerin, partilerin, liderlerin meseleye dönük aynı/farklı yönde yaklaşımlarının nedenleri ve ülkelerin dış politik hedeflerini icra ederken devlet içi aktörlerin rolünü tespit etmektir.

Bu doğrultuda da çalışmada, veri toplama yöntemi ile birlikte çok sayıda makale, dergi, gazete ve kitap incelenmiştir. Neoklasik realizm teorisinin kuramsal çerçevesinin çizilmesi adına, teorinin öncüleri olan kişilerin ana makaleleri, kitapları ve akademik yayınları elden geçirilerek çalışmaya eklenmiştir.

Son olarak, yukarıda bahsi geçen konu, amaç, önem ve yöntemler çerçevesinde ele alınacak olan çalışma üç ana bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde, uluslararası ilişkiler disiplinin en temel teorilerinden olan realizm kısaca izah edilerek, neorealizme geçiş süreci işlenecektir. Sistemsel değişim ve dönüşümün ardından yetersiz gelen realist teorilere yenisinin eklendiğinin bahsi geçirildikten sonra neoklasik realizm genel hatları ve önemli noktalarıyla incelenecektir.

İkinci bölümde ise Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkilerin tarihsel arka planı dönemselsel bazda incelenmiştir. İkili ilişkilerin hangi safhadan hangi safhaya doğru ilerlediği açıkça ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Türkiye ile Rusya Federasyonu için hayati önem taşıyan/kırılma noktası sayılabilecek 24 Kasım 2015 tarihindeki uçak krizi, öncesi ve sonrası ele alınarak, ikili ilişkilerin hangi aşamalardan geçerek tekrardan olumluya döndüğüne değinilecektir.

Sonuç ve değerlendirme kısmında ise çalışmanın da başlığını oluşturan “Neoklasik Realizm Bağlamında Son Dönem Türkiye-Rusya İlişkileri” değerlendirilecektir. İkili ilişkilerin belirlenmesindeki neoklasik teorinin ana etmenlerinin rolü ele alınarak, çıkarım yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: REALİST TEORİLER VE NEOKLASİK REALİZME GENEL BİR BAKIŞ

Uluslararası ilişkiler disiplini, devletler arası ilişkileri tanımlamak ve onları anlamlandırmak için çaba harcamaktadır. Bu çabayı harcarken de kendi bünyesindeki teorilere dayanmaktadır. Uluslararası ilişkiler alanındaki teorilerden biri olan realizm, var olan teoriler içerisinde en güçlü ve en çok tartışma yaratan teorilerin başında gelmektedir. Nitekim öyle ki, teori çeşitli evreler ve fikir aşamaları geçirerek klasik realizm, yapısalcı realizm ve neoklasik realizm olmak üzere ayrıma maruz kalmıştır.

1.1.Realizm ve Realizmin Temel Özellikleri

Uluslararası ilişkiler alanında ve günümüz koşullarında meydana gelen pek çok kültürel, politik aynı zamanda ekonomik ilişkilerin Birinci Dünya Savaşı'nın ürettiği değil, bunların hızlandırdığı gelişimler olduğu herkes tarafından bilinmektedir.¹ Yıl bazında incelenecek olunursa, 1930'lu yılların sonuna denk gelen ve 1980'lerin ortasında hakimiyeti sona erdiği iddia edilen en etkili teori realizm olarak uluslararası ilişkilerde yer edinmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte idealizm teorisi ortaya atılmıştır. İdealizmin çizdiği tablo olumlu olmasına rağmen, bu düşünce akımı İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasını önleyememiştir.² İkinci Dünya Savaşı ile birlikte idealizm görüşü yavaş yavaş yerini realist akıma bırakmıştır. Büyük bir savaşın ardından idealizm savunucuları, uluslararası arenada meydana gelen değişim, var olan hukuk kuralları, normlar ve ahlak anlayışına karşı bir güvensizlik ortamı yaratmıştır.³

Uluslararası ilişkilerde meydana gelen olayları, gelişmeleri tek bir teorinin güvenilir bir biçimde açıklaması beklenemez. Fakat teorik bir çerçeve tarihsel olarak uluslararası ilişkiler çalışmalarında merkezi bir konumda yer alabilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana realistler, gerçekte olduğu gibi değil, dünyanın nasıl olması gerektiğine çok fazla baktıkları için idealistleri eleştirmişlerdir.⁴

¹ James Joll, *Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?*, Çev: Orhan Dinç Tayanç, 2.Baskı ,(Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008), 1-2.

² Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1:1, 2004, 34.

³ Bülent Uğrasız, "Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: Realizm ve İdealizm", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5:2, 2003, 139-140.

⁴ Joshua Goldstein-Jon C. Pevehouse, *International Relations*, (Tenth Edition, Washington, D.C. Longman), 1999, 43

Uluslararası sistem 1930'lu yıllar boyunca iki önemli sorun ile karşı karşıya kalmıştı. İlki, 1929'da meydana gelen ve "büyük bunalım" olarak adlandırılan ekonomik kriz, başta Amerika Birleşik Devletleri ve diğer devletler olmak üzere oldukça hızlı yayılmıştır. Bir diğer konu ise, Almanya ve Japonya'nın uluslararası sistemdeki mevcut statükoyu değiştirme girişimleridir. Bu iki önemli olay çerçevesinde uluslararası sistem parçalanmış ve buhranla birlikte ekonomik çözüme yaşanmıştır. Ayrıca Almanya ve Japonya gibi devletlerin revizyonist girişimleriyle meydana gelen milliyetçilik duygusunun bir sonucu olarak uluslar arasında bir kutuplaşma ortaya çıkmıştır. Realizmin doğmasına uygun ortam görülürken, temelde bu akım insanı bencil olarak görmekle birlikte, güç ögesini ön plana çıkarmıştır. Devletlerinde çıkarları olduğu dile getirilmiş ve bu yüzden uluslararası camiada çıkarların önemi vurgulanmıştır. Bu nedenle realizm, çıkar ve güç ikilemi dikkat çekmektedir.⁵

Realizmin temel özelliklerine geçmeden önce, uluslararası ilişkiler disiplininde yer edinmiş olan bu teorinin felsefi temellerini ele almak gerekmektedir. Realizm, felsefi bir yaklaşım olmakla birlikte, temelleri Yunan tarihçi Thucydides'e kadar dayanmaktadır.

Buna ek olarak, yirminci yüzyılda Machiavelli gibi isimler de uluslararası ilişkiler disiplinine, realizm hususunda katkı sağlamışlardır. Başlangıcı Hans Morgenthau ve Edward Hallet Carr olan realist gelenek, daha sonrası Kenneth Waltz, Robert Gilpin gibi pek çok isimle uluslararası ilişkiler alanında bir bütün olmuştur.⁶ Bu yüzden realizm felsefisinden ve en önemli temsilcilerinden bahsetmek yerinde olacaktır.

Yaşamı hakkında oldukça az bilgiye sahip olunan ve etkilendiği Rönesans düşüncesiyle ortaya çıkan, ayrıca merkezinde insana yönelik sürekli yenilenme fikri yatan Machiavelli, uluslararası sistemde varlığını 16. yüzyılda "Prens" adlı eseriyle duyurmuştur. Bu esere göre, devletin varlığını koruyup sürdürmesi adına güce hakim olması gerektiğini iddia etmiştir. Machiavelli için önemli olan iyi bir orduya sahip olmaktır. İyi bir ordu olmadığı taktirde yasaların öneminin olmadığını vurgulamıştır. Yapmış olduğu tasvirler ile

⁵ Uğrasız, "Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: Realizm ve İdealizm", 143.

⁶ Ali Balcı, "Realizm", *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Ed. Ali Balcı ve Şaban Kardaş, (6. Baskı, 2017), 119.

realistler için önem arz etmiştir. Ayrıca Prens adlı eser; güç, ordu, denge ve egemenlik gibi kavramları gün yüzüne çıkarmıştır.⁷

Realizm teorisinin öncülerinden biri olan Thomas Hobbes, uluslararası ilişkilerin gerçekçi bir şekilde algılanması ve anlaşılması için bir temel oluşturduğu düşünülmektedir. Her ne kadar Hobbes, devletler arasındaki ilişkiler hakkında pek bir şey söylemese dahi, var olan fikirleri ve katkılarıyla Machiavelli ile birlikte akademik alanda “realist” olarak bilinmektedirler. Uluslararası ilişkiler teorisyenleri Thomas Hobbes’un fikirlerinden bazı çıkarımlarda bulunmuşlardır. İlki, Hobbes’un politika teorisinin uluslararası ilişkiler modeli oluşturması. İkincisi de uluslararası ilişkilerin aslında doğa ile insan arasındaki münasebetiyle benzeşmesi olmasıdır. Uluslararası ilişkiler disiplininde yapılan çalışmalarda, Hobbes’u hem mantıksal hem de tanımlayıcı anlamda kullanmışlardır.⁸

Realist paradigmaların öncülerinden olan Edward Carr, uluslararası ilişkiler alanında gerçekleştirilen tüm çalışmalarının zayıf olduğu iddia edilmiştir. Bunun bir istisnası olan Yirmi Yıl Krizi, uluslararası ilişkiler konusunda klasik ders kitabı olarak kabul edilmektedir. Carr Yirmi Yıllık Kriz adlı kitabında, uluslararası ilişkilerde ana sorunun ütopyacılık ile realizm arasındaki çatışma olduğuna yer vermektedir.⁹

Carr bu kitabında; iktidarın, ahlakın, hukukun ve uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimin doğası ve rolü ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca bu kitapta geçmiş ile ayrı bir kopuşa işaret eden sistematik ve eleştirel bir dizi sorunun cevabı aranmıştır.¹⁰

Realist teori, Amerika Birleşik Devletleri’nde hem Chicago Üniversitesi’nde profesör hem de Milletler Arası Siyaset isimli eserin yazarı olan Hans Morgenthau’nun çalışmaları ile daha da ilişkilendirilmiştir.

⁷ Harun Semercioğlu, “Machiavelli’nin Perspektifinden Bugünün Uluslararası İlişkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9:44, 2016, 496-501.

⁸ A. Nuri Yurdusev, “Thomas Hobbes and International Relations: An Assessment”, *METU Studies in Development*, No: 34, 2007, 414.

⁹ David Freeland, “Duke Edward Hallett Carr: Historical Realism and the Liberal Tradition”, *Past Imperfect*, 2, 1993, 124-127.

¹⁰ Wilson Peter, “E.H. Carr's The Twenty Years' Crisis: Appearance and Reality in World Politics”, *Politik*, 12:4, 2009, 7.

Morgenthau, Soğuk Savaş sonrası dünyaya ilişkin gerçekçi bir anlayışın temelleri olarak kabul edilen düşünceleri dile getirmiştir. Ayrıca otuz yılı aşkın bir süredir de realizmi savunmuştur. 1948'de yayınlanan Güç ve Barış Mücadelesi, Morgenthau'nun kilit eseri olmuş ve uluslararası ilişkilerde “çağdaş realizm” olarak adlandırılan realist teorinin temelini oluşturmuştur. Uluslararası ilişkilerin analizinde evrensel bir kriter olarak devlet çıkarlarını ve güç rekabetini belirleyen realizm, uzun yıllardır devletlerin uluslararası arenadaki davranışlarını ve uluslararası ilişkilerin bağımsız devletler arasında bir etkileşim sistemi olarak nasıl çalıştığını açıklayan egemen bir teori olarak kalmıştır. Hans Morgenthau'nun kitabı klasik realizm teorisine şekil vermiştir.¹¹

Morgenthau için “güç” ayırt edici bir özellik olarak görülmüştür. Bu özellik insan doğası gereği mevcuttur ve devletlerin çatışma eğilimli olduğunu belirtmiştir. Uluslararası Politika (*Politics Among Nations*) kitabında siyasi realizmi altı madde ile açıklamıştır.¹² Morgenthau bu altı maddeyi şu şekilde ele almıştır:

1. Realizm, politikanın genel olarak toplum gibi, insanın doğasında kökleri olduğuna ve nesnel yasalarla yönetildiğine inanmaktadır. Toplumu iyileştirmek için öncelikle toplumun yaşadığı yasaları anlamak ve iyileştirmek gerekmektedir.
2. Siyasi realizmin, uluslararası politika çerçevesinde yolunu bulmasına yardımcı olan ana gösterge, iktidar açısından tanımlanan güç kavramıdır. Bu kavram, uluslararası politikaları anlamaya çalışan, sebep ile sonuç arasındaki bağlantıyı sağlayan bir köprü olarak görülmektedir. Siyaset, ekonomi, ahlak, estetik veya din gibi diğer alanlardan ayrı, özerk bir hareket alanı ve anlayışı olarak belirlemektedir. Güç kavramı olmadan, uluslararası ya da yerel bir siyaset teorisi olduğunu söylemek imkansızdır.
3. Realizm, iktidar olarak tanımlanan güç kavramının evrensel bağlamda geçerliliği olduğunu söyleyen nesnel kategori olup, bunu varsaymaktadır. Ancak realizm kavramı ilk sabitlendiğinde hepsinde aynı olacağı anlamına gelmemektedir. Güç, gerçekten politikanın özüdür ve zaman, mekan gibi koşullardan etkilenmemektedir.

¹¹ Brian A. Keaney, “The Realism Of Hans Morgenthau”, *Scholar Commons University of South Florida*, 2006, 9-10.

¹² Rumeysa Dursun, “Realizmin Realist Bir Eleştirisi Olarak Raymond Aron ve Uluslararası İlişkiler Kuramı”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5:2, 2017, 72.

4. Siyasi realizm, politik eylemin ahlak yönünden öneminin farkındadır. Aynı zamanda, ahlaki emir ile başarılı siyasi eylemin yeniden düzenlenmesi arasındaki kaçınılmaz uyumsuzluğunun da farkındadır. Realizm her ne kadar ahlakın önemine dikkat çekse de bu kavram daha çok birey düzeyinde kalan bir yapıya sahiptir. Devletlerin politik alanda ahlak anlayışının evrensel olarak oluşturulamayacağı iddia edilmektedir.

5. Siyasi realizm, partiküler bir ulusun ahlaki amaçlarını, evreni yöneten ahlaki yasalarla tanımlamayı reddetmektedir. Ulusların ahlaki hukuka tabi olduğunu bilmek ayrı bir şey, bir yandan da uluslar arasındaki ilişkilerde neyin iyi ve kötünün kesin olduğunu bilmek gibi davranmak başka bir şeydir.

6. Siyasi realizm, siyasetin tıpkı hukuk ve ekonomide olduğu gibi özerk bir otonom yapıya dahil olduğunu iddia etmektedir.¹³

Felsefi arka planları tamamladıktan sonra realizmin temel özelliklerinden bahsetmek de yerinde olacaktır.

Realizm teorisi uluslararası sistemin anarşik olduğunu belirtmiştir. Çünkü devletler arasındaki ilişkilerde uluslararası sistem gereği güç önem arz etmektedir. Bu nedenle de uluslararası ilişkiler, devletler arasındaki gücün dağılımına odaklanmaktadır.¹⁴

Realistler genel itibarıyla devletlerin güç arayışlarını, mevcut askeri gücün merkeziliğini ve bunun çoklu egemenlik dünyasında yapacağı çatışmayı ön plana çıkarmaktadır.¹⁵

Realizmi tek bir teori olarak görmek doğru bir düşünce olmadığı ve bir teori ailesinin paradigması olduğu savunulmuştur.¹⁶ Neredeyse son çeyrek yüzyıl boyunca konuyla ilgili görüşlerini dile getirenler, realizmin birleşik bir paradigma olduğunu düşünmektedirler.¹⁷

¹³ Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace*, Revised by Kenneth W. Thompson and W. David Clinton, (Seventh Edition, Mc Graw Hill Higher Education), 3-12

¹⁴ Martin Griffiths-Steven C. Roach-M. Scoot Solomon, *Fifty Key Thinkers in International Relations*, (Second Edition, New York: Routledge), 2009, 1.

¹⁵ Falode Adewunmi James, "The Theoretical Foundation of Realism", www.researchgate.com, 5.

¹⁶ Steven Van Evera, "Restating the Realist Case", *Realism: Restatements and Renewal*, ed. Benjamin Frankel, (London), 1996, 13.

¹⁷ Jeffrey Legro-Andrew Moravcsik "Is Anybody still a Realist", *International Security*, 24:2, 1999, 9.

1.2. Neorealizm ve Neorealizmin Temel Özellikleri

Klasik realizme dönük yöneltilen eleştiriler sonrasında, devletin uluslararası ilişkiler kapsamında yerini yeniden inşa etmek için çalışmalar başlatılmıştır.

Tam da bu noktada devletlerin tutumlarının belirlenmesine yoğun şekilde vurgu yapmasından dolayı “yapısal realizm” diye de anılan neorealizm ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda neorealizm, “*Theory of International Politics*” isimli eser neticesinde Waltz tarafından ortaya atılmıştır. Neorealizm, 1970’lerden sonra azalan ABD hegemonyası sonrasında uluslararası sistemde kendine yer edinmiştir.¹⁸

Uluslararası ilişkileri değerlendirirken sistemsal bir yaklaşımı tercih eden Waltz, mevcut sistemin hiyerarşik ve anarşik olduğunu vurgulamıştır. Waltz’ın bahsini geçirdiği “uluslararası sistemde hiyerarşik” düzene göre, kurumlar bir otorite üzerine kurulmuştur. Ayrıca devletler hukuku uygulama gücüyle kişileri sınırlamaktadır. Hiyerarşinin olmadığı noktada, otorite boşluğu doğacak ve uluslararası sistemde bu boşluk çatışma ve rekabet ortamını sağlayacağı iddia edilmektedir. Buna göre, uluslararası sistemin anarşik yapıda olması devletlerin politikalarını ve tutumlarını şekillendirmektedir. Ayrıca bu teoride devlet içi aktörler analiz düzeyinde dışarıda bırakılmıştır.¹⁹

Neorealist teori, devletler arasında gerçekleşebilecek bir işbirliğinden söz ederken, gerçekleşebilecek işbirliğinin sınırlı olacağını iddia etmektedir. Devletler arasında gerçekleşebilecek işbirliği, güvenlik konuları çerçevesinde olabileceği düşünülmektedir. Bundan dolayı, uzun vadeli bir kalıcı barıştan ya da güç mücadelesinin olmadığı bir yapıdan bahsetmenin pek mümkün olamayacağı izah edilmiştir.²⁰

Neorealizm teorisi devletleri büyük, orta ve küçük olmak üzere üç sınıfta toplamaktadır. Devletlerin bu şekilde sınıflandırılmasındaki en önemli etken, Waltz’ın da ifade ettiği gibi uluslararası sistemdeki askeri ve ekonomik anlamdaki güç dağılımıdır.²¹

¹⁸ İskender Serdar, "Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış", *The Journal of Europe Middle East Social Science Studies*, 1:1, 2015, 14.

¹⁹ Övgü Kalkan Küçüksoğak, "Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm Ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması", *Turan-Sam*, 4:14, 2012, 203.

²⁰ John Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5:18, 2008, 71-72.

²¹ Serdar, "Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış", 17.

Waltz'ın ifade ettiği gibi uluslararası sistemde anarşi hakimdir. Devletler bu anarşik düzende güçlü olana katılmak yerine birbirlerini dengeleme tutumu içerisine girmektedirler. Bu yüzden büyük devletler/güçlü devletler, göreli olarak kendinden zayıf olan devletler ile kendilerini dengelemeye çalışmaktadır. Böylelikle güçlü devletler ittifaka girme eğilimin tercih etmektedir.²²

Waltz'a göre, “Büyük güçlerin sayısı ikiye veya bire düştüğünde önemli değişiklikler olmaktadır. Çok kutuplu bir sistemin var olması, güvenlik sorununu daha da karmaşık hale getirecektir. Bu nedenle, iki baskın devletin birbirlerini dengeleyebilmesi için iki kutuplu bir sisteme sahip olmak daha iyidir.”²³

Devletler arası ilişkilerin en temel unsurlarından olan güç kavramı hem realistler hem de neorealistler için kabul gören bir unsurdur. Realizm düşüncesi gücü, ulaşılması gereken bir amaç olarak görürken, neorealistler bu kavramı araç olarak görmüşlerdir. Bu sebepten dolayı da devletler güvenlik kavramına oldukça önem vermişlerdir.²⁴

Realizmin son dönemindeki yeniden canlanması ve özellikle de etik boyutunun yeniden keşfedilmesi, tipik olarak neorealizm ile realizm arasında açık bir tezatlık meydana getirmektedir.

1.3.Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm

Uluslararası ilişkilerde yaşanan ayrışmalar güç dengesinde ayrışmalara neden olmuştur. Bu durum da beraberinde savunmacı realizm ile saldırgan realizm yaklaşımlarını ortaya çıkarmıştır. Realizmin temelini oluşturan güç ve devlet kavramları, devletlerin güvenliklerini sağlama konusunda ne tür politikalar izlediğini belirleme noktasında belli sorunsallara neden olmuştur.²⁵ Bu noktada, devletler dış politikalarını belirlerken bazen saldırgan bazen de savunmacı bir yapıya bürünmektedir.

Savunmacı realizme göre, uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak gördükleri devletin, uluslararası sistemde karşı karşıya kalabilecekleri anarşik durumda, devletlerin kendi

²² Klevis Kolasi, "Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68:2, 2013, 163.

²³ Abdyrakhman Sulaimanov, *A Comparative Review of Neorealism and Neoliberalism in IR*, 1.

²⁴ Kadir Sancak, “Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013, 126.

²⁵ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya ve İşbirliği*, (8. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa), 2013, 167-169.

güvenliklerini sağlamak adına güce bağımlı hale geldiklerini ifade etmektedir. Savunmacı realizm, devletler arasında yürütülen politik faaliyetleri iyimser ve olduğu gibi ifade edilen bir tutum sergilemektedir. Buna göre, devletlerin uluslararası sistemde güçlerini artırmasını değil, uluslararası sistemin güvenliği göreceli olarak artırılmasını beklemektedir.²⁶

Savunmacı realizme göre, devletlerin en önemli amaçlarından biri olan güvenliği sağlamanın olması onları minimal politikalar izlemesine sebep olmaktadır. Eğer ki devletler, saldırgan bir politika izlemeyi tercih ederlerse, bunun neticesinde taraflarını etkileyecek sonuçları önceden kestirememektedir. Saldırgan realizm anlayışına göre, devletler ne kadar fazla güce sahip olursa, anarşik yapıya sahip uluslararası sistem içerisinde kendine daha iyi yer edinebilir. Böylelikle, var olan güvenlik kaygılarına son verebilir.²⁷

Saldırgan realizm, anarşinin uluslararası sistemde hakim olması neticesinde devletlerin, siyasal genişleme ve coğrafi yönde harekete geçmelerine sebep olabileceğini iddia etmektedir. Buna göre, uluslararası sistemde yer alan tüm devletler, kendi güçlerini artıracak politikalar gütmek istemektedir. Saldırgan realizm, uluslararası sistemde var olan anarşik yapının devletler üstü bir yapının olmaması nedeniyle, sistem içerisinde yer alan devletlerin kendi güvenliklerini kendileri sağlaması gerektiği hususuna vurgu yapmaktadır. Devletlerin sahip oldukları ideoloji, bir ülkenin saldırgan realist mi yoksa savunmacı realist mi olduğunu gösteren verilerin başında gelmektedir. John Mearsheimer saldırgan realizmin en önemli temsilcisi olarak bilinmektedir. Mearsheimer'e göre, uluslararası sistemi kısa ve orta vadede en iyi dengeleyen sistem iki kutuplu sistemdir. Çünkü ona göre, çok kutuplu bir yapı çatışma unsurunu öne çıkaran bir süreç olarak görülmüştür.²⁸

²⁶ Göktürk Tüysüzoğlu, "Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası'ndaki Çatış Gerçekliğinin Değerlendirilmesi", *Avrasya Etüdüleri*, 44:2, 2013, 69.

²⁷ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya ve İşbirliği*, 170-173.

²⁸ Tüysüzoğlu, "Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası'ndaki Çatış Gerçekliğinin Değerlendirilmesi", 71-73.

1.4. Neoklasik Realizm

Klasik realizm ve yapısalcı realizmin yanı sıra, devletlerin dış politikalarını açıklama iddiasında olan neoklasik realizm (neoclassical realism) üçüncü bir realist teori olarak uluslararası sisteme entegre olmuştur.

1980'li yıllardan itibaren uluslararası ilişkiler disiplinini açıklamaya çalışan teoriler çeşitli eleştirilere maruz kalmış ve tartışmalara sebebiyet vermişlerdir. Bu eleştirilerin ve tartışmaların çoğu, mevcut ilişkilerde, olası savaş ve barış durumlarının uluslararası sistemi ne denli etkileyeceği ve bunun uluslararası sistemin doğasına nasıl yansiyebileceği ve ne gibi sonuçlara vesile olacağı üzerine olmuştur. Bu nedenle bilim insanları, çok kutuplu bir uluslararası sistemin, iki kutuplu sistemden daha fazla çatışma yaratıp yaratmayacağı veya uluslararası iş birliği artırıp artırmayacağı konusu hususunda çalışmalarına yoğunluk vermişlerdir.²⁹

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından neorealist teorinin, uluslararası politikada gerçekleşen değişimleri açıklamada zorluklar yaşadığı görülmüş ve sonrasında neorealist teorinin açıklamakta yetersiz kaldığı konular için yeni teoriler ortaya atılmıştır. Neoklasik realizm, uluslararası koşulların ve buna bağlı olarak içerisindeki siyasal düzen ve imkanların kısıtlamalarla ele alınmasının çok daha iyi olacağını savunmaktadır. Neoklasik realizm, neorealizmden farklı olarak olayları incelerken yalnızca "sistem düzeyli" değil, devlet ve devletin altındaki olan diğer yardımcı aktörlerin de incelenmesini savunduğundan dolayı liberallere daha yakın durduğu yönünde bir yaklaşım söz konusudur. Neoklasik realizmin en önemli temsilcilerinden Fareed Zakaria, "devletlerin değil devlet adamlarının uluslararası ilişkilerdeki temel aktörler olduklarını" ifade etmiştir. Böylece, devletten ziyade devletin alt aktörlerinin uluslararası ilişkilerde daha önemli analiz birimi olarak ele alındığını söylemek mümkündür.³⁰

Tüm bu fikirsel aktivasyonun akabinde, neoklasik realizm teorisi Gideon Rose tarafından ortaya atılmıştır. Klasik realist düşünceden kendine yeni bir yol çizen bu teori, bazı fikirleri güncelleyerek ve var olan fikirleri daha sistematik hale getirerek hem iç hem de dış değişkenleri açık bir şekilde içermektedir. Neoklasik realizmin savunucuları, bir

²⁹ Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, 51:1, 1998, 144-145.

³⁰ Balci, "Realizm", 86.

devletin yapmış olduğu dış politikasını, yapılanların hepsinden önce uluslararası sistemdeki yeri ve buna bağlı özellikle de maddi gücü tarafından yönlendirildiğini belirterek realist çizgiden ayrılmamaktadır. Ayrıca bu tür gücün dış politika üzerindeki etkisinin dolaylı ve karmaşık olduğunu, çünkü iç politikadaki aktörlerin de etkili bir araç olduğunu savunarak realizmin neoklasik çizgisini oluşturmuştur.³¹

Rose makalesinde; Michael E. Brown, Thomas J. Christensen, Randall L. Schweller, William C. Wohlforth ve Zakaria'nın teorik kavramlarına atıfta bulunmuştur. Böylelikle ismi zikredilen kişiler en tanınmış neoklasik realistler olarak kabul edilmektedir. Neoklasik realizmin spesifik özelliği, devletlerin dış politikasının belirlenmesinde hem yapısal hem de yerel faktörleri dikkate almasıdır. Her iki faktör de neoklasik realist yaklaşımda iç içe geçmiş bulunmaktadır.³²

Neoklasik realizm teorisi ortaya atılana kadar, uluslararası sistemde yerel faktörlerin dış politika üzerindeki etkisini vurgulayan politik teorilerden mevcuttu. Diğerleri ise, realizmin varyantlarıydı ve uluslararası sistemin devlet davranışı üzerindeki etkisini vurgulamaktaydı. “Saldırgan/agresif realizm” esasında politik mantığını tersine çevirir ve sistemsel faktörlerin her zaman baskın olduğunu savunmaktadır. “Savunma/Defansif realizm” ise pratikte sistematik faktörlerin bir tür durum davranışlarını yönlendirdiğini ve savunarak yumuşak bir çizgi sergilemektedir.³³

Neoklasik realizm teorisinin doğuşunun temel nedeni, klasik yaklaşımların arkasındaki bazı politik duyarlılıkları ayyuka çıkarma ve ilerici bir sosyal bilim teorisinin entelektüel mimarisine entegre etme isteğiydi.³⁴ Ayrıca neoklasik realizm temel manada yapısal realist teoriye alternatif olarak geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar arasındaki teorik uyumsuzlukların sadece tespit edilmesi de yeterli değildir; aynı zamanda iç karar verme mekanizmasını, uluslararası sistem ve dış politika arasında müdahale eden bir değişken olarak ele almanın açıklayıcı bir getirisi olup olmadığı düşünülmelidir.³⁵ Bizlere

³¹ Rose, “*Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*”, 146.

³² Jacek Więclawski, “Neoclassical Realism And The Crisis of the Realist Paradigm in Contemporary International Relations”, *Myśl Ekonomiczna i Polityczna*, 57:2, 2017, 200.

³³ Rose, “*Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*”, 144-145.

³⁴ Adam Quin, “Kenneth Waltz, Adam Smith and the Limits of Science: Hard choices for neoclassical realism”, *International Politics*, 50:2, 163.

³⁵ Norrin M. Ripsman-Jeffrey W. Taliaferro-Steven E. Lobell, "Conclusion: The State of Neoclassical Realism", *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, (Cambridge University Press), 2009, 287.

uluslararası sistemin bileşimi hakkında birtakım bilgiler sağlayan neoklasik realizm teorisi, aslında neorealizmin mantıksal bir uzantısı olarak da görülebilir.³⁶

Neoklasik realizm teorisi, uluslararası sistemde devletlerin tutum ve davranışlarını açıklamaya çalışan bir dış politika teorisidir. Neoklasik realistler için, sistemik ve alt sistemik baskılar, bir devletin dış politikasını analiz etmek ve belirli bir tarihi olayı açıklamak için kullanılan birim düzeyindeki müdahale değişkenleri olarak tanımlanabilir.³⁷ Büyük stratejiye odaklanan neoklasik realist analizler, uluslararası yapının doğası ve devletlere hem içsel hem de dışsal süreçlerin nasıl değişebileceği hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır.³⁸

Uluslararası sistemin unsurlarını, iç politikaları, maddi ve fikirselsel faktörleri birleştiren bir yaklaşım olan neoklasik realizm, uluslararası ilişkileri çoğulcu bir bakış açısıyla analiz etmektedir.³⁹ Teori aynı zamanda mevcut düşüncenin konumlarından değer çıkarmaya yardımcı olurken, daha sonra onları realist düşünceye yeniden uygulamaktadır.⁴⁰ Aslında neoklasik realizm amaçlarından biri de, “zengin ama dağınık fikirleri ve erken dönem realist eserlerin denenmemiş iddialarını” daha sistematik bir teorik yapı içerisinde birleştirmeye çalışmak olmuştur.⁴¹

Neoklasik realizm de diğer tüm teoriler gibi devletlerin dış politika davranışlarını, eylemlerini açıklamaya çalışmaktadır. Teoriye göre, bir ülkenin uluslararası ilişkilerde en belirleyici rolü, onun uluslararası sistemdeki konumudur. Bütünüyle bu argümanın tek başına yeterli olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Bunun yanı sıra, bu teori devletlerin uluslararası sistemdeki güç kapasite dağılımı, devlet içi aktörlerin dış

³⁶ Nicholas Kitchen, "Systemic Pressures and Domestic Ideas: a Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation", *Review of International Studies*, 36:1, 2010, 142.

³⁷ Steven E. Lobell, "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: a Neoclassical Realist Model", *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, (Cambridge University Press), 2009, 73.

³⁸ Kitchen, "Systemic Pressures and Domestic Ideas: a Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation", 143.

³⁹ Kitchen, "Systemic Pressures and Domestic Ideas: a Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation", 119.

⁴⁰ Wayne McLean, "Neoclassical Realism and Australian Foreign Policy: Understanding How Security Elites Frame Domestic Discourses", *Global Change, Peace and Security*, 28:1, 2015, 5.

⁴¹ Kitchen, "Systemic Pressures and Domestic Ideas: a Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation", 118.

politika yapımındaki etkileri ve ulusal grupların hükümetler üzerindeki etkisini yani bağımlı değişkenleri, bu analize dahil edilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁴²

Genel çerçevede bakılacak olunursa neoklasik realizm; çağdaş realizm literatüründe, devlet davranışlarını anlamak ve açıklamak için hem yapısal hem de yerel değişkenleri birleştirmeyi amaçlamıştır. Bu teori, yapısal realizmin devlet davranışlarını şekillendirmede uluslararası sistemin önemli bir faktör olduğu fikrini kabul etmekle birlikte, buna yeni bir varsayım daha eklemeyi de ihmal etmemektedir. Bu yeni varsayım göre neoklasik realizm, dış politika kararlarının alınmasında devlet içi aktörlerin de önemini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, bu temel varsayım dışında çoğu neoklasik realistler, ülkelerin dış politikasını tam olarak neyin şekillendirdiği noktasında da hemfikir olmadıkları bilinmektedir.⁴³

1.4.1. Neoklasik Realizm ve Uluslararası Sistem

Neoklasik realizm teorisini ortaya atan Rose, mevcut yapısal sistemin zorunlulukları ile ilgili temel inançlarını ve sisteme itaat eden devletler ilkesindeki rasyonelliği kabul etmektedir. Ancak Rose'a göre; sorunsuz çalışan bir aktarım kavramının yanlış ve yanıltıcı olduğu aşikardır.⁴⁴

Klasik realistler gibi uluslararası sistemin anarşik olduğunu iddia eden neoklasik realistler, devletlerin bu anarşik yapıda var olması için kendi gücünü ve güvenliğini sağlaması gerektiğini savunmuşlardır.⁴⁵ Çünkü realist geleneğe de bağlılığını sürdüren neoklasik realizm, sistemik baskıların egemen olduğunu öne sürmektedir.⁴⁶

Neoklasik realizm, uluslararası sistemin dış politika üzerindeki etkisinin hâkim olduğunu iddia ettiği için, dış politikayı iç politik baskıların ürünü olarak gören Innenpolitik yaklaşımlardan da ayrılmaktadır.⁴⁷ Dahası neoklasik realizm teorisi, Innenpolitik yaklaşımların yanlış yönlendirildiğini iddia etmektedir. Çünkü ulusların dış politikalarını şekillendiren bir tek baskın faktör varsa o da uluslararası sistemdir. Geri kalanı ise

⁴² Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", 152-154.

⁴³ Shiping Tang, "Taking Stock of Neoclassical Realism", *International Studies*, 11, 2009, 799.

⁴⁴ Quin, "Kenneth Waltz, Adam Smith and the Limits of Science: Hard choices for neoclassical realism", 163.

⁴⁵ Taliaferro, "Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War", 28.

⁴⁶ Mark R. Brawley, "Political Economy and Grand Strategy a Neoclassical Realist View", *Routledge Global Security Studies*, 2010, 2.

⁴⁷ Ripsman, Taliaferro and Lobell, "Conclusion: The State of Neoclassical Realism", 291-292.

göreceli maddi güçlerdir. Bu yüzden bu teoriye göre, dış politika analizi bu noktada başlamalıdır. Neticede, uzun vadede bir devletin dış politikasını uluslararası sistemin sınırları ve doğurduğu fırsatlar belirlemektedir.⁴⁸

Neoklasik realistler, politikanın uluslararası koşullardan bağımsız olarak yapılabileceği fikri ile ilgilenmektedir. Nitekim, neoklasik realistler, birçok durumda, farklı ülkelerdeki geniş çapta değişen çıkar koalisyonlarının, karşılaştırılabilir uluslararası tehditlerle karşı karşıya kaldıklarında benzer dış politikaları seçmelerini beklemektedir.⁴⁹

Devletlerin dış politikasını şekillendiren en önemli etkenin, devletlerin uluslararası sistemdeki yeri olduğunu savunan neoklasik realistler, sistemsel kısıtlamalar ve engellemeler, devletlerin hedeflerini ve dış politika amaçlarını sınırladığı konusuna değinmektedirler.⁵⁰ Uluslararası sistemden gelen dönüşler sonrasında neoklasik realizm, siyasal realizmin politik unsurunu canlandırır.⁵¹ Ancak uluslararası sistemden gelen dürtüler genellikle belirsizdir ve devletler sistemsel baskıya farklı yollarla tepki verebilir. Sonuç olarak, benzer güce sahip ülkeler uluslararası arenada oldukça farklı davranabilir ve farklı dış politika hedefleri oluşturabilir. Bu fark, yerel faktörler tarafından açıklanmaktadır ve neoklasik realistler, sistemsel kısıtlamalar ve baskılar ile devletin dış politika kararları arasında özel bir bağ olduğunu göstermeye çalışmaktadırlar. Neoklasik realizm, uluslararası sistem düzeyindeki güçlü sistemsel kısıtlamaların varlığına dikkat çekmekte olup, bunun neticesinde sistemik darbelerin etkisini değiştirebilecek geniş bir içsel faktörlerin varlığını da kabul etmektedir.⁵²

Neoklasik realizm, sistemik tehditlere oldukça fazla önem vererek, uluslararası ilişkilerdeki müttefiklerin büyük stratejilerini seçiminde oynayabileceği önemi kabul etmektedir. Politika yapımında politik-ekonomik kararların önemini de ortaya koyarak,

⁴⁸ Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", 151.

⁴⁹ Ripsman-Taliaferro-Lobell, "Conclusion: The State of Neoclassical Realism", 291-292.

⁵⁰ Wiğclawski, "Neoclassical Realism And The Crisis of the Realist Paradigm in Contemporary International Relations", 201.

⁵¹ Kitchen, "Systemic Pressures and Domestic Ideas: a Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation", 143.

⁵² Wiğclawski, "Neoclassical Realism And The Crisis Of The Realist Paradigm In Contemporary International Relations", 201.

yapısal realist perspektifi rafine ettiği söylenebilir. Neoklasik bir realist yaklaşım da gücün uluslararası sistemdeki dağılımına ilişkin temel varsayımı da kabul etmektedir.⁵³

Neoklasik realizm, devletlerin sistemik değişimlere nasıl uyum sağladığını açıklamayı amaçlamaktadır. Neoklasik realist düşünürler, uluslararası sistemin kısıtlayıcı etkilerine vurgu yapmaktadırlar. Ancak yine de ulusal dış politika tercihlerinin yerine getirilmesi için kayda değer bir alanın olduğunu da kabul etmektedirler. Neoklasik realizm teorisinin bağımsız değişkeni olarak gücün uluslararası sistem içindeki dağılımı⁵⁴ söylemek mümkündür.

Kısacası, neoklasik realizm uluslararası sistemden kaynaklanan durumlara karşı, ülkelerin nasıl bir hamlede bulunacağını, uluslararası sistemdeki güç dağılımları ve devlet içerisindeki iç aktörlerin belirleyici olduğunu ifade etmektedir.

1.4.2. Neoklasik Realizm ve Devlet

Klasik realist teorilerde olduğu gibi neoklasik realizm teorisine göre de devlet, uluslararası sistemin en önemli aktörü olarak görülmektedir. Bu yüzden de neoklasik realistler devleti, yerel değişkenler/iç aktörler ile uluslararası ilişkiler arasındaki köprü olarak konumlandırmaktadırlar.⁵⁵

Bu teori, devlet hakkında bazı varsayımlarda bulunmaktadır.⁵⁶ Neoklasik realistler için devlet, uluslararası sistem ile dış politika arasında var olma savaşı veren bir değişken yapıdır. Diğer özelliklerinin yanı sıra devlet, topluma göre güçlü ya da zayıf olabilir.⁵⁷

Neoklasik realist model, devletlerin potansiyel dış tehditler karşısında kaçınılmaz olarak ulusal çıkar anlayışına sahip olduğu fikrine dayanmaktadır. Uluslararası sistemin anarşik bir yapıya sahip olması, ulusların güvenliklerini öncelikli tutmasına aynı zamanda bu konuda önlemler almasına sebep olmaktadır.⁵⁸ Neoklasik realistler, uluslararası sistemin

⁵³ Brawley, "Political Economy and Grand Strategy a Neoclassical Realist View", 4-5.

⁵⁴ Lorenzo Cladi-Mark Webber, "Italian Foreign Policy in the Postcold War Period: a Neoclassical Realist Approach", *European Security*, 20:2, 2011, 208.

⁵⁵ Brawley, "Political Economy and Grand Strategy a Neoclassical Realist View", 2.

⁵⁶ Lobell, "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: a Neoclassical Realist Model", 56.

⁵⁷ Lobell, "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: a Neoclassical Realist Model", 44-45.

⁵⁸ Colin Dueck, Neoclassical Realism and the National Interest: Presidents, Domestic Politics, and Major Military Interventions, *Neoclassical Realism, The State, And Foreign Policy*, (Cambridge University Press) , 2009, 145-146.

lkeler zerine baskılar getirmesine rağmen, dış politika davranışının yalnızca spesifik değişkenlerle açıklanabileceğini ne sürmektedir.⁵⁹

Realist düşüncenin bir türevi olan neoklasik realizm, sistemik baskıları devlet yoluyla bertaraf etmeyi, bunu yaparken de ülke içindeki aktörlerden destek almayı istemektedir. Bu teori, güvenlik kavramını en yüksek politika seviyesi olarak görürken, dış tehdit ortaya çıktığında toplumun ihtiyaçlarını bir bütün olarak görmektedir.⁶⁰

Devleti niter bir oyuncu olarak hareket etmeye ve pozisyonunu nesnel olarak değerlendirmeye teşvik eden sistemsel baskılara rağmen, bu durum i politikayı ve i aktörlerin algısını ortadan kaldıracak kadar kararlı olmamaktadır.⁶¹ Bu yüzden neoklasik realizm teorisinde devlet, iktidarındaki i aktörlerin etkisi hususunda çeşitlilik beklemektedir. Neoklasik realizm de uluslararası sistemin devletlerin dışsal davranış parametrelerini şekillendirmedeki önemini vurgulamaktadır.⁶² Devletlerin uluslararası sistemde yaşanan benzer olaylara verdiği değerlik davranışlar ile ilgili olarak, ülkelerin siyasi ve sosyal aktörlerinin tercihlerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Neoklasik realizm, neorealizmin güç dengesinin merkezi görüşüne dayanmadan, klasik realizmde bulunan devlet ve toplum arasındaki karmaşık ilişki üzerine kuruludur. Klasik realizmde olduğu gibi, neoklasik realizm de devletin gücünün, devletler arasında ve farklı tarihsel periyotlarda değerliklik gösterdiğini benimsemiştir. Yine de bu teori, neorealizm gibi, devletlerin etkileşim içinde olduğu uluslararası çevrenin, devletlerin kendi çıkarlarının ve davranışlarının temel belirleyicisi olduğunu savunmaktadır. Dahası neoklasik realizm, savunmasız devletlerin tamamının otoriter ve merkezileşmiş yerel aktörleri benimsemelerini beklememektedir. Yine, güvenlik açısından sıkıntı yaşamayan devletlerin de liberal ve merkezi olmayan yerel aktörlerini benimsemesini de beklememektedir.⁶³

⁵⁹ Dueck, "Neoclassical Realism and the National Interest: Presidents, Domestic Politics, and Major Military Interventions", 141.

⁶⁰ Brawley, "Political Economy and Grand Strategy a Neoclassical Realist View", 2

⁶¹ Brian Rathbun, A Rose By Any Other Name: Neoclassical Realism As The Logical And Necessary Extension Of Structural Realism, *Security Studies*, 17: 294, 314.

⁶² Taliaferro, "Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War", 223.

⁶³ Taliaferro, "Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War", 210-212.

Neoklasik realizm, dış politikaya oldukça tutarlı bir yaklaşım ile yaklaşmaktadır. Neoklasik realistler için devlet, herhangi bir toplumsal gruptan farklı, potansiyel olarak özerk bir aktör olarak tabir edilmektedir.⁶⁴ Ayrıca neoklasik realizm, çevresel faktörleri göz önünde bulunduran bir ontolojiden ilerlemektedir.⁶⁵

Neoklasik realistler, daha önceden de ifade edildiği gibi, devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi, sistemsel baskı ve doğan fırsatları göz ardı etmeden ele almayı tercih etmektedir. Neoklasik realizm savunucuları, uluslararası sistemdeki güç dağılımını bağımsız, devlet içi aktörlerin kendi içlerinden kaynak yaratma gücünü de değişken olarak analiz etmeyi tercih etmektedir.

1.4.3. Neoklasik Realizm ve Dış Politika

Neoklasik realizm teorisi uluslararası ilişkilerde ülkelerin dış politikasını anlama ve açıklama iddiasında olduğundan dolayı bir dış politika teorisi olarak görülmektedir. Bu teori, büyük güçlerin dış politikasını ve güvenlik politikasını açıklamaya çalışmaktadır.⁶⁶

Neoklasik realizm, sistem düzeyindeki olaylar kadar ülkelerin dış politikalarına da odaklanmakta⁶⁷ ve bir ülkenin dış politikasının kapsamının, her şeyden önce ülkenin nispi maddi gücü tarafından yönlendirildiğini iddia etmektedir. Yine de gücün dış politikada yapmış olduğu etkisinin dolaylı ama aynı zamanda karmaşık olduğunu, çünkü yapılan sistematik baskıların karar vericilerin algıları ve devlet yapısı gibi birim düzeyindeki değişkenlerin de etkili olduğunu kabul etmektedir.⁶⁸

Neoklasik realistler bu nedenle sistemsel baskıların, dış politika oluşumunda karar vericiler olarak sayılan birim düzeyindeki değişkenleri analiz etmeyi amaçlamaktadır. Böylece, neoklasik realizmin, devletlerin dış politikadaki davranışlarını analiz etmeyi ve bu yüzden de geniş ölçüde bir çerçeve çizmeye istekli olduğu söylenebilir.⁶⁹

⁶⁴ Ripsman-Taliaferro-Lobell, "Conclusion: The State of Neoclassical Realism", 280.

⁶⁵ Taliaferro, "Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War", 479.

⁶⁶ Lobell, "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: a Neoclassical Realist Model", 43-44.

⁶⁷ Jonathan D. Caverley, "Power and Democratic Weakness: Neoconservatism and Neoclassical Realism", *Journal of International Studies*, 38:3, 609.

⁶⁸ Taliaferro-Lobell-Ripsman, "Conclusion: The State of Neoclassical Realism", 5.

⁶⁹ Balkan Devlen-Özgür Özdamar, "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises", *Rethinking Realism in International Relations Between Tradition and Innovation*, Ed. Annette Freyberg, Inan Ewan Harrison Patrick James, (The Johns Hopkins University Press), 2009, 137.

Bir başka konu da neoklasik realizm modellerinde hem dış hem de iç değişkenler veri olarak kabul edilmektedir. Yine aynı zamanda neoklasik realistler, diğer realizm teorilerinde olduğu gibi gücü siyasal yaşamın merkezine yerleştirmekten geri durmamaktadır.⁷⁰

Tüm büyük neoklasik realist eserlerin birincil konusu, göreceli gücün dış politika üzerindeki etkisi olmuştur.⁷¹ Basit bir şekilde ifade etmek gerekirse, neoklasik realizm, gücün dış politika üzerindeki etkisinin dolaylı ve karmaşık olduğu inancına sahiptir.⁷²

Dolayısıyla neoklasik realizmde, göreceli gücün artışının sonucunda bir ülkenin dış politika faaliyetlerinin kapsamında ve yaptırım gücünde bir genişlemeye sebep olacağı ancak tam tersi bir durumda da ülkenin dış politika faaliyetlerinin kapsamında ve yaptırım gücünde daralmaya yol açacağına inanılmaktadır.⁷³

Neoklasik realistler, tarihin koşullarını ve dış politikanın gerçekte ne şekilde yürüdüğüne önemini vurgulamaktadır.⁷⁴ Ayrıca iktidar ile dış politika arasındaki bağlantıları anlamak ve dış politikanın formüle edilip, yakından incelenmesi gerektiğine inanmaktadırlar.⁷⁵ Diğer neoklasik realistler, ilave müdahale değişkenlerinin dış politika üzerindeki etkisini araştırmayı savunmaktadırlar.⁷⁶

Ayrıca bu teori, bir devletin dış politikasındaki tutarlı ya da tutarsız tüm davranışlarını açıklamaya yardımcı olmaktadır.⁷⁷ Neoklasik realizm, aynı devletlerin farklı zamanlarda neden benzer dış politika eylemlerinde bulunduğunu ya da farklı devletlerin, benzer dışsal sınırlamalara karşı neden farklı tepkiler verdiğini açıklamaya odaklanmayı tercih etmiştir.⁷⁸

Tüm bunlar göz önüne alındığında, dış politikanın belirlenmesinde hükümetin ve ona etki eden iç aktörlerin önemi büyüktür. Bu yüzden, devlet ya da hükümetler ile ulusal aktörler

⁷⁰ Lobell, "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: a Neoclassical Realist Model", 43-44.

⁷¹ Rose, p.155

⁷² Sulz, "Neoclassical Realism, UN-Resolution 1973 and the Responsibility to Protect in Libya", 35.

⁷³ Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", 167.

⁷⁴ Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", 171.

⁷⁵ Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", 147.

⁷⁶ Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", 164.

⁷⁷ McLean, "Neoclassical Realism and Australian Foreign Policy: Understanding How Security Elites Frame Domestic Discourses", 5.

⁷⁸ Kevin Marsh, "Leading from behind": neoclassical realism and operation Odyssey Dawn", *Defense and Security Analysis*, 30:2, 2014, 121.

arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu ilişkiyi analiz etmek, neoklasik realizm teorisinin ortaya attığı iddiayı kanıtlamak adına yerinde olacaktır.

1.4.4. Neoklasik Realizm ve Yerel Aktörler/Ulusal Gruplar

Neoklasik realistler, devletlerin dış politikasını şekillendiren daha karmaşık bir belirleyici kataloğunu açıklamak için iktidar ve politika hakkındaki bazı klasik realist düşüncelere geri dönmektedirler. Aslında, neoklasik realizm, realist paradigmanın hem klasik hem de yapısal akımlarından gelen kavramların spesifik bir sentezini önermektedir.⁷⁹

Bu teori, spesifik bir sentezi önerirken şu soruları sormaktan da geri kalmamaktadır. Devletler veya spesifik olarak devletler adına hareket eden karar vericiler ve kurumlar, uluslararası tehdit ve fırsatları nasıl değerlendiriyor? Dış tehditlerin niteliği konusunda bir anlaşmazlık olduğu takdirde ne olur? Nihayetinde kabul edilebilir veya kabul edilemez dış politika alternatiflerine kim karar veriyor? Yerel aktörler ne ölçüde ve hangi koşullar altında dış politika kararları üzerine etki edebiliyor? Son olarak, devletler dış politika ve güvenlik politikalarını uygulamak için gerekli kaynakları çıkarma ve seferber etme konusunda nasıl hareket ediyorlar?⁸⁰ Tüm bunlar, neoklasik realist teorisinin ülkelerin dış politik kararlarını anlamak ve analiz etmek adına kullanılan soru türlerinden bazılarıdır.

Neoklasik realizmi, dış politikayı devletlerin dış uyaranlara karşı verdiği tepkiler doğrultusunda açıklayan rasyonalist yaklaşımlardan ayıran en önemli özellik, teorisinin iç politikaya dikkat etmesidir. Neoklasik realizm her ne kadar iç politik değişkenleri açıklayıcı bir çerçeveye oturtsa bile, dış politikaya yönelik liberal yaklaşımlara farklı alternatifler sunmaktadır.⁸¹

Neoklasik realistler, entelektüel olarak olayları analiz ederken sistemsal bir düzeyden başlamayı tercih etmektedirler. Daha sonrasında, gerçek durumlarda göreceli olarak gücün devlet ve devlet dışı aktörlerin davranışlarını nasıl etkilediğini ve bu davranışları nasıl eyleme döktüğüyle ilgilenmeye özen göstermektedirler.⁸²

⁷⁹ Wiclawski, "Neoclassical Realism And The Crisis Of The Realist Paradigm In Contemporary International Relations", 207.

⁸⁰ Taliaferro, Lobell and Ripsman, "Conclusion: The State of Neoclassical Realism", 1.

⁸¹ Ripsman, "Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups", 288-289

⁸² Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", 166.

Ülkelerin iç politik yapısı ve karar vericilerin dış politikaya etkisini analiz etmeyi amaçlayan neoklasik realistler, bununla birlikte genel bir teorik çerçeve olarak, özellikle; liderlerin inançlarının davranışlarını nasıl etkilediğini, bunların nasıl ölçülebileceği ve hangi yerel faktörlerin liderlerin dış politika değerlendirmelerini etkilediğini açıklamaktadır. Bu yüzden de uluslararası sistemde meydana gelen olayları açıklamak adına yapısalcı teorilerin aksine, siyasi elitlerin algılarına odaklanmaktadır.⁸³

Neoklasik realizm, etkisiz devletlerin iç yapılarını ve siyasi seçkinleri arasındaki uzlaşma eksikliğini, devletin dış politikasının kalitesini etkileyen faktörler arasında görmektedir. Ayrıca, Ripsman ve Schweller, yerel çıkar gruplarının devletin dış faaliyetleri üzerindeki potansiyel etkisine ve özellikle devletlerin dış politika ve güvenlik politikalarında en güçlü ve ayrıcalıklı rolüne vurgu yapmaktadır. Christensen, Zakaria, Schweller ve Taliaferro, siyasi elitlerin, dış politika amaçları için toplumsal desteği seferber edebilme yeteneklerini vurgulamıştır. Çağdaş devletler, toplumsal seferberlik hususundaki başarılarında farklılıklar gösterebilir ve bunların etkinliği politik liderlerin kalitesine, devlet kurumlarının ve dış politikasının arkasındaki ideolojinin gücüne de bağlı olduğunu söylemek mümkündür.⁸⁴

Neoklasik realistler, dış politikaya etki eden devlet içerisindeki çeşitli faktörleri göz önünde bulundurup, ülkelerin aldığı dış politik kararlar ne gibi rol oynadığı hususunda araştırma yapmaktadır.⁸⁵

Neoklasik realist düşünürlere göre, uluslararası sistemdeki güç dağılımları, bir durum karşısında ülkelerin politikalarını ve davranışlarını belirleyen etkenlerden biridir. Bu nedenle, ülkenin dış politika yapıcılarının olaylar karşısındaki durumu, tutumu ve olayı analiz yeteneği önem kazanmaktadır.⁸⁶

Bu teori, uluslararası politikanın kalıplaşmış aktörlerine değil, devlet içi aktörlerin dış politika kararlarındaki etkisini açığa çıkarması bakımında neorealizmden farklılık göstermektedir. Bu nedenle neoklasik realizm, analizlerinde iç düzey değişkenlerine yer

⁸³ Devlen-Özdamar, "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises", 138.

⁸⁴ Wiğclawski, "Neoclassical Realism And The Crisis Of The Realist Paradigm In Contemporary International Relations", 204.

⁸⁵ Wiğclawski, "Neoclassical Realism And The Crisis Of The Realist Paradigm In Contemporary International Relations", 202.

⁸⁶ Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", 158.

vermektedir.⁸⁷ Neoklasik realizm, neorealizmin sistemik düzeydeki değişkenlerle analizini ve klasik realizmin dikkatini iç politika, diplomasi, siyasi liderler ve hükümet tipinin etkisiyle birleştiren farklı bir realizm teorisi olarak ortaya çıkmıştır.⁸⁸

Neoklasik realizm, iktidara bağlı faktörlerin bir devletin dış politikasının tüm yönleriyle etkilediğini ve dış politika oluşumunda karar verici mercilere etki ettiğini iddia etmektedir.⁸⁹ Ayrıca demokratik ya da demokratik olmayan hükümetler, yerel aktörlerle etkileşime girme şekilleri bakımından farklılık gösterebilir de demokratik olmayan devletler bile, askeri, ekonomik seçkinler ve hatta bazen de güçlü siyasi aktörlerin taleplerini dikkate almak durumunda kalabilirler. Ayrıca, dış politika kararlarının yaratılmasında, hükümet başkanı, bakanlar, dış güvenlik politikası yapmakla yükümlü olanlar, yasama organı, siyasi müttefikler, muhalefet partileri gibi birçok devlet içi aktör rol oynamaktadır.⁹⁰

Neoklasik realizm, iç politika ve ülke içi aktörlerin uluslararası politikada bir rolünün olduğunu iddia etmektedir.⁹¹ Neoklasik realizm, iç politik aktörleri ele alırken onları, kamuoyu, yasama organı, yürütme organı gibi ayrı olarak görmek yerine, hepsinin bir bütün olduğunu ve ortak yönlerinin paylaşılması gerektiğine inanmaktadır.⁹²

Neoklasik realistler öncelikle, dış politika karar vericilerin merkezi bir rol üstlendiğini varsaymaktadırlar. Bu karar vericilerin yerel ve uluslararası siyasi sistemlerin kesişme noktalarında oturduğu teori tarafından kabul edilmektedir. Ayrıca dış politika seçimleri devlet liderleri tarafından yapılırken, önemli olanın olası tehdidin önceden analiz edilmesini sağlamaktır. Devlet liderleri bu noktada kritik bir pozisyona sahiptir ve ulusal güvenlik ve uzun vadeli büyük stratejilerin oluşumundan birinci derece sorumlu kişilerdir.⁹³

⁸⁷ Matthias Sulz, "Neoclassical Realism, UN-Resolution 1973 and the Responsibility to Protect in Libya", *Lehrveranstaltung: 210086-1*, 2016, 34.

⁸⁸ Kevin Marsh, "Leading from behind": neoclassical realism and operation Odyssey Dawn", *Defense and Security Analysis*, 30:2, 2014, 121.

⁸⁹ Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", 168.

⁹⁰ Norrin M. Ripsman, "Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups", *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, (Cambridge University Press), 2009, 171.

⁹¹ Rathbun, "A Rose By Any Other Name: Neoclassical Realism As The Logical And Necessary Extension Of Structural Realism", 296.

⁹² Norrin M. Ripsman, "Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups", 170-171.

⁹³ Lobell, "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: a Neoclassical Realist Model", 56.

Neoklasik realistler, iç politika, hükümet, muhalefet, karar alma süreçleri, liderlerin algıları ve devletlerin uluslararası çevreye nasıl tepkiler vereceğini açıklamadaki fikirlerinde iç politik sorunları incelemeye hazır durumdadırlar.⁹⁴

Neoklasik realizm, dış politika yapımı sürecinde siyasi grupların bir araya gelmesini şekillendirmede, rekabetçi baskıları ve sosyalleşmenin etkilerinin önemini yüksek olduğuna inanmaktadır. Fakat aynı zamanda bu teori, dış politika yapım sürecinde etkili olan yerel faktörlerden hangisinin ne denli öncelikli ve önemli olduğunu açıklayabilecek bir sistemden yoksundur.⁹⁵

Neoklasik realizm, devletlerin uluslararası sistemdeki olaylara karşı, “karar vericilerin algıları” ve “iç devlet yapısı” gibi değişkenlere göre farklı şekillerde tepki verdiğini iddia etmektedir. Fakat uluslararası sistemdeki bu değişkenler, devletlerin göreceli gücü ile değişiklik göstermektedir. Bu teori bir ülkenin dış politikasının etkinliği hususunda, öncelikle gücün uluslararası sistem içindeki dağılımından etkilendiği varsayımını paylaşmaktadır. Neoklasik realizm, uluslararası sistemi analiz seviyesinde ele aldığı anda, yer alan değişkenlerin önceliğini vurgulayarak, dış politika yapımında diğer realist teoriler gibi gücün ilk sırada yer alması gerektiğine inanmaktadır.⁹⁶ Tam da bu noktada operasyonel kod analizi devreye girerek, dış politika kararlarını açıklamada nedensel mekanizmalar olarak politik liderlerin inançlarına odaklanmaktadır.⁹⁷

Neoklasik realizm, uluslararası rekabetin, ülke içi rekabet için önemli bir etkisinin olduğunu ve bu rekabet mantığının birbirinden analitik olarak izole edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu sebepten dolayı da teori, kendisini maddi değişkenler konusunda sınırlamamayı tercih etmektedir. Fakat yine de “kimlik ve ideoloji”yi analizlerinde yardımcı bir parça olarak görmektedir.⁹⁸ Neoklasik realistler -özellikle Zakaria ve Christensen- tarafından vurgulanan ikincil müdahale değişkeni bir ülkenin

⁹⁴ Kitchen, "Systemic Pressures and Domestic Ideas: a Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation", 118.

⁹⁵ Ripsman, "Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups", 179.

⁹⁶ Lorenzo Cladi-Mark Webber, "Italian Foreign Policy In The Post-Cold War Period: A Neoclassical Realist Approach", *European Security*, 20:2, 2011, 207.

⁹⁷ Devlen-Özdamar, "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises", 138.

⁹⁸ Jonathan D. Caverley, "Power and Democratic Weakness: Neoconservatism and Neoclassical Realism", *Journal of International Studies*, 38:3, 610.

devlet aygıtının gücü ve çevresindeki toplumla olan ilişkisini oldukça önemli görmüştür.⁹⁹

Ülke içerisindeki iç aktörler, politik başarı sağlamak için değerli bir şeyleri değiştirerek değil, uluslararası koşulların yorumunu şekillendirerek ve ulusal çıkarları belirlemeye yardımcı olarak politika seçimlerini yapabilirler. Bu anlamda, ulusal güvenlik politikasına yön veren politikacıların zihin düzenini şekillendiren epistemik topluluklar olarak hareket edebilirler. Bu nedenle, demokratik yönetimin hakim olduğu ülkelerde, hükümetin siyasi gündemine yön verebilecek bir yasama organı, seçim başarısı sağlayabilen bir muhalefet partisi, iyi organize olmuş bir topluluk, tutarlı ve oy bakımından zengin bir parlamento, dış politika yapım sürecinde aktif rol alması beklenebilecek bir durumdur. Prensip olarak ülke içi aktörler, devletin savunmasız olduğu anlarda siyasal manada en büyük etkiyi sağlayabilirler. Dolayısıyla, demokratik ülkelerde ulusal güvenlik politikasını oluşturan çevreler ve hükümet kanadı, kendilerini güçsüz hissedeceği anda ya da güç kaybedeceğini düşündüğü anlarda politikalarını oluştururken iç menfaat gruplarıyla pazarlık etme konusunda istekli davranabilirler.¹⁰⁰

In The Logic of Political Survival Bueno de Mesquita et al (2003), her siyasi lider için temel motivasyon kaynağını var olan gücünü korumak olduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle, liderin görevden alınmasına yol açabilecek iç ve dış politikalar muhtemelen uygulanmayacaktır. Seçici ve kazanan koalisyonun varsayılan özellikleri, hangi politikaların iyi politikalar olduğunu ve hangi liderin siyasi hayatta kalması için kötü olduğunu belirleyecektir.¹⁰¹

Dolayısıyla neoklasik realizm, devletlerin dış politika davranışlarını analiz etmek için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Bununla birlikte, genel bir teorik çerçeve olarak, uygulamalı analiz amacıyla, özellikle liderlerin inançlarının davranışlarını nasıl etkilediğini, onları nasıl ölçebileceğimizi ve hangi yerel faktörlerin liderlerin dış politika kararlarını alırken etkili olduğuna dikkat etmektedir. Ek olarak, uzun vadede göreceli güç yetenekleri dış politika çıktılarını belirleyebilmektedir.¹⁰²

⁹⁹ Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", 161.

¹⁰⁰ Rispman, "Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups", 185-188.

¹⁰¹ Devlen-Özdamar, "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises", 143.

¹⁰² Devlen-Özdamar, "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises", 137.

İKİNCİ BÖLÜM: 2015'TEKİ UÇAK KRİZİNE KADAR GEÇEN SÜREÇTE TÜRKİYE-RUSYA FEDERASYONU ARASINDAKİ İKİLİ İLİŞKİLER

Türkler ile Ruslar arasındaki ikili ilişkiler oldukça eski dönemlere kadar dayanmaktadır. Bu temeller üzerine oturtulan Türkiye-Rusya ilişkileri zaman zaman krizlere, zaman zaman işbirliklerine ve zaman zaman da geleneksel algıların hakim olduğu süreçlere sahne olmuştur.

2.1. 1920-1939 Arası Türkiye-SSCB İlişkileri

Türkler ile Ruslar arasındaki ikili ilişkiler çok uzun senelere dayanmaktadır. Aşağı yukarı beş yüz yıllık bir geçmişe dayanan ilişkiler, dönemsel bazlı inişli çıkışlı bir grafiğe sahip olmuştur. Bazı dönemlerde uluslararası sistemde Türkler ile Ruslar arasında işbirliği hakimken, bazı dönemlerde de tehdit algılamaları hüküm sürmüştür.¹⁰³

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin tarihi iki büyük dünya savaşı periyodunda oldukça ilginç gelişmelere sahne olmuştur. Uluslararası arenaya eş zamanlarda entegre olan iki devlet, aralarındaki ilişki boyutu genişleterek uluslararası işbirliği sistemine yönelerek büyük bir yol kat etmişlerdir. 1920'lerde başlayıp 1930'lu yılların ortalarına kadar devam eden Türk-Sovyet ilişkilerinde bir dostluk havası hakimdi.¹⁰⁴

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki yakın diplomatik ilişki milli mücadele yıllarında başlamıştır. 17 Aralık 1925'te yapılan anlaşmada iki devlet arasında Dostluk ve Saldırmazlık Paktı imzalanmış ve böylelikle ilişkileri iyileştirme yoluna gidilmiştir. Ayrıca Türkiye, batılı devletler ile de ittifak kurma girişimi içerisinde olmuştur.¹⁰⁵

Sovyetler Birliği, 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik Devriminin Batıya da ihraç edilmesi konusunda planlar yapmaktaydı. Fakat bu planların suya düşmesinin ardından yeni bir fikir ortaya atıldı. Buna göre, devrimi dünyaya yaymak için ilk hedefin güney

¹⁰³ Habibe Özdal, Hasan Selim Özertem, Kerim Has ve Turgut Demirtepe, "Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine", *USAK Avrasya Araştırmaları Merkezi*, Rapor No: 13-06, 2013, 19.

¹⁰⁴ Cemil Hasanlı, *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1953)*, Çev. Ali Asker, (Bilgi Yayınevi:2011), 15.

¹⁰⁵ Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3:11, 2010, 252.

komşusunun olması yönündeydi. Bu anlamda da Türkiye en uygun devlet olarak görünmekteydi. Çünkü Türkiye, sefeli Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan devraldığı ağır bir yenilgi sonucunda Sevr Antlaşmasına maruz kalmıştı. Bu antlaşmaya göre de topraklarının dörtte üçünü kaybetmek ile karşı karşıya kalmıştı.¹⁰⁶

Türkler ile Ruslar arasındaki ikili ilişkilerinin tarihsel geçmişine bakılacak olunursa, söylemsel bazda bir “düşman”lığın hakim olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlayış, Rusların asıl/en büyük düşman olduğu algısı Türk kamuoyunda yer edinmiştir. Türk kamuoyunda bu anlayışın hakim olmasının ana nedenlerinden biri de Rusların “Karadeniz'den Kafkasya'ya, Balkanlar'dan Doğu Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir alanda” söz sahibi olması ve bu nüfuzunu yayılcı bir güç politikasıyla birleştirmesinden kaynaklamaktaydı. Dolayısıyla var olan bu mantalite, yarattığı algı ve söylemsel derinliklerle uluslararası sisteme dahil olan iki yeni devlet için, ikili ilişkileri doğrudan etkileyen bir faktöre sebep olmuştur. Böylelikle Türkiye ile SSCB arasındaki ikili ilişkilerde derin ve değişmez bir güvensizliği ön plana çıkarmıştır. Ruslar da bu dönemde Türkler için, geçmiş tecrübe ve düşüncelerine bakarak ülkelerini istikrarsız bir yapıya çevirebilecek potansiyelinden çekinmekteydi. Sonraki dönemlerde de -özellikle Soğuk Savaş döneminde- Türkiye'nin tercihini Batı'dan yana kullanarak, onların güvenlik örgütüne kendini eklememesi Ruslar açısından olumlu karşılanmamış ve Türkiye karşıtı söylemlerde “ABD'nin Avrasya'daki piyonu” yakıştırmalarına maruz kalmıştır.¹⁰⁷

Ruslar ile Türklerin Birinci Dünya Savaşı'nda karşıt bloklarda yer alıp, rakip olduğu dönemlerde Çarlık Rusya'sında Bolşevik İhtilali başlamıştır. İhtilalin sonucunda Çarlık Rusya'sı yıkılmış ve ortaya çıkan Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerde gözle görülür bir değişim söz konusu olmuştur. 1917'nin Aralık ayında imza edilen Brest-Litovsk Anlaşması ile beraber Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki savaş durumu sona ermiştir. 1917'den Sovyetler Birliği'nde Stalin başa gelene kadar geçen süre zarfında hem Sovyetler Birliği hem de Türkiye, uluslararası sistemde yer alan iki yeni devlet olarak, varlıklarını korumak ve rejimlerinin oturtmak ile meşgul olmuşlardır. Bu süreç içerisinde

¹⁰⁶ Vladimir Polyakov Yevgenyevich-Vefa Kurban, "SSCB-Türkiye Gerçekleşmeyen Savaş", *Turan-Sam*, 5:18, 2013, 13.

¹⁰⁷ Mitat Çelikpala, "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri", *Bilig Dergisi*, 72, 2015, 119.

Türkiye, öncelikli olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra işgal altındaki topraklarını geri kazanmak ve sonrasında da cumhuriyetin kurulması için mücadele ederken, Sovyetler Birliği de yeni devrimle beraber Romanov Hanedanı'nı iktidardan uzak tutmayı ve ülke içerisinde mevcut olan iç savaş ile meşgul olmuştur. Benzer bir kadere sahip olan iki devlet oldukça zorlu bir dönemden geçmekte ve birbirlerine destek alışverişinde bulunmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda iki ülke arasında 16 Mart 1921'de Türk-Sovyet Dostluk Anlaşması imzalanarak ikili ilişkilerin temeli oluşturulmuştur. Çünkü bu anlaşma, iki ülke için pek çok konuda anlaşma sağlanmıştır. Sovyetler Birliği, Türkiye için büyük yük getiren Sevr Antlaşması'nı reddetmiş, yeni kurulan Türk devletinin Misak-ı Milli sınırlarını tanımıştır. Böylelikle Türkiye ile Sovyetler Birliği hududu kesin bir biçimde belirlenmiştir.¹⁰⁸

Türk-Rus ilişkilerinde 1920'li ve 1930'lu yıllar, her iki ülke için de benzer şekilde geçmiştir. Bu süreç zarfında iki ülke de kendi aralarında olan iç sorunlarına odaklanırken, aynı zamanda rejimlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak adına güçlü bir merkezi sistem kurmaya çalıştıkları görülmüştür. Hem Türk tarafı hem de Rus tarafı dış politikalarını ve güvenlik anlayışlarını bu çerçevede doğrultusunda yön vermiştir. 1925'te imzalanan Türk-Rus Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşmasının detayları analiz edildiğinde, aslında her iki ülkenin de dünya politikasına bakışlarının benzer olduğu, en azından iki ülke birbirleriyle yürüttükleri ilişkilerde sorun yaratmama taraftarı oldukları görülmüştür. 1925'te yapılan anlaşma Türkiye açısından oldukça önem arz etmektedir. Çünkü Türkiye o dönemde Musul sorunu, Akdeniz'in güvenliği, Hatay sorunu gibi birçok sorunla yüzleşmekteydi. Dolayısıyla o dönemin büyük güçleri ile problemler yaşandığı ve bu yüzden yapılan anlaşmanın olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁹

Bu anlaşmanın en vurucu kısmı ise, imzacı iki taraftan herhangi birisinin saldırıya uğraması durumunda diğer tarafın tarafsız kalacağı maddesi olmuştur. Ayrıca bu anlaşma iki devletin imzaladığı ilk saldırmazlık ve tarafsızlık anlaşması olarak tarihe geçmiştir. Türk-Rus ilişkilerindeki gelişmeler sadece yapılan bu anlaşma ile sınırlı kalmamıştır. Daha sonrasında 1926 yılında bir protokol imzalanarak her iki ülkenin sınırları kağıt üzerinde kesin bir vaziyet almıştır. Türkiye ile Sovyet Rusya'sı ile yürütülen ikili

¹⁰⁸ Çağatay Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 2004, 325-326.

¹⁰⁹ Çelikkpala, "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri", 120.

ilişkilerde uluslararası sistemin dengesi ve güncel politik olaylar daima belirleyici bir etken olarak yer almıştır. 1928 yılında savunma dışında savaşı yasaklayan Briand-Kellog Paktı imzalanmıştır. Bu pakta Türkiye ve Sovyetler Birliği de dahil olmuştur. Ayrıca Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 1925 senesinde imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması, 1929 yılında iki yıllığına, 1931 senesinde beş yıllığına ve son olarak Kasım 1935'de on yıllığına uzatılmıştır.¹¹⁰

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ikili ilişkilerin en önemli gündem maddelerinden olan, dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün gerçekleştirdiği Moskova ziyaretidir. Bu ziyaretin sonucunda, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye 8 milyon dolarlık bir kredi vermesi hususunda anlaşmaya varılmıştır.¹¹¹ Böylelikle Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında devam eden ikili ilişkiler olumlu yönde artarak devam etmiştir.

Türkiye'nin milli mücadele sürecinde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye askeri ve mali yardımda bulunması karşılıklı yürütülen ikili ilişkilerde olumlu bir hava yaratmıştır. Sovyetler Birliği'nin bu desteğinin altında yatan en önemli nedenlerden biri ideolojik bakış açıydı. Çünkü Ruslar, yapılan yardımlar ile Anadolu topraklarında Bolşevizm'in yayılmasını arzu ediyordu. Hatta milli mücadele döneminde Anadolu topraklarına gelen Rus ajanlar, yanlarında getirdikleri paraları verme karşılığında Bolşevik propagandasının yapılmasını şart koymuşlardır. Bunun üzerine Mustafa Kemal, dönemin Sovyet lideri Lenin'e gönderdiği bir mektup ile Türkiye ile Sovyetler arasındaki ikili ilişkileri normal seviyede tutulmasını, askeri ve politik emperyalizm ile ortak mücadele edilmesi konusunda destek isterken, Misak-ı Milli'ye dayalı politikasını da açıklamıştır.¹¹²

1928-1929 yılları arasında Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin emperyalist güçlere karşı dış politik anlamda birleşme sağlaması Türk-Rus ilişkilerinin güçlenmesine büyük katkı sağladığı söylenebilir.¹¹³

20 Temmuz 1936'da imza edilen Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin hukuki manada iki temel dayanak noktası bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Türkiye'nin boğazlarından "geçiş ve ulaşım serbestisi" ikincisi ise, "Türkiye ve Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin

¹¹⁰ Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", 327

¹¹¹ Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", 327-328

¹¹² Salih Yılmaz-Abdullah Yakşi, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri", *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 6, 17, 2016, 19-20.

¹¹³ Yılmaz-Yakşi, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri", 21

güvenliği” konusudur. Hukuki ve siyasi olan bu unsurlar Montrö Sözleşmesi’nin denge rejimini meydana getirmektedirler.¹¹⁴

1936’da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesine göre, Türkiye’nin sahip olmuş olduğu egemenlik haklarını en üst seviyede koruyan ve kollayan bir anlaşma olarak bilinmektedir. Bu anlaşma yani boğazlar sözleşmesinin sonucunda Türkiye, Lozan Antlaşması ile egemenliğini ve güvenliğini sınırlayan boğazlar statüsünü, kendi lehine çevirmeyi başarmıştır. Sözleşme ile Türkiye’nin kazanımları şunlar olmuştur: Boğazlar Komisyonu kaldırıldı, boğazların askersizleştirilmesi sağlandı ve kontrolünü Türkiye üstlenmiştir.¹¹⁵

Montrö Konferansı’nın ardından Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ikili ilişkilerde güven ve samimiyetin hızlı bir şekilde azaldığı görülmüştür. Türkiye’nin Batılı devletlerle ilişkilerini hızlandırması ve yakınlaşmasına karşın Ruslar da Çarlık Rusya’sından kalma klasik taleplerini gündeme getirerek Türkiye ile olan ikili ilişkilerin gerilmesine ve huzursuzluğa vesile olmuştur. Bu durum karşısında Türkiye, Batılı devletler ile var olan ilişkilerini daha da geliştirerek, Batılı devletlerden gelen işbirliği tekliflerine oldukça sıcak bakmaya başlamıştır.¹¹⁶

Aslında uluslararası sistemde eş zamanlarda entegre olan Türkiye ve SSCB, neoklasik realistlerin de savunduğu “tek baskın güç varsa o da uluslararası sistemdir” düşüncesi, Türkiye ile SSCB’nin bu dönemde yakın ilişki kurmasını açıklamak için yol gösterici bir ifadedir. Çünkü Türkiye ve SSCB yeni ortaya çıkmış birer devlet olarak, uluslararası sistemde varlığını ve gücünü korumayı tercih etmektedir. Bu doğrultuda da iki ülke birbirlerine hem coğrafik hem de tarihsel manada bağlı olmasının da etkisiyle yakın bir ilişki kurarak “uluslararası sistemin en belirleyici güç” olduğu algısını zihinlerinde yer edindirmiş ve bazı politik yaklaşımlar içerisinde bulunmuşlardır. Ayrıca yine neoklasik realistlerin de savunduğu etmenlerden biri olan “birim düzeyindeki” iç politik unsurların

¹¹⁴ Turgut Tahranlı, "Türk Boğazları'nda Denge Rejimi: Hukuki ve Yapısal bir Değerlendirme", *Marmara Denizi 2000 Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, B. Öztürk, M. Kadioğlu ve H. Öztürk (ed.), (TÜDAV Yayın No: 5), 2000, 9.

¹¹⁵ Hacer Zorlu Uğur, "Türk Boğazlarının Önemi ve Montrö Sözleşmesi ile Sağlanan Denge Rejimi", *International Journal of Afro-Eurasian Research*, 2, 2016, 42.

¹¹⁶ Yılmaz -Yakşi, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri", 23.

da bu dönemdeki Türk-Rus yaklaşımında önemli bir mihenk taşı olduğunu söylemek mümkündür.

2.2. İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye-SSCB İlişkileri

1930'lı yılların ortalarıyla beraber uluslararası arenada artan gerilim ve savaş tehlikesi Türk dış politikasında da tedbirli davranmaya zorlamıştır. Bundan dolayı da Türkiye, Sovyetler Birliği ile olan ikili ilişkilerinden yavaş yavaş uzaklaşırken, Batı kampına doğru yüzünü çevirmiştir.¹¹⁷

Modern döneme bakılacak olunursa, Türk-Rus ilişkilerinin başlangıcı, iki devletin de uluslararası sisteme entegre olmaya çalıştığı 1920'li yıllar olarak kabul edilmektedir. 1920-1930'lu yıllarda iki ülke de kendi içsel problemleri ve yeni rejimlerinin sürdürülebilirliğini sağlayacak otoriteyi hakim kılmaya çalıştığından dolayı, ikili ilişkilerinde “işbirliği ve dayanışma” merkezli bir ilişki ortaya çıkmıştır. 1920'lerle beraber başlayan bu süreç, İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiş ve iki ülke arasında büyük bir gerginliğe rastlanmamıştır.¹¹⁸

İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden bu dönem, faydacı söylemlerin öne çıktığı bir süreç olmuştur. Tüm bunlara rağmen kamuoyu ve karar verici aktörler nezdinde, Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin ortaklaşa bir gelecek yaratma hususunda işbirliğine gidilmesi gerektiğini iddia eden bir düşünce de mevcut değildi. Bu anlayışın diri tutulmasının neticesinde, İkinci Dünya Savaşı ve hemen sonrası dönemde Türk-Rus ilişkilerinde olumsuz bir hava hakim olmuştur. Mart 1945'de Sovyetlerin, Türkiye ile 1925 senesinde imzaladığı Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın uzatılmayacağını bildirmesi neticesinde başlayan gerginlik süreci, Montrö Sözleşmesi'nin eskidiğini iddia edilmesi ile devam etmiştir. Ayrıca Rusların boğazlar konusundaki klasik söylemlerine dönmesi ve Türkiye'nin doğu sınırına asker yerleştirip, toprak talebine bulunması ile gerginlik seviyesi had safhaya ulaşmıştır. 1940'lı yılları oldukça ağır bir Sovyet tehdidi ile geçiren Türkiye, ABD'nin öncelik yaptığı Batı bloğuyla siyasi, ekonomik ve askeri bazda ilişkilerini sağlamlaştırmayı ve Batı dünyasının içinde yer aldığı uluslararası kurumlarda tam üye olmayı amaçlamıştır. Uluslararası sistemde yaşanan bu gelişmeler ile uyumlu bir

¹¹⁷ Hüseyin Yeltin-Kübra Işık, “Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3:3, 2017, 40.

¹¹⁸ Yeltin-Işık, “Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi”, 40-41.

biçimde iç politikada da bir dizi değişiklikler olmuştur. Tek partili hayattan çok partili hayata yol alan Türkiye, Mayıs 1950'den bu yana Demokrat Parti tarafından yönetilmeye başlamıştır. Kısacası iç politikada meydana gelen değişiklikler, dış politika tercihleriyle de harmonik bir hale gelmiştir. Böylelikle Türkiye'deki karar alıcılar ve kamuoyu Ruslar ile alakalı tanımlamada yeni bir döneme girmiştir.¹¹⁹

Uluslararası arenada meydana gelen gerilimler neticesinde 1 Eylül 1939'da Almanların Polonya'ya saldırması ile beraber İkinci Dünya Savaşı resmen başlamıştır. Savaş başlamadan öncesinde de hem Türkiye hem de Sovyetler Birliği ikili ilişkilerinde bir takım görüşmelerde bulunmuş ve karşılıklı bir ittifak anlaşması düşünülmüştür. İki ülke birbirleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışırken Avrupa'nın siyasi durumunu da takip etmekteydi. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile yakınlaşmaktayken, Sovyetler Birliği de Almanya'ya yakın bir tavır takınmayı tercih etmiştir.¹²⁰

Nitekim Sovyetler Birliği 23 Ağustos 1939'da Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalamış olması Türkiye'de şok etkisi yaratmıştır. Bu olay, Türkiye'nin dış politikasında yeni bir safhaya geçişi simgelemektedir.¹²¹ Çünkü Türkiye, bu tarihe kadar Batılı devletler ile savaş öncesinde işbirliği hususunda görüşmeler yaparken, Sovyetler Birliği'nin de Almanlara karşı Batılı devletler ile birlikte olacağını düşünüyordu. Hal böyle olunca Türkiye, İngiliz-Fransız bağlılığına sadık kalmak ile Sovyetler Birliği ile ilişkilerini devam ettirme konusunda çok zor bir ikilem içerisine girmiştir.¹²²

Bu ikilem içerisinde zorluk yaşayan Türkiye için Rusların görüşü ise, kendilerine karşı düşman tarafsızlık, Almanlara karşı ise dost tarafsızlık politikasını tercih ettiğinin iddia ediyorlardı. 1938 yılında Komintern çalışmalarını yeniden başlatmak isteyen Sovyetler Birliği, bu duruma paralel olarak içerisinde Türkiye'nin de yer aldığı birçok ülkedeki elçiliklerini karşılıklı olarak kapatması ya da azaltma yoluna gitmesi Türk-Rus ilişkilerini olumsuz manada etkilemiştir.¹²³ Görüldüğü üzere, Sovyetlerdeki iç politik baskının dış politikaya hakim olması, Sovyetler Birliği'nin yeni politika gütmesine ve sonrasında da Türkiye ile var olan ikili ilişkilerinde bozulmasına sebep olmuştur. Toplumsal grupların,

¹¹⁹ Çelikpala, "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri", 120-121.

¹²⁰ Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri" , 379.

¹²¹ Polyakov-Kurban, "SSCB-Türkiye Gerçekleşmeyen Savaş", 14.

¹²² Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", 253.

¹²³ Yılmaz -Yakşı, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri", 24.

tarihsel algının ve “birey düzeyindeki aktörlerin” dış politikanın şekillenmesinde önemi görülmüştür. Bu da neoklasik realistlerin savunduğu “iç aktörlerin devletlerin dış politikasını şekillendirmede en önemli etmenlerden biri” olduğu tezini doğrulamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra Sovyetler Birliği'nin tehdidini ensesinde hissedenden Türkiye, ABD'nin başını çektiği Batı Bloğu ile siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerini peyderpey hızlandırmış ve bu manada hem iç politik yapısında hem de dış politik yapısında değişikliğe gitmiştir. Böylelikle Türkiye'nin Sovyetler Birliği hakkındaki geleneksel “düşman” söylemi tekrardan canlanmıştır. Bunun en büyük nedeni ise; “Sovyet tehdidi ve komünizm korkusu” olmuştur.¹²⁴ Toplumsal algının ve birey nezdindeki düşüncenin Türkiye'nin bu dönemki dış politikasına yön verdiğini söylemek mümkündür.

Sovyetler Birliği'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nden sonra Türkiye ile yaptığı görüşmeler neticesinde iki ülke arasında uyuşmazlık meydana gelmiştir. Çünkü Sovyet hükümetinin Türkiye'den istekleri, “Boğazların ortak savunulması, Karadeniz'e sahildar olmayan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlardan Karadeniz'e geçmelerine Türkiye'nin izin vermeyeceğine dair Sovyet Rusya'ya teminat verilmesi gibi bağlayıcı talep ve yükümlülükler” olmuştur. Türk tarafı bu istekleri kendi toprak bütünlüğünü sağlamadığı ve sahip olduğu haklar ile bağdaşmadığı gerekçesiyle açık bir dille reddetmiştir.¹²⁵ Sovyetler Birliği'nin bu talepleri ve Türkiye'ye karşı sergilediği tutum, Türkiye'nin dış politikasında derin etkiler yaratmış ve Türkiye'nin Batı kampına dahil olmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye ile Sovyetler arasında milli mücadele döneminde başlayan dostane ikili ilişkiler, Sovyetler Birliği'nin dış politikasındaki değişikliğe gitmesinden sonra sekteye uğramıştır. Türk dış politikasında bu sürecin ardından İkinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu etkisi ve savaş dışı kalma endişesiyle Türklerin benimsemiş olduğu iki savaş arasında denge politikası sona ermiştir.¹²⁶

Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı esnasında yürüttüğü Türkiye politikası da değişkenlik göstermiştir. Savaşın ilk yıllarında Türkiye'nin savaşa dahil olmaması ve

¹²⁴ Yeltin-Işık, “*Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi*”, 41.

¹²⁵ Figen Atabey, “Montreux Konferansı'ndan İkinci Dünya Harbi'ne Türk-Sovyet İlişkileri”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 2:4, 2014, 9.

¹²⁶ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, Cilt 1, (İletişim Yayınları: İstanbul), 2001, 276.

tarafsız kalmasını arzulamıştır. Ne zaman savaş, Sovyetler Birliği sınırları içerisine girdiyse, o zaman SSCB Türkiye'nin Almanya ve müttefiklerine karşı savaşa girmesi konusunda istekli olmuştur. Bu sürecin devam etmesi Sovyetlerin Almanları yenmeye başlamasına kadar sürmüştür. Rüzgar tersine esmeye başlayınca Sovyetler Birliği, Türkiye'nin savaş dışı kalması konusunda bir politika izlemeye başlamıştır.¹²⁷

İkinci Dünya Savaşı sürerken, Sovyetler Birliği'nin 1943 senesinde Almanlara karşı Stalingrad zaferinden sonra Türkiye'ye karşı söylemlerinde "tehdit" siyaseti tekrardan hortlamıştır. Türk hükümeti de tehdidi ensesinde hissettiği ve Sovyetler ile ilişkileri düzeltmek istediği için Almanya'ya krom sevkiyatını durdurma kararı almış ve Alman yanlısı izlenimi yaratan Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nun istifa ettiğini duyurmuş, turan ideolojisine gönül verenler tutuklanmış ve Türkiye'ye sığınan Sovyetler Birliği vatandaşlarını iade etmiştir.¹²⁸

Sovyetlerin İkinci Dünya Savaşı esnasındaki istekleri, 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Potsdam Konferansı'nda bir kez daha gündeme gelmiştir. Konunun bir kez daha gündeme gelmesi ile beraber Türkiye üzerinde baskı ve tehdit hissettiği için Batıya daha da yakınlık göstermekten çekinmemiştir.¹²⁹

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesi ve esnasında Türkiye ile SSCB arasında gelişen olaylar aslında uluslararası sistemdeki ayrışmanın ve bölünmenin birer parçası olarak görülebilir. Devletlerin dış politikalarında "ulusal çıkar" kavramını öncelikli tuttuğunu savunan neoklasik realizm teorisi, Türkiye ile SSCB arasında yaşanan bu süreci analiz etme hususunda önem arz etmektedir. Hem Türkiye hem de SSCB tarafı, uluslararası sistemde yaşanan ayrışmanın ve artan tehdidin "ulusal çıkar" kavramının öncelikli bir hale bürünmesine vesile olduğunu söylemek mümkündür.

2.3. Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-SSCB İlişkileri

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmaması rağmen savaştan siyasi ve ekonomik anlamda en çok etkilenen devletlerden biri olmuştur. Bu süre zarfında Türk ekonomisi iki büyük sorunla karşı karşıya kalmıştır. İlki, savaş sırasında gıda malzemelerinin ve

¹²⁷ Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", 332.

¹²⁸ Mücahit Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 2010, 264-266.

¹²⁹ Oran, "Türk Dış Politikası 1919-1980", 507.

hammadde fiyatlarının yükselmesi ve bu malzemeleri sevk eden Türkiye'nin gelirindeki azalma olması. İkinci konu ise, Sovyetler Birliği'nden duyulan tehdit sebebiyle Türkiye, ordusunu terhis edememesi kendisini büyük bir ekonomik yük olmuştur.¹³⁰

Türkiye 1945 yılında gerçekleşen Potsdam Konferansı'nda da Sovyetler Birliği'nin tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. 1925 senesinde imza edilen Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın bir daha uzatılmayacağını deklare edilmesi ve Sovyetlerin Türkiye üzerindeki emellerini açık bir dille belirtmesi, ikili ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Türkiye'nin takındığı ve savaş boyunca koruduğu tarafsızlığı, savaş sonrasında Sovyetler'den gelen tehditlerle birlikte yüzünü Batı tarafına doğru döndüğü görülmüştür. Hatta Türkiye, Birleşmiş Milletler'e dahil olabilmek adına Almanya ve Japonya'ya bile savaş ilan etmiştir. Bunun neticesinde Birleşmiş Milletler'in üyelerinden biri olan Türkiye, yüzünü döndüğü Batı dünyası ile ilişkilerini geliştirmek adına önemli bir adım atmıştır.¹³¹

ABD Başkanı olan Harry Truman 12 Mart 1947'de kongrede yaptığı konuşmada, Sovyetler Birliği'nin bulunduğu coğrafya için tehdit oluşturduğunu, Sovyetlerin hegemonyasını kırmak ve geleneksel amacı olan Akdeniz'e inme konusuna engel olmak adına Türkiye ve Yunanistan'ı himaye etmenin gerektiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda konuşmanın devamında İkinci Dünya Savaşı'nda maddi ve manevi anlamda zarar gören Avrupalı devletlerin kalkınmasını sağlamak için belirli bir kalkınma programı takip etmenin gerektiğini açıklamıştır.¹³²

Dünya konjonktüründe gündem 1950 yılında Kore'de patlak veren savaş ile değişiklik göstermiştir. Hem Batılı ülkeler hem de Sovyetler Birliği konuya ilgi ve dikkatini artırmıştır. Türkiye ise Birleşmiş Milletler bünyesinde 4500 kişilik bir askeri tugay göndererek savaşın sonlanması noktasında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Hal böyle olunca ABD ve Batılı ülkeler, Batı bloğunun savunma örgütü olarak kurulan NATO'ya Türkiye'nin dahil olması konusunda fikir beyan etmeye başlamıştır. 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin NATO'ya dahil olma kanunu onaylaması ile

¹³⁰ Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, (Platin Yayınları: Ankara), 2008, 398.

¹³¹ Coşkun Topal, "Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 112.

¹³² Selçuk Ural-İlyas Topçu, "Soğuk Savaş Dönemi Türk Basınında Sovyet Tehdidi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9:44, 2016, 528.

birlikte Türkiye 1952 yılında resmen NATO üyesi olmuştur. Bu gelişmenin ardından hem Türk siyasetçiler hem de Türk kamuoyu ciddi bir rahatlatma yaşamıştır. Çünkü bu tarihten itibaren doğabilecek her türlü Sovyet tehdidine karşı tüm üye ülkeler birlikte hareket edecekti. Tüm bu yaşananların ardından, 1953 senesinde Stalin'in ölmesi ve Sovyet hükümetinin boğazlar hususundaki talepkarlığından vazgeçtiği açıklaması, Türkiye'nin üzerine adeta bir kabus gibi çöken Sovyet tehdidini kısmen de olsa sona erdirdiği söylenebilir.¹³³ Uluslararası sisteminde meydana gelen kutuplaşma ve konjonktür değişikliği, Türkiye'nin NATO'ya dahil olmasıyla birlikte Rusları yeniden "düşman" biçiminde tanımlanmasına neden olmuştur.¹³⁴

Genel olarak değerlendirilecek olunursa; Türkiye'nin NATO'ya üyeliği, Stalin'in 1953'de ölmesi Sovyetler Birliği'ni daha da rahatsız etmiştir. Bu sebeple Sovyetler Birliği Stalin sonrası dönemde, Türkiye'den toprak talebinde bulunmaktan vazgeçmiş ve boğazlar konusundaki fikirlerinde değişikliğe gitmiştir. Sovyetler Birliği yaşanan bu gelişmeler neticesinde Türkiye'ye tepkiliydi. Bunun nedeni ise, Türkiye'nin NATO'ya üye olması ile Sovyetler Birliği'nin hem kendi ideolojisini yaymaya hem de sıcak denizlere inme planlarını olumsuz etkilemiş olmasıydı.¹³⁵

1957 yılında yaşanan Süveyş Krizi, Ortadoğu bölgesinin kritik olaylarından biri olarak tarihe geçmiştir. Kriz sonrasında Mısır ve Arap devletlerin Sovyetler Birliği'ne kurtarıcı gözüyle bakmaya başlamaları başta ABD olmak üzere Türkiye'yi de oldukça tedirgin etmiştir.¹³⁶ 1 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'den kalkan U-2 uçağı Sovyetler Birliği radarına takılmış ve Sovyetler tarafından düşürülmüştür. Olaydan sağ kurtulan pilotun "casusluk amaçlı" hareket ettiğini ifade etmesinin akabinde Türkiye ile Sovyetler Birliği ilişkilerinde gergin bir hava yaratmıştır.¹³⁷

1960'lı yılların başlarına gelindiğinde Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerde meydana gelen yumuşama dikkatleri çekmektedir. Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin barışçıl yaklaşımına karşı olumlu bir duruş sergilemektedir. Türkiye bu durumu Batı'dan gelecek yardımların artırılması hususunda bir koz olarak kullanmıştır.

¹³³ Ural-Topçu, "Soğuk Savaş Dönemi Türk Basınında Sovyet Tehdidi", 531.

¹³⁴ Çelikpala, "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri", 121.

¹³⁵ Yılmaz-Yakşı, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri", 30

¹³⁶ Bürkan Serbest, Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorun ve Süveyş Bunalımı", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6:4, 2017, 707.

¹³⁷ Yılmaz-Yakşı, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri", 31.

SSCB ve Türkiye arasındaki yumuşamayı, dönemin Türk Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu, Sovyetler Birliği'nin eski taleplerinden vazgeçmiş ve kendileriyle ılımlı yaklaşım içerisinde bulunmasının memnuniyet edici bulunduğunu açıkça dile getirmiş ve Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile Batı'nın ilişkilerinde herhangi bir "menfi his ve itimatsızlık duymadığını" belirtmiştir.¹³⁸

1963 senesinde Türkiye, kendi topraklarında bulunan Amerikan Jüpiter füzelerinin kaldırması, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ikili ilişkilerde gelişmeleri beraberinde getirmiştir. İlerleyen senelerde de ikili ilişkilerde gelişmeler devam etmiştir. Buna en önemli örneklerden biri de 18 Eylül 1984'de Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan doğalgaz anlaşmasıdır. Böylelikle iki devletin birbiriyle iş ortağı olabileceğini de göstermiştir. Bu anlaşma ile birlikte Türkiye'nin enerji sorunu çok büyük ölçüde çözülürken, Türk mallarının da Sovyet pazarına girmesi sağlanmıştır. Bu anlaşmanın artlarından biri ise siyasi kısımdır. Türkiye bu anlaşma ile Sovyetler Birliği ile yürüttüğü ikili ilişkileri artırarak devam etmiştir. Sovyetler Birliği de bu anlaşma ile beraber, Türkiye'nin sadece ABD ve Batı'ya dönük kalmasını ve Batı'nın etkisinin köreltmeyi sağlamak istemiştir.¹³⁹

1980'ler tamamlandığında Sovyetler Birliği'nde artan sıkıntılar, 1990'lı yılların hemen başında kendini göstermiş ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünün zeminini hazırlamıştır. Soğuk Savaşın başlaması ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadarki geçen sürede, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiyi belirleyen ana etmenlerden biri Batı ittifakının başını çeken ABD ile Sovyetler Birliği'nin devam eden ilişkisi olmuştur.¹⁴⁰

Geleneksel söylemin ve algının oluşturduğu olumsuz hava, iki kutuplu sistemde de devam etmiştir. Farklı bloklarda yer alan Türkiye ile SSCB, dış politikalarını belirlemede de uluslararası sistemin etkisi altında kalmıştır. Ayrıca Türkiye'nin iki kutuplu sistemde tercihini Batı bloğundan yana kullanması, Doğu bloğunun lideri SSCB'yi rahatsız etmiş ve Türklere karşı toplum nezdinde "ABD'nin Avrasya'daki piyonu" algısı yaratılarak, olası ikili ilişkileri geliştirme ihtimali de böylelikle baltalanmıştır.

¹³⁸ Vefa Kurban, "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14:28, 2014, 243.

¹³⁹ Yılmaz-Yakşı, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri", 31-32.

¹⁴⁰ İlter Turan, "Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve Fırsatlar", 65.

2.4. 1990-2000 Arası Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri

Türk-Rus ilişkisi tarihsel olarak beş yüz yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu süre zarfında ikili ilişkilerin inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Söz konusu tarihsel perde arkasının yanında, Soğuk Savaş dönemi ve iki kutuplu uluslararası sistem Türk-Rus ilişkilerini, tehdit algılamalarını ve birbirlerine karşı olan tutumlarını şekillendirmede önemli bir etken olmuştur. Bunların yanı sıra, iki ülke arasında zaman zaman da işbirliğine giden süreçler de yaşanmıştır. Soğuk Savaş örneğinde olduğu gibi bazı dönemlerde Türk-Rus ilişkileri işbirliği anlamında sınırlı kalmıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşüne tekabül eden 1990'lı yıllarda uluslararası sistemde de yaşanan dönüşüm ile beraber Türk-Rus ilişkileri büyük oranda değişikliğe uğramıştır. Gerek artarak devam eden ekonomik ilişkiler gerekse hem uluslararası sistemde hem de bölgesel seviyede Türkler ve Ruslar birbirlerini yeniden tanımlamaya gitmeleri, aralarındaki siyasi ilişki bağının kuvvetlenmesinin önünü açmıştır. Soğuk Savaş'ın sürdüğü süreçte Sovyetler Birliği Türkiye'yi Batı'nın ayrılmaz bir müttefiki olarak görürken, Türkiye ise Sovyetler Birliği'ni büyük bir dış tehdit olarak algılamıştır. Her şeye rağmen bu algı toplumsal bazlı iki ulusun birbirlerinden soyutlanmasına neden olmamış ve ikili ilişkiler kontrollü bir seviyede devam etmiştir. Görünen bu bağlamda Soğuk Savaşın ardından yaşanan ekonomik ve siyasi anlamda hızlı bir değişim ve dönüşüm sergilemiştir.¹⁴¹

Sovyetler Birliği'nin 1991 senesinde çökmesi neticesinde Türkiye'nin dış politika da bir değişim içerisine girmiştir. Ruslara yönelik geleneksel "düşman" algısı, yerini tedbire ve yeni arayışlara bırakmıştır. Sovyetler Birliği'nin halefi olan Rusya Federasyonu 25 Mayıs 1992 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalamıştır. Böylelikle iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler resmen başlamış olmuştur. İki devlet, birbirleriyle yürüttükleri ikili ilişkilerin yasal zeminin oluşturmuş ve bu zemin dahilinde ilişkilerini geliştirmeye çaba harcamıştır. Genel manadaki bu olumlu eğilim, Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin dönemi boyunca devam etmiştir.¹⁴²

Türkiye-Rusya ilişkileri bakımında 1990'lı yıllar değişim içerisinde geçmiştir. 1990'lı yılların ilk yarısında iki ülkenin geçmişin olumsuz mirasının gölgesi altında “rekabet” vurgusu, ikinci yarısı ise yeni hedeflerle şekillenmiş olan “işbirliği” vurgusu öne

¹⁴¹ Özdal-Özertem-Has-Demirtepe, “Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine”, 19.

¹⁴² Luqman Mahmood Alnuaimy and Mohamad Arafat, "The Turkish-Russian Relations in The Era of AKP", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13:2, 2011, 105.

çıkılmaktadır. Türk-Rus ilişkilerine bu yıllarda hem ekonomik hem de ticari anlamda ilişkilerini derinleştirerek yeni bir boyut kazandırmak hedeflenmiştir. Bu süreç içerisinde de geçmişin olumsuz mirası, güvensizlik gibi negatif konuların siyasi bir alana yayılmasını mümkün kılmamıştır. Fakat bu durum, “karşılıklı işbirliği ve anlayışına vurgu yapan, ikili ilişkileri çok boyutlu ortaklığa taşıyan söylem değişikliğinin doğuşunun gözlemlenebileceği bir sanal yakınlaşmanın ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.”¹⁴³

Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından 1990'lı yıllarda Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri belli başlıklar altında toplanabilir. Bunlar: Rusya'nın Kafkasya bölgesinde Avrupa Konvansiyonel Kuvvetlerin İndirimi Anlaşması'nın (AKKA) hükümlerine uymaması, Çeçen, Abhazya ve Dağlık Karabağ gibi konularda iki ülke arasında farklılaşan politikalar, Rusya'nın PKK (Partiya Karkerén Kurdistané/Kürdistan İşçi Partisi) terör örgütüne karşı yaklaşımı ve Türkiye'nin duyduğu hayal kırıklığı, Kıbrıs ve S-300'ler hususunda silahlanma sorunu, Karadeniz'de Türk donanmasının hakimiyeti ve Rusya ile İran arasında yürütülen ilişkilerdir. Bunlara ilaveten boğazlar ve alternatif enerji nakil hatlarının tesisi gibi konular da ikili ilişkilerde potansiyel sorun oluşturan konulardandır.¹⁴⁴

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Türkiye'nin jeopolitik vurgusunu içeren "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Büyük Türk Dünyası" söylemi çerçevesinde Avrasya coğrafyasında etkinlik kurmaya çalışması da Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen örneklerden biri olarak gösterilebilir. Fakat Avrasya coğrafyasını içeren bu söylemsel politika sadece Türk karar alıcılarının, karar almış oldukları bir gündem maddesi olarak görülmemelidir. Çünkü Türkiye, başta ABD olmak üzere, diğer Batılı devletlerce "model ülke" olarak lanse edilmiştir. Türk kamuoyu da bu söyleme duygusal bir yaklaşım sergileyerek "ağabeylik" anlayışına ve tarihi bir mirasın gerekliliği inancına sahip olmuştur. Rusya ise bu söyleme sessiz kalmamıştır. Öncelikli olarak kendi iç düzenin sağlamış ve hemen ardından yeni "Güvenlik ve Dış Politika" doktrinini devreye sokarak, 1993 yılından itibaren bölgede rekabeti öne çıkarmaya başlamıştır. Çünkü bu alan her ne kadar Türkiye adına yapılan dönüşüm ve yeni etkinlik sahası olarak

¹⁴³ Çelikpala, "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri", 122.

¹⁴⁴ Çelikpala, "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri", 123.

görülse de Rusya için nüfuzunun korunması gereken geleneksel bir alan olarak bilinmektedir. Bu çerçevede Türkiye Rusya için bir tehdit olurken, Rusya ise Türkiye için bir rakip olarak görülmektedir. Kısacası 1990'ların ilk yarısında hakim olan bu söylem, geleneksel manada nitelendirilen "düşman" algısına dayalı bir rekabet söylemi olduğu düşünülebilir.¹⁴⁵

1990'lı yıllar boyunca Türkiye ile Rusya arasında dikkat çeken bölgesel rekabet, önemli bazı noktalardaki olası ortaklık fırsatlarının değerlendirilmesinin önüne geçmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan temel sorulardan biri "bölgede oluşan güç boşluğunu kim dolduracak?" olmuştur. Oluşabilecek bölgesel güç rekabetinin yanı sıra, iki devlet içerisinde var olan ayrılıkçı hareketlerin de Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber tehdit algılarını artırmıştır. Söz konusunun algısının 1990'lar boyunca hem Rusya'daki hem de Türkiye'deki karar vericiler için oldukça önemli etken olduğu görülmüştür. Rusya ve Türkiye'de ayrılıkçı hareketlerin -Rusya'da Çeçen hareketi, Türkiye'de PKK terör örgütü- dışardan destek almayı başarmıştır. Bu durum karşısında hem Rusya hem de Türkiye arasında yürütülen ikili ilişkilerde kaçınılmaz olarak etkiye sebep olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından iki ülke de iç ve dış politikada yeni gelişmeler karşısında belirli tutum sergilemiştir. Bu durumda da 1990'lı yıllar boyunca Karadeniz'de ve Kafkaslar'da çıkar çatışmaları sürmüştür.¹⁴⁶

Tarihsel süreçte Türkler ile Ruslar arasındaki onca rekabet ve çatışma konularına rağmen, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından da siyasi ilişkiler devam etmiştir. 1992 yılında Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin esaslarını tayin eden bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma ile başlayan ve 1990'lı yılların ikinci yarısına kadar artarak devam eden ikili ilişkiler ve yoğun diplomatik süreç, Soğuk Savaş'ın getirdiği geleneksel "düşman" algısının tam tersi yönde ilerlemiştir. Türkiye ile Rusya arasında 1992-1996 yılları arasında bilimde, teknikte, eğitimde, kültürde, ekonomik işbirliğinde ve daha nice konuları kapsayan protokoller imzalanmıştır. Tüm bu iyileşme sürecini baltalayacak PKK sorunu ve Çeçenistan'da yaşanan direniş gibi güvenlik alanlarını ilgilendiren hususlar ikili ilişkilerin daha da gelişmesine engel olmuştur. 1990'lı yılların sonlarında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit ilk

¹⁴⁵ Çelikpala, "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri", 123-124.

¹⁴⁶ Özdal-Özertem-Has-Demirtepe, "Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine", 20.

defa Rusya'ya bir Çeçen militanı iade edeceğini açıklamıştır. Bu açıklamanın ardından Rusya ise Türkiye'nin tehdit algısını iyi analiz ederek PKK terör örgütünün Moskova'daki ofisini kapatmıştır. Yine 1999 yıl içerisinde Rusya'ya sığınma talebi olan bölücü terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın ülkesine girişini yasaklamıştır. Dönemin Rusya Devlet Başkanı olan Vladimir Putin ise "“Rusya, kökenleri ne olursa olsun, Türkiye’ye karşı hiçbir zaman terörizmi desteklemedi ve ilerde de desteklemeyecek” diyerek Rusya’nın Sovyetler sonrasındaki dönem hakkında tutumunu açıkça dile getirmiştir. Türkiye ise Rusya'nın bu tutumuna karşılık Çeçenistan'da istikrarı ve düzeni sağlamak adına Rusya'nın gösterdiği çabaları desteklediğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye, bölgesel anlamda terörizm ile mücadele için tutum almış ve Rusya'nın Kafkasya'daki tehdit algılamasına dayanarak, Kafkasya coğrafyasındaki faaliyetlerini artırmıştır.¹⁴⁷

1990'lı yılların başlarından itibaren Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri "tedbiri elden bırakmayan ölçülü bir yakınlık" olarak adlandırmak mümkündür. Bu süreçte Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerinde birkaç noktadaki çelişki göze çarpmaktaydı. Avrasya coğrafyasında Türkiye ve Rusya birbirleriyle rekabet halindeyken, aynı zamanda da hızla artan bir ekonomik ilişki içerisine girmişti. Bu durum her iki devletin de birbiriyle yaşamak için işbirliğini ve rekabeti düşündükleri şeklinde yorumlanabilir. Türk-Rus ilişkilerinde beş yüz yıllık mazisinde hiç olmadığı kadar yakınlaşma söz konusuyken, Avrasya coğrafyasında da büyük bir rekabet yaşanmaktaydı. Yılmaz ve Yakşi'ye göre bu rekabet kontrol edilebilir bir rekabettir.¹⁴⁸

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber 1990'lı yıllar Türk-Rus ilişkileri açısından iki taraflı bir süreç olmuştur. 1990'ların ilk yarısı olumsuz bir havanın ve "rekabet" in bol olduğu bir dönemken, ikinci yarısı ise "işbirliği" nin öne çıktığı bir süreç olmuştur. Sovyetler'in çöküşüyle beraber halefi Rusya ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler bavul ticareti ile başlarken, sonraki dönemlerde siyasi, güvenlik ve enerji konularına varıncaya kadar birçok kalemde devam etmiştir. Hal böyle olunca da Türkiye ile Rusya arasında karşılıklı bağımlılık sağlanmış olduğu söylenebilir. Ancak yine de Türkiye ile

¹⁴⁷ Özdal-Özertem-Has-Demirtepe, "Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine", 20-21.

¹⁴⁸ Yılmaz-Yakşi, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri", 33.

Rusya arasında birçok konuda rekabet olduğundan dolayı iki devlet de bu süreç zarfında birbirlerinden yeteri kadar faydalanamamıştır.¹⁴⁹

Sovyetler Birliği'nin çöktüğü 1990'lı yıllar uluslararası sistemde de yaşanan değişimin ve dönüşümün yılları olmuştur. Büyük oranda da Türk-Rus ilişkileri değişikliklere uğramıştır. Artarak devam eden ekonomik ilişkiler hem uluslararası sistemde hem de bölgesel düzeyde Türklerin ve Rusların birbirlerini yeniden tanımlama yoluna gitmeleri, aralarındaki siyasi bağın güçlenmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş süresince, Sovyetler Birliği Türkiye'yi, Türkiye ise Sovyetler Birliği'ni büyük bir dış tehdit olarak görmüştür. Hatta toplumsal düzeyde iki ulusun kendilerini birbirlerinden soyutlaması süreci yaşanmıştır. Fakat 2000'lere gelirken iki ülkenin hem iç aktörleri hem de uluslararası sistemde yaşanan değişimler sonucu yakınlık kurmaya başlaması neoklasik realizm teorisinin uluslararası sistem ve birim düzeyi algısının ne kadar önem arz ettiğini göstermektedir.

2.5. 2000-2010 Arası Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri

1990'lı yılları geride bırakan iki ülke, 1990'lı yılların ikinci yarısında artan siyasi ve ekonomik ilişkilerini 2000'li yılların girmesiyle de devam ettirmiştir. İkili ilişkilerde var olan diyalogunu artırdığı gözlenmiştir. Rusya Devlet Başkanı'nın özel temsilcisi vazifesiyle Başbakan Yardımcısı İlya Klebanov, Türkiye'ye 2000 yılı içerisinde iki defa ziyarette bulunmuştur. Eylül 2000'de ABD'de gerçekleşen "Milenyum Zirvesi"nde Vladimir Putin ile Ahmet Necdet Sezer arasında üst düzeyde bir görüşme gerçekleşmiştir. Ayrıca Ekim 2000'de Rusya Federasyonu Başbakanı Kasyanov, Ankara'ya resmi bir ziyarette bulunmuş ve bu ziyaret Türk-Rus ilişkilerinde dönüm noktası olarak adlandırılmıştır. Hatta Kasyanov'un "Rusya ve Türkiye birbirine rakip değildir. Ortağız ve hükümetlerimiz de bu prensip çerçevesinde ilişkiler geliştirecekler" açıklaması da oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca hem Rus tarafı hem de Türk tarafı gelecekteki ilişkilerini işbirliğinden stratejik ortaklığa götürebilecek potansiyelin olduğu açıkça dile getirilmiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Yeltin-Işık, "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi", 41.

¹⁵⁰ Fatih Özbay, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010", *Bilge Strateji*, 2:4, 2011, 50.

ABD’de meydana gelen 11 Eylül terör saldırısından sonra, ABD ile Rusya arasındaki ikili ilişkilerin olumluya dönmesi, Türkiye’yi Avrasya coğrafyasında Rusya ile işbirliği imkanını artıracığı düşüncesine itmiştir. Uzun yıllar boyunca iki ülke de terörden zarar gördüğü için 11 Eylül’de yaşanan terör olaylarını karşılıklı anlayış içerisinde yakınlaşma sebebi olarak görmüşlerdir. Ekonomik anlamda işbirliğini ön planda tutarak sorunları geçmişte bırakma politikası, yaşanan 11 Eylül terör saldırısından sonrasında oluşan atmosfer neticesinde bir adım daha ileri doğru yol almıştır.¹⁵¹

Soğuk Savaş’ın Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle sona ermiş olsa da Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler “kazan-kazan” anlayışını ve ortaklık vizyonunu görebilmek adına 2000’li yılları ve yeni dönemin getirisini iyi analiz etmek gerekmektedir. Türkiye ile Rusya, devlet adamlarının atıldığı girişimler sonucunda, hızla ivme kazanan bir ekonomik ilişki sürecine entegre olmuştur. Böylelikle birbirlerini tarihsel manada rakip gören iki ülke arasında ekonomi temelli de olsa bir yakınlaşma söz konusu olmuştur. 2000’lerde Türkiye ile Rusya ikili ilişkilerine şekil verirken geçmişin söylemlerine ve tarihsel mirası geride bırakmayı ve rekabetten ziyade çok yönlü bir işbirliğine yönelmeyi arzulamıştır. Bunun neticesinde de Türkiye için önem arz eden ticari aynı zamanda enerji bakımından da tedarik sağlayıcısı ülke konumuna gelmiştir.¹⁵²

Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkilerde 2000’li yıllara gelince birçok mühim nokta ön plana çıkmaktadır. Bu yıllar hem Rusya hem de Türkiye için tarihsel süreçteki tehdit algılamalara son verme ve geçmişteki problemleri gündemde tutmayarak dersler çıkardığı ve karşılıklı güveni sağlamaya çalıştıkları bir süreç olmuştur. Genel bir perspektiften bakılacak olunursa, 2000’li yıllarla beraber her iki ülke de var olan siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerini iyileştirmek ve karşılıklı güveni inşa etmek için çaba sarf etmişlerdir. Ayrıca her iki devlet de karşılıklarına çıkan fırsatları çok iyi şekilde değerlendirdiğini söylemek mümkündür. 2000’li yılların başında her iki ülkede de meydana gelen iktidar değişiklikleri Türk-Rus ilişkilerini gelişme göstermesine vesile olmuştur. Rusya’da Vladimir Putin, Türkiye’de ise Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti)’nin iktidara gelmesiyle beraber Türk-Rus ilişkilerinde gözle görülür bir iyileşme sağlanmıştır. Yeni iktidarla beraber gelişmeye başlayan ilişkilerde ilk adım 2001 yılında

¹⁵¹ Özbay, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010", 50.

¹⁵² Özdal-Özertem-Has-Demirtepe, "Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine", 21.

Rusya ile Türkiye arasında imza edilen Eylem Plan ile başlamıştır. Bu anlaşma ile ilerleyen süreçlerde ne gibi adımlar atılacağı belirlenmiştir. Adımların atılacağı alanlar şunlardır: Karadeniz, Akdeniz, Balkanlar, Irak, Orta Asya, Afganistan, Güney Kafkasya, Ortadoğu ve Kıbrıs. Devamında da uluslararası terör ile mücadele, enerji, lojistik ve ticaret gibi sorunlarla alakalı her iki ülkenin görüşme yapmasına yönünde karar alınmıştır. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki işbirliği ve ilişki alanları çeşitlenmiş ve derinlik kazanarak öne çıkmıştır. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler dünyadaki gelişmelere paralel bir şekilde değişmektedir. Bu değişme, iki ülkenin karşılıklı algılarını yeniden şekillendirmesinde önemli bir rol oynamaktadır.¹⁵³

2000'li yılların hemen başlarından itibaren Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde eylemsel olmasa bile en azından söylemsel olarak bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Bu değişimin ve dönüşümünün altında yatan en önemli etkenler, iç unsurlar ve uluslararası alanda yaşanan gelişmelerdir. Bazı uzmanlara göre Türkiye ile Rusya'nın bu yakınlaşmasının asıl nedeninin "Batı'dan yabancılaşmaları" olduğunu ve bundan dolayı da her iki ülkenin de Batı ile olan ilişkilerinin belirleyici unsurunun aralarındaki ikili ilişkiye dayandığını iddia ederken, bazı uzmanlar da Türk-Rus yakınlaşmasının altında yatan nedenlerinden birinin, her iki devletin de ABD'nin politikalarından rahatsız olduğunu iddia etmektedir. 2003'te Irak'ta yaşanan gelişmeler neticesinde Amerikan ordusunun Türkiye üzerinden Irak'a girmek istemesi ve bunun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oylanıp reddedilmesi, ABD'nin Karadeniz politikasına karşı Rusya ve Türkiye'nin benzer tutum sergilemesi gibi kesişen bir sürü sebepten dolayı Türkiye ile Rusya'nın bu dönemde yakınlaşması ve ikili ilişkilere önem vermesine sebep olmuştur. Yine aynı dönemlerde Türkiye'nin Batı ülkeleri tarafından dışlanmış durumda olan İran'a uygulanan yaptırımlar karşısında İran'a destek vermesi, Suriye ile ilişkilerini geliştirmesi gibi etkenler de Türkiye ile Rusya'nın birlikte aynı safta yer almasına vesile olmuştur. 2003 Irak Krizi sonrasında Batı tarafından dışlanan Türkiye ve Rusya, birbirleriyle ilişkilerini geliştirme yolunu tercih etmişlerdir.¹⁵⁴

ABD'de yaşanan 11 Eylül terör saldırılarının ardından uluslararası sistemde yeni bir yapılanma doğmuştur. Bu yeni dönemle birlikte Türkiye'nin Rusya politikasında da

¹⁵³ Yılmaz-Yakşı, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri", 35-36.

¹⁵⁴ Çelikpala, "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri", 129.

gelişmeler olmuştur. Kasım 2002 seçimlerinde Türkiye’de Ak Parti’nin iktidara gelmesi ve hükümetin izlemeye başladığı “Komşu ve Çevre Ülkeler Politikası”nda çevre ve komşu ülkelerden iyi ilişkiler kurma amacıyla olmasından dolayı Rusya’ya özel bir önem atfedilmesi ikili ilişkilere olumlu şekilde yansımaya başlamıştır.¹⁵⁵

Hızla ilişkilerin gelişmeye başladığı bir dönemde 7 Mart 2002’de, zamanın Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç, çok çarpıcı açıklamalar yaparak tarihe geçmiştir. Orgeneral Kılınç, Türkiye’nin ABD’yi geri planda tutmadan Avrupa Birliği’ne karşı Rusya ve İran ile yakınlaşması gerektiği konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Nitekim iki ülke arasındaki ilişkiler 2004-2005 yılları arasında, yapılmış olan anlaşmalar doğrultusunda belirtilen çerçevenin meyvelerini topladığı aynı zamanda “bahar havasının” yaşandığı dönem olarak ifade edilebilir.¹⁵⁶

2008’in Ağustos ayında vuku bulan Rusya ile Gürcistan arasındaki savaş, bölgesel iki kilit unsurun yani Türkiye ve Rusya’nın ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Savaşın devam ettiği süreçte ABD, Gürcistan’a Karadeniz üzerinden insani yardım ulaştırmak için harekete geçmesinin hemen ardından Rusya Genelkurmay Başkanı Yardımcısı Montrö Sözleşmesi’ni hatırlatmıştır. Bu anlaşmaya göre “Karadeniz güçlerine ait olmayan savaş gemileri, amaçları ne olursa olsun Karadeniz’de 21 günden uzun bir süre kalamaz” maddesi yer almaktadır. Hal böyle olunca da Türkiye, ABD’nin sahip olduğu iki büyük hastane gemisinin boğazlar üzerinden geçişine müsaade etmeyerek, Montrö Sözleşmesi’ne bağlı kaldığını ve halihazırda Montrö Anlaşması ile belirlenmiş olan boğazlar rejiminin korunmasından yana bir tavır takındığını bir kez daha göstermiş bulunmaktadır.¹⁵⁷

Tüm bunlara rağmen Türkiye, Rusya’nın Gürcistan’daki aksiyonlarından memnun olmadığını açıkça dile getirmese de bu olay ikili ilişkileri önemli ölçüde etkilemiştir.¹⁵⁸ 2002 senesinden itibaren Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler önceki dönemlere nazaran oldukça farklılık göstermiştir. Bu süreçteki en önemli nokta ekonomiydi. Ticari ve alışveriş trafiği, karşılıklı yatırımlar, artan siyasi diyaloglar ve kültürel alandaki

¹⁵⁵ Sinan Oğan, *11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Rusya*, (Tasam Yayınları: İstanbul), 2006, 186-187.

¹⁵⁶ Özbay, *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010*, 51.

¹⁵⁷ Özdal-Özertem-Has-Demirtepe, *“Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine”*, 22.

¹⁵⁸ Liudmila Liapina and Abidin Öncel, "The effects of Turkish-Russian Political Relations on Bilateral Trade Balance: Cointegration and Causal Analysis", *Theoretical and Applied Economics*, 25:1, 2018, 80.

yakınlaşma 2000'li yılların başına damgasını vurmuştur. Özetle, her iki ülke de bu süreç zarfında var olan rekabet ortamını öncelikli konu olarak tutmadan, karşılıklı çıkar anlayışını esas alarak "karşılıklı güven ilişkisini güçlendirme" arzusunda olmuşlardır. 2010 sonrası dönemde yeni bir kurumsal döneme girilmesiyle beraber vizelerin karşılıklı kaldırılması ve tüm siyasi problemlere rağmen ikili ilişkilerde "stratejik işbirliği" havasının egemen olduğu yeni bir süreç açık bir şekilde görülmüştür. 2003 senesinde Mavi Akım Boru Hattı projesinin hayata geçmesi ile başlayan, 2010'da da Türkiye'de kurulacak ilk nükleer santral işinin Rus şirketlerine verilmesiyle süren bir süreç yaşanmıştır. Son yirmi yıldır sürekli gelişerek devam eden ikili ilişkiler, iki ülkenin karşı karşıya kaldığı problemlerde bile yaşanan sorunun ikili ilişkilere zarar vermesine müsaade etmemişlerdir.¹⁵⁹

Genel olarak bakıldığında, Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkiler 1990'lı yıllardan bu yana değişim ve dönüşüm içerisindedir. Devlet başkanları ziyaretleri, üst düzey işbirliği girişimleri gibi birçok örnek verilebilir. 2000'li yılların ilk bölümlerinde her iki ülkede de yönetsel anlamda değişiklikler yaşanması ve uluslararası sistemde meydana gelen krizlerin iki ülkeyi birbirine yakınlıktır. 2010'lı yıllarda ise Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir döneme daha girildiği söylenebilir. Nitekim 2012 yılında Suriye krizinin patlak verip derinleşmesi ile birlikte, Rus uçağının Ankara'ya inişe zorlanması, 2014 yılındaki Ukrayna krizi gibi konular iki ülkenin ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.¹⁶⁰ Türkiye ile Rusya ilişkilerinde belirleyici nokta, Batı tarafından dışlanmış iki devletin varlığıydı. Bu durum neoklasik realistlerin de savunduğu "uluslararası sistemin devletlerin dış politikasını belirlemedeki en önemli aktörlerden biridir" teorisini doğrular niteliktedir. Aynı zamanda "terörle mücadele" kapsamında ABD'nin Irak'a müdahale etmesi uluslararası sistemdeki değişimler ve iki ülkede de meydana gelen siyasi aktörler değişiklikleri Rusya ve Türkiye'nin yakın ilişki kurma isteğini kamçılamıştır. Özetle, uluslararası sistemdeki gelişmelere ek olarak, birim düzeyindeki ulusal aktörlerde meydana gelen değişimler iki ülkenin bu dönemdeki dış politikasını şekillendirme noktasında en büyük etkenlerin başında gelmiştir.

¹⁵⁹ Yeltin-Işık, "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi", 41-42.

¹⁶⁰ Burçin Hafize Tarcan-Hilal Akgüller-Kübra Işık, "Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası", *Econder International Academic Journal*, 2:2, 2018, 264-265.

2.6. Suriye'deki Halk Hareketleri ve Türkiye-Rusya İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Arap dünyasında Batılı güçler tarafından "tepeden inmece" suni temellere dayanan bir yapı inşa edilmiştir. Arap coğrafyasında inşa edilen bu suni yapı, coğrafi sınırlardan, yaşayan etnik unsurlara, halktan ve kendi geçmişinden oldukça kopuk yıpranan bir politik ve yönetim yapılarına, sosyal ayrışmalardan, ekonomik kırılmalara kadar birçok etmenin birleşmesinden doğmuştur.

Uluslararası sistem içerisinde meydana gelen değişim ve dönüşümler Ortadoğu coğrafyasında kısmen de olsa etkisiz kalmıştır. Ortadoğu coğrafyası için asıl değişimler ve dönüşümler son on yılda başlamıştır. Bu durum, Arap Baharı olarak isimlendirilen halk hareketlerinin başlamasıyla birlikte güçlenerek büyük bir ivme kazanmıştır. Bu süreçte başlayan değişim ve dönüşümün hızını, uluslararası sistemde etkin olan aktörlerin olaylara karşı tutumunun belirlemesi beklenmektedir.

Ortadoğu bölgesinde, yukarıda da bahsi geçtiği üzere Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra suni müdahaleler ile tepeden inmece anlayış hakim kılınmıştır. Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmaları, Ortadoğu bölgesinin "doğal seyrine kaldığı yerden devam etmesi" anlamına gelmekteydi. Bu değişimi birçok unsur beslemekteydi. Bunlardan en önemlileri siyasal, ekonomik, sosyal ve politik unsurlardır.¹⁶¹

Bu unsurların yanı sıra, Arap Baharı'nı tetikleyen görünen neden ise, 26 yaşındaki Tunuslu genç Muhammed Bouazizi'nin kendini ateşe vermesidir.¹⁶² Ama yukarıda da sayıldığı gibi Arap Baharı'nın ana etkenleri siyasi, ekonomik ve sosyal unsurlardır. Bunlar dışında halk hareketlerini tetikleyecek başka içsel ve dışsal etkenlerin de var olduğunu söylemek mümkündür. Arap Baharı ve bu süreci yaşayan ülkelerdeki, olayların şiddeti, verilen tepkiler, yaklaşımlar ve sürecin uzunluğu ya da kısalığı ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Olayların sonuca ulaşabileceği evriliş şekli farklılıklar gösterebilir.¹⁶³

¹⁶¹ Zafer Akbaş, "Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 3:1, 2012, 53.

¹⁶² Abdul Qadir Mushtaq and Muhammad Afzal, "Arab Spring: Its Causes and Consequences", *JPUHS*, 30:1, 2017, 2-6.

¹⁶³ Erman Akıllı, "Türk Dış Politikası Zeminin Arap Baharı", *Ortadoğu Analiz*, 4:37, 2012, 44.

Ortadoğu'da fitili ateşlenen ve adına Arap Baharı denen halk hareketleri başladığından beri baskıcı ve otoriter rejimlere demokrasi getirmeyi amaçlamıştır. Arap Baharı böylesi rejimlerde yaşanan halkın, taleplerini ve isteklerini rahatça ifade etmelerini sağlayacağı demokratik ortamı yaratmaya çalışan bir harekettir. Arap dünyasında oldukça büyük bir değişime ve dönüşüme neden olan bu hareket ülkeden ülkeye yayılarak adeta bir domino etkisi yaratmıştır. Ulusal ölçekte temel farklılıklar bulunmasına rağmen, halklar benzer sloganlar ve benzer istekler içerisinde bulunmuştur. Ayrıca Arap Baharı, Ortadoğu coğrafyasında yaşanan halkların içinde bulunduğu işsizlik, gıda yetersizliği, ekonomik sıkıntıları ve politik yozlaşmaları açık bir dille ifade ederek, kısa süre zarfında tüm Arap coğrafyasında etkisini hissettirir olmuştur.¹⁶⁴

Ortadoğu'daki halk hareketlerinin arkasında yatan nedenler yolsuzluk, işsizlik, ekonomik darboğaz, adaletsizlik gibi genel başlıklar altında toplanmıştır. Aslına bakılacak olunursa, tek kelime ile ifade edilen bu unsurların her birinin altında belki de milyonlarca insanın hayatını etkileyen bir durum söz konusu olmaktadır. Çelik'e göre Arap Baharı'nın sebebini ekonomik nedenlerden kaynaklı olduğunu ifade etmek oldukça sınırlayıcı bir tespitten öte gidemeyecektir. Arap Baharı'nın arka planında ekonomik nedenlerin dışında siyasi nedenlerin de var olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Ayrıca bu halk hareketini tetikleyen olayların genel karakteristiğini anlamak için Arap Baharı süresince meydanlarda gerçekleşen eylemlerde kullanılan dile, söylemlere bakmak yeterli olacaktır.¹⁶⁵

Sonuç itibariyle Arap Baharı sürecinde, sürece dahil olan halklar ülkelerinde siyasi ve en önemlisi ekonomik memnuniyetsizlikleri dile getirmiş ve kendi hükümetlerinden bir takım taleplerde bulunmuşlardır. Bu taleplerin en çok dillendirilenleri şunlardır: çok partili hayata geçişin sağlanması, halkların taleplerini rahatça dile getirebilmesi, partiler arasında rekabetin yaşanması, basın özgürlüğü, bağımsız yargı, ifade özgürlüğü, düzenli aralıkla yapılacak olan seçimler gibi bir sürü siyasi talepleri olmuştur. Bir diğer istekleri ise ekonominin iyileşmesi yönündedir. Arap Baharı sürecini yaşayan halklarda, ekonominin iyileşmesi için var olan rejimin yıkılması ve yeni bir anlayışın inşa edilmesi

¹⁶⁴ Hasan Duran ve Çağatay Özdemir, "Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7:2, 2012, 186.

¹⁶⁵ Ahmet Hüsrev Çelik, "Bouazizi'den Rabia'ya Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6:2, 2015, 36-37.

düşüncesi hakimdi. Tüm bunlara ilave olarak da halklar ülkelerindeki iktidarın Batılı devletlere hizmet etmeyerek, dik durabilecek, İsrail ile uzlaşmacı değil başa çıkabilecek bir yapı arzulamaktaydı.¹⁶⁶

2.6.1. Suriye'deki Halk Hareketleri

2011 senesinde Ortadoğu bölgesinde gittikçe yayılan halk isyanlarına bir yeni ülke daha eklenmiştir. Böylelikle, bölgedeki düzen bozulmaya ve halk hareketleri domino etkisi yaratarak dalga dalga büyümeye devam etmiştir.

Arap coğrafyasında yaşanan halk hareketlerinin Türkiye'yi ilgilendiren en önemli ülkelerden biri Suriye olmuştur. Halk hareketlerin en son yaşandığı ülkenin Suriye olmasının en önemli nedenlerinden biri Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın halkına reform sözü vermiş olmasıdır. Ancak halkın en büyük isteklerinden biri olan "siyasi suçluların" serbest kalması konusu gerçekleşmemiş ve halk protestolara başlamıştır. Protestoların akabinde de siyasi tutuklamalar da artış görülmüştür. Böylelikle Suriye, kaçınılmaz olan isyan ateşine teslim olmuştur. Suriye'deki isyanın nedenlerinin temeline inildiğinde karşımıza ilk olarak ekonomik nedenlerden ziyade siyasi nedenler çıkmaktadır. Çünkü Suriye halkı 1963'ten beri süregelen olağanüstü halin kalkmasını ve siyasi özgürlüklerin sağlanması yönünde talepte bulunmaktaydı. Hepsinden de ziyade Suriye'deki isyanın en önemlisi asıl kökenlerinin 2000 yılında "Şam Baharı" olarak adlandırılan ve entelektüellerin günümüz isyanlarının şekillenmesi hususunda oynadığı kilit rol olduğu söylenebilir. Ayrıca Suriye'de yaşanan halk hareketlerinde yer alan siyasi söylemler, sürecin sadece ekonomiye indirgenmesinin de önüne geçmiş gözükmektedir.¹⁶⁷

1962 senesinde iktidara gelen Hafız Esad, ölümüne kadar -yani 2002'ye kadar- ülkesinin başında yer almıştır. Ölümünün ardından Hafız Esad'ın oğlu Beşar Esad iktidara gelmiştir.¹⁶⁸ 40 yıldır Baas Partisi'nin iktidarda olduğu Suriye'de halk "olağanüstü hâl" uygulaması çerçevesinde yürütülen yolsuzluktan, gelir dağılımlarındaki dengesizlikten, basın ve ifade özgürlüğünün kısıtlı yürümesinden, işkencelerden, iç politik durumun

¹⁶⁶ Mustafa Cem Ünal, "Arap Baharı Sonrası Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceği", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 16:2, 2017, 151.

¹⁶⁷ Cenap Çakmak, Mustafa Yetim ve Fadime Gözde Çolak, "Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye", *Bilgesam*, Rapor No 31, 2011, 13.

¹⁶⁸ Eda Kılıç ve diğerleri, "Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de Halk Ayaklanmaları", *Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları*, Rapor No: 1, 2012, 39.

iflasından ötürü huzursuzluğa kapılmıştır. Hâl böyle olunca halk, yönetime karşı ayaklanma eğilimine yönelmiştir.¹⁶⁹ Bölge ülkelerinde de benzer sebeplerden ötürü meydana gelen isyanlar, Suriye halkı adına cesaret verici bir hamle olmuştur.

15 Mart 2011'de Suriye'nin güney şehri Dera'da başlayan ayaklanma yavaş yavaş ülke geneline doğru yayılmıştır. Esad rejiminin baskısından boğulan halk protesto gösterilerini gerçekleştirmeye başlamıştır.¹⁷⁰

Ortadoğu'da başlayan ve en son durağı olan Suriye'de halk hareketlerinin başlangıç sebepleri arasında, Dera kentinde birkaç gencin sokak duvarlarına hükümet karşıtı sloganlar yazması ve bu gençlerin Suriye gizli servisi tarafından tutuklanarak cezaevine gönderilmesi yatmaktadır. Bu gelişme beraberinde protesto gösterilerini, çatışmaları ve ölümleri getirmiştir. Suriye'deki ayaklanmaların ilk altı ayında Arap Baharı'nı yaşayan diğer ülkelerdeki gibi örgütsel özellikler hakim konumdaydı. Bunun yanı sıra, gösterilerde yaralı sayılarının açıklanması fotoğraf ve videoların sosyal medya üzerinde paylaşılması çatışmanın ve protestoların şiddetini gün geçtikçe artırmıştır. 2011 yılının Haziran ayında başlayan Esad yönetimine karşıt grupların toplantılarının büyük çoğunluğu Türkiye'de gerçekleşmiştir. İlk olarak Antalya'da Haziran 2011'de gerçekleştirilen "Suriye'de Değişim Konferansı" başlığı altında bir araya gelen muhalifler, bu konferanslarla bütün Suriye halkının birlikte hareket etmesini sağlamak ve "Suriye vatandaşlığı" temelinde bir araya gelerek rejime mesaj vermeyi amaçlamışlardır. Suriye'de meydana gelen rejim problemi sonucunda İslamcı terör gruplarının sahip oldukları etki alanlarını daha fazla genişlemesine neden olmuşlardır. Buna ilave olarak, İslamcı terör grupları, muhalif taraf ve Suriye ordusu arasında yaşanan iç savaş hali, ülkede yaşayan halkın bölge ülkelerine ve Avrupa ülkelerine göç etmesine sebebiyet vermiştir. Bu durum da mülteci krizinin oluşmasına katkı sağlamıştır.¹⁷¹

2010 yılının sonlarına doğru Arap coğrafyasında başlayan halk hareketleri, Suriye hükümetini oldukça endişelendirse bile rejimin buna ilk tepkisi Ortadoğu'da başlayan değişim rüzgarının Suriye'yi etkilemeyeceği ve Suriye'nin diğer Ortadoğulu ülkelerden

¹⁶⁹ Hediye Levent, "Suriye Krizi'nin Dinamikleri ve Aktörlerin Değerlendirilmesi", *Ortadoğu Analiz*, 4:44, 2012, 31.

¹⁷⁰ Katerina Dalacoura, "The 2011 Uprising in The Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications", *International Affairs*, 88:1, 2012, 66.

¹⁷¹ Ünal, "Arap Baharı Sonrası Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceği", 153-155

oldukça farklı olduğunu düşünmesi olmuştur. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, uluslararası alanda takındığı muhalif duruşun kendi halkı tarafından destek gördüğünü, ülkesinin yaşadığı ekonomik ve siyasi sıkıntılara karşı dirayetli olduğunu ve bu dirayetin ülkede halk hareketlerine sebebiyet vermeyecek düzeyde olduğunu iddia etmiştir. Ancak bu düşünce anlayışına sahip Esad rejiminin birkaç ay sonra halk ayaklanması ile karşılaşmıştır. Suriye'nin Dera kentinde başlayan ayaklanma dalga dalga büyüyerek Banyas, Lazkiye, Hama, Deyrizor ve Humus'a kadar sıçrayarak devam etmiştir. Beşar Esad'ın baskıdan yana olan tutumu Suriye'de yaşanan halk ayaklanmasının iç savaşa dönüştüğü görülmüştür.¹⁷²

2.6.2. Suriye Krizi ve Türkiye'nin Politikası

Tunus ve Mısır'da başlayarak tüm Arap coğrafyasına yayılan değişim, dönüşüm ve demokratikleşme süreci Arap Baharı olarak adlandırılmıştır.¹⁷³ 17 Aralık 2010 tarihi Arap coğrafyası için önemli bir tarih olarak kaydedilmiştir. Bu tarihte geçimini sokak satıcılığı yaparak sağlayan 26 yaşındaki üniversite mezunu Muhammed Bouazizi'nin geleceğe dair umutlarını kaybetmesi ve bunun neticesinde kendini ateşe vermesi, bugün Arap Baharı olarak isimlendirilen sürecin başlangıç noktası olmuştur. Ülkelerindeki ekonomik adaletsizlik, yolsuzluk ve siyasi yozlaşma gibi bir sürü sebeplerin temelinde yükselen bir isyan dalgası önce Tunus'ta ardından Ortadoğu coğrafyasında hızla gelişmiştir. Tabiri caiz ise yaşanan bu başkaldırı ve olaylar silsilesi "domino etkisi" yaratarak, Arap coğrafyasında etkili bir hal almıştır. Bunun neticesinde yıllarca otoriter ve baskıcı rejimlere sahip ülkelerde değişim ve dönüşümler yaşanmaya başlamıştır.

Ortadoğu coğrafyasında yaşanan bu halk hareketlerine Türkiye'nin tutumu, süreci yaşayan ülkelerin demokrasiye geçişi sağlanması yönündeydi. Ayrıca Türkiye, bölge halklarının daha fazla özgürlüğe sahip olmasını, demokrasi ve insan haklarının artırılmasını destekleyen bir duruş hakim olmuştur. Türkiye'nin bu tutumu değerlendirilecek olunursa, Türkiye söz konusu ülkelerin lehine bir duruş sergilemiştir. Ayrıca ülkede yaşanan süreci iç dinamiklerin yönlendirmesi gerektiğini, dışarıdan bir müdahalenin ülkelerin "iç işlerine karışma" olacağını savunmuştur. Bu anlayıştan da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden bu yana Arap devletlerine karşı olarak

¹⁷² Yağmur Şen, "Suriye'de Arap Baharı", *Yasama Dergisi*, 23, 59.

¹⁷³ Fuat Keyman, "Arap Baharı, Türkiye Modeli ve Avrupa Birliği", *Analist, USAK Yayınları*, 6, 2011, 42.

güdülen "iç işlerine karışmama" ilkesinin korunduğu ve uygulandığı görülmüştür. Sonuç olarak Türkiye'nin dış politika anlayışı Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından net bir biçimde şekillenmiştir. Bu bağlamda bakılacak olunursa Türkiye'nin Ortadoğu'da izlediği politikaların da etkilendiği noktaların başında Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve 11 Eylül terör saldırılarının geldiğini söylemek mümkündür. 1952'de Batı Blok'unun savunma örgütü NATO'ya üye olan Türkiye, 1950'li ve sonraki dönemlerde Ortadoğu'ya Batılı bir gözle bakarken, Arap Baharı ile beraber kendisinin bölgesel bir güç olduğunu kabul ederek otonom bir tutum ile olayları yorumlamaktadır. Akıllı'ya göre, Türkiye, özellikle bölge ülkeleriyle olan ikili ilişkilerine ivme kazandırarak kendisinin bir "model ülke" olarak görülmesini sağlaması gerekmektedir.¹⁷⁴

Arap coğrafyasındaki hareketlilik domino etkisi yaratarak Suriye'ye gelene kadar ki süreçte, Türkiye ile Suriye arasındaki ikili ilişkiler belki de tarihinin en iyi dönemini yaşıyordu. Hatta bu bölgede Avrupa Birliği yapısına benzer bir yapının oluşturulması adına iki ülke işbirliği içerisinde hareket etmekteydi.¹⁷⁵

Suriye'de halk hareketlerinin başlamasının ardından hem ülke hem de bölgenin istikrarını sağlamak adına Türkiye'nin takınacağı tavır önem arz etmekteydi. Çünkü Türkiye, bu coğrafyanın ve Suriye'nin komşusuydu. Türkiye, Libya'da uyguladığı çelişkili politikayı tekrarlamamak adına Suriye'de yaşanan olaylara karşı duruş olarak "bekle-gör" tarzı bir politikayı benimsemiştir.¹⁷⁶ Çünkü Türkiye, cumhuriyetin ilk yıllarından beri birçok nedenden dolayı arası oldukça bozuk olan Suriye ile son on yılda ikili ilişkilerini geliştirmiştir. Haliyle de Türkiye, Suriye ile son on yılda düzelttiği arasını yeniden bozmayı tercih etmemekteydi. Bu yüzden de Suriye'de yaşanmaya başlayan kriz, Türkiye için büyük ve zorlu bir sınav olacaktı.¹⁷⁷

Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olduğu dönemlerde Türkiye, bazı fikirsel ve söylemsel paradigmaları dış politikada ilke edinmeye çalışmıştır. Bunlar "Yeni Osmanlıcılık" ve "Komşularla Sıfır Sorun" politikasıdır. Arap Baharı'nın başlamasıyla beraber bu parametrelere sahip Türk dış politikası da büyük bir cendere içerisine girmiştir.

¹⁷⁴ Erman Akıllı, "Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı", 44-45.

¹⁷⁵ Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, (Etkileşim Yayınları), 2013, 307-308.

¹⁷⁶ Tarık Oğuzlu, "Türkiye ve Arap Baharı: Türk Dış Politikasında Liberal, İddialı ve Batılı Eksenin Yükselişi", *Akademik Ortadoğu*, 6:2, 2012, 53.

¹⁷⁷ Dalacoura, "The 2011 Uprising in The Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications", 76.

Özellikle komşularla sıfır sorun ilkesi, barışı, refahı ve işbirliğini öngörürken Ortadoğu bölgesi kan gölüne ve çatışma sahasına dönmüştür. Bunun en güzel örneği Suriye konusunda verilebilir. Daha bir sene öncesinde vizelerin karşılıklı kaldırıldığı, dostluk temellerinin atıldığı, Türkiye-Suriye sınır hattındaki mayınlı arazilerin temizlendiği ve ortak bakanlar kurulunun gerçekleştiği Suriye hududunda, bir yıl sonrasında Suriye askeri güçleriyle çatışma durumuna gelinmiştir.¹⁷⁸

Suriye'de yaşanan sürecin iç savaşa dönmesinin ardından Türkiye bu durumu kaygı ile karşılamıştır. Çünkü iç savaş demek Türkiye için, mülteci akını ihtimali demektir. Olası ekonomik kayıplar ve özellikle Kürt sorunuyla alakalı stratejik sonuçları dolayısıyla, Suriye'nin yaşadığı süreç Türkiye için endişe uyandırıcı olmuştur. Yine tüm bunlara ek olarak Ortadoğu bölgesine yönelik İslami söylemler ile ön plana çıkan Türkiye, "medeniyetler ittifakı süreçlerine İslam Dünyası'nı temsil etme düşüncesiyle hareket ederek bölgeyle bütünleşme" politikasını izlemektedir. Bu çerçeveden Ortadoğu'daki halk hareketleri ile birlikte, genelde Türk dış politikası, özelde ise bölgeye dönük dış politika etki alanını genişletmektedir.¹⁷⁹

Sonuç itibarıyla Türkiye dış politikasında Ortadoğu'daki halk hareketlerinin süreci Davutoğlu ile beraber ilke olarak sisteme entegre edilmiş "Yeni Osmanlılık" ve "Komşularla sıfır sorun" politikasına "normatif popüler liderlikten, bölgede ortaya çıkan pek çok yeni fırsatlara değin pek çok alanda kendisini göstererek yeni bir vizyonun oluşmasında" büyük bir etkisi olmuştur.¹⁸⁰

Dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Suriye'deki olayların şiddet boyutunun artmasından Şam yönetimini sorumlu tutarak, halka yönelik tutumunun sert bir dille eleştirerek "gelecek mazlumların kanı üzerine inşa edilmez" demiş ve Beşar Esad ve hükümetinin izlediği yanlış politikalardan vazgeçmeye davet etmiş ve Suriye'de devam eden halk hareketlerin desteğini sürdürmüştür. Erdoğan'ın bu tavrı, başta ABD ve Avrupa Birliği olmak üzere birçok demokratik ülke tarafından destek görmüştür. Türkiye'nin sahip olduğu idealist söylemler, Arap coğrafyasında halk hareketlerinde insani ve ahlaki değerleri önceleyen ve onları her şeyden üstün tutan bir politika izlemiştir. Ayrıca

¹⁷⁸ Hasan Duran-Çağatay Özdemir, "Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7:2, 2012, 186.

¹⁷⁹ Duran-Özdemir, "Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı", 187.

¹⁸⁰ Duran-Özdemir, "Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı", 188.

söylemsel ve eylemsel olarak da askeri müdahalelere karşı duran Türkiye'nin bu tutumu idealist politikalarını da somutlaştırmıştır. Türkiye, insani müdahale ve küresel/bölgesel barışı korumak adına geçmiş dönemlere göre daha aktif bir dış politika izlemekten çekinmemektedir. Türkiye izlediği bu politikalarla sadece küresel bir güvenlikten söz etmekten ziyade, zıt kutuplarda bulunan aktörler arasında "demokratik küresel yönetişime" de katkıda bulunma noktasında ciddi bir köprü vazifesi görmektedir.¹⁸¹

Başbakan Erdoğan, Suriye’de yaşananların 850 kilometrelik bir sınırı paylaşmaları ve Türkiye ile Suriye’nin derin tarihi ve kültürel bağları paylaşmaları gibi nedenlerden ötürü bu problemin bir dış politika sorun değil, Türkiye’nin “iç ilişkisi” olduğunu iddia etmiştir.¹⁸²

Ayrıca Türkiye, Beşar Esad’ın niyetinin iyi olduğuna, liberal bir eğilime sahip olduğuna ve ülkesinde uzun vadede reformlar yaparak halkın isteklerine izin vereceğine inanmıştır. Bunun arkasında yatan nedenler arasında, Esad ile kurulan yakın ilişki ve bu yakın ilişkiden doğan Türkiye’den gelecek tavsiyelere kulak asmayacağına sahip olunan düşüncenin yer aldığını söylemek mümkündür.¹⁸³

Türkiye dış politikası, Suriye’de yaşanan halk hareketleriyle beraber ciddi zorluklar ile karşı karşıya kalmaya başlamıştır. Bu da Ahmet Davutoğlu’nun “komşularla sıfır sorun” ilkesinin uygulanabilirliği konusu tartışılır bir hal almıştır.¹⁸⁴

Ağustos 2011’de Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Şam’a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Suriye’de demokratikleşme zeminin hazırlanması ve uygulanması hususundaki Türkiye tarafının isteğini dile getirmiştir. Bu ziyaretten sonra Esad rejimi Türkiye’nin taleplerinin tam tersi yönde hareket ederek halkına karşı uygulanan şiddetin dozajını gittikçe artırmıştır.¹⁸⁵

¹⁸¹ Akbaş, "Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası", 66.

¹⁸² Sarah Akram, "Turkey and the Arab Spring", *Strategic Studies*, 28.

¹⁸³ Oğuzlu, "Türkiye ve Arap Baharı: Türk Dış Politikasında Liberal, İddialı ve Batılı Eksenin Yükselişi", 53-54.

¹⁸⁴ Ziya Öniş, "Turkey and the Arab Spring Between Ethics and Self-Interest", *Insight Turkey*, 14:3, 2012, 52.

¹⁸⁵ Tarık Oğuzlu, "The Arap Spring and The Rise of The 2.0 Version of Turkey's Zero Problems With Neighbors Policy", *SAM Paper*, 1, 2012, 7.

Arap Baharı'nın en şiddetli geçiren ülkesi olan Suriye'ye, Türkiye'nin askeri müdahalede bulunması söylemleri Batı tarafından dile getirilmiştir. Lakin Türkiye, bu söylemlere karşı direnerek, Beşar Esad'ın kendi halkın dönük reformlar yapması ve iç savaşa dönüşen sorunun barışçıl yöntemlerle çözülmesi gerektiği hususundaki hassasiyetini vurgulamaktan geri kalmamıştır. Türkiye'nin Esad rejiminden beklentisi olan reformlar gerçekleşmeyince, Ankara Şam'a yönelik politikalarını revize etmek zorunda kalırken, kendi ülke sınırlarına gelen mültecilerin Esad rejimine karşı organize olması yönünde müsaadede bulunmuştur. Haziran 2012'de Türk Hava Kuvvetleri'ne ait bir savaş uçağının Suriye'nin Akdeniz sahilleri üzerinde düşürülmesi ve dört ay sonrasında da Esad rejim güçlerinin Türkiye sınırları içerisine bomba atması sonucu beş vatandaşın hayatını kaybetmesi Türkiye'nin Suriye'ye dönük politikasının sertleşmesine neden olmuştur. Bundan sonraki süreçte Türkiye, Suriye politikasını "Esad rejimini gitmesi" üzerine kurmuştur.¹⁸⁶

2.6.3. Suriye Krizi ve Rusya'nın Politikası

1920 ile 1946 yılları arasında 26 sene Fransa'nın mandası altında kalan Suriye, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlanmasının hemen ardından Soğuk Savaş döneminin başrol aktörleri olan ABD ve Sovyetler Birliği'nin destekleri ile beraber 15 Nisan 1946'da bağımsızlığını ilan etmiştir. 1947 yılında Filistin topraklarında bir İsrail devleti kurulması yönünde Birleşmiş Milletler tarafından alınan 181 sayılı karar için Sovyetler Birliği de özel bir çaba harcamıştır. Bu kararın alınması için çaba gösteren Sovyetler Birliği'nin asıl amacı, Ortadoğu coğrafyasında nüfuzunu artırmak ve bölgede aktif bir rol oynayan İngiltere ve Fransa gibi Batılı ülkelerin gücünü kırmayı hedeflemektedir. Sovyetler'in bu planına rağmen, İsrail'in özünde ABD ile stratejik yakınlık içerisinde yer alması sonucunda, Sovyetler Birliği kendine yeni bir müttefik arayışı içerisine girmiş ve Suriye'nin kendi çıkarlarına daha uygun olacağı kanaatine varmıştır. Çünkü Suriye, tıpkı Sovyetler Birliği gibi ideolojik olarak sosyalizm esaslarını benimsemekteydi. Bunun dışında, Sovyetler'in Suriye'ye yaklaşmasının nedenlerinden biri de Suriye'nin sahip olduğu jeostratejik konumuydu.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Yeltin-Işık, "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi", 43-44.

¹⁸⁷ Mehmet Sait Dilek, "Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16:2, 2017, 59-60.

Suriye krizinin başlangıcından bu yana Rusya tarafında değişen bir şey olmamıştır. Tarihsel perspektifin getirdiği birliktelik devam etmiştir. Moskova, Suriye'ye dışarıdan gelebilecek her türlü müdahaleye karşı çıkmaktadır. Bu müdahalelerin barışçıl olmayan ve uluslararası hukuka ters düşen, tartışması çok olan bir tutum olabileceğini iddia etmiştir. Rusya, Suriye krizinin çözümü hususunda uluslararası hukukun tek taraflı bir tutumla değil de uzlaşılı haliyle uygulanmasını, sorunun barışçıl yollarla çözülmesi yönündeki tavrını korumuştur. Rusya'nın Suriye krizine karşı bakışı, sorunun bizzat Suriye halkının olduğunu ve bu sebeple Suriye dışında hiçbir ülkenin çatışmayı körüklemeye ve taraflardan birine maddi ve manevi surette destek sağlamaması gerektiği şeklindedir. Ayrıca Rusya, Suriye'deki krizin taraflarının ulusal diyalog ortamında bir araya gelerek geleceklerine karar vermesini savunmaktadır. Zira Rusya, ulusal diyalogun sağlanmaması durumunda ülke içerisindeki çatışmaların artarak devam edeceği konusunda endişe taşımaktadır.¹⁸⁸

Suriye'de yaşanan halk hareketlerinin iç savaş doğru evrilmesinden sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde ilk kez Nisan 2011'de gündeme gelen konu, Suriye hükümetinin kınanması yönünde karar tasarısı oluşturulmuş. Bu tasarımı Rusya ve Çin defalarca veto etmiştir. Çünkü Rusya, Suriye'de yaşanan krizin Suriye'nin iç meselesi olduğu inancını korumuştur. Hatta Rusya, Batılı güçlerin Suriye'ye iç meselesinden dolayı yaptırım uygulamaya kalkmasına ve askeri müdahalede bulunmasına şiddetle karşı çıkacağını defalarca ifade etmiştir. 2011'de başlayan Suriye'deki iç savaş sonrasında Rusya'nın Suriye rejimine askeri yardımlarda bulunması artış gösterirken, Moskova'nın iç savaşa daha da müdahil olduğu izlenimi yaratmıştır. 2013 senesinde Suriye'deki iç savaşın şiddetlenmesinden sonra Rusya, Suriye sınırlarına S-300 füze hava savunma sistemleri yerleştirmiştir. Türkiye'nin 24 Kasım 2015'te Rus savaş uçağını düşürmesinin ardından da S-400 hava savunma sistemlerinin Suriye sınırlarına konuşlandırmıştır.¹⁸⁹

Ortadoğu coğrafyasında halk hareketlerinin farklı seyirler izlediği görülmüştür. Suriye'de 2011 yılında başlayan halk hareketleri zamanla yerini iç savaşa bırakmıştır. Hala devam eden ve çözülemeyen iç savaş sürecin tüm coğrafyadaki halk hareketlerinden farklı seyir

¹⁸⁸ Neziha Musaoğlu, "Suriye Krizinin Çözümü/Çözumsuzlüğünde Rusya", *Karadeniz Araştırmaları*, 48, 2015, 13.

¹⁸⁹ Burak Çalışkan, "Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi", *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, Araştırma 14, 6-7.

gösterdiğinin kanıtı niteliğindedir. Rusya, Suriye'de devam eden bu sürece kendini entegre ederken tarihsel mirası ve karşılıklı menfaatleri göz ardı etmemektedir. Çünkü Ortadoğu'da meydana gelen rejim değişiklikleri sonucunda Batı yanlısı yönetimlerin iktidara gelmesi Rusya'nın bölgede nüfuzunu kaybetmesine neden olabileceği algısına neden olmuştur. Bu yüzden de Rusya, Suriye politikasında daha aktif bir politika izlemiştir. Ayrıca Rusya, Sovyet ardılı ülkelerde yaşanan devrimleri göz önüne alarak, Ortadoğu'da yaşanan gelişmelere endişeli yaklaşmakta ve bölünmüş bir Suriye istememektedir. Libya'da Kaddafi'nin devrilmesinde etkili olan NATO müdahalesinin bir benzerinin Suriye'de yaşanmaması için Rusya sonuna kadar Esad rejimini desteklemeye devam etmektedir. Çünkü Rusya, NATO güçlerinin Libya'da elde ettiği petrol/gaz yataklarının işletilmesi ve alt yapı inşasını elde etmesinden mahrum kalmıştır. Suriye'de de benzer bir duruma düşmemek için Esad rejiminin arkasında durma sebeplerinden biri olduğu iddia edilmektedir.¹⁹⁰

Rusya, Libya politikasından farklı bir politika ile Suriye krizine yaklaşmaktadır. Rusya, Suriye hususunda kesin ve asla taviz vermemek üzere bir tutum sergilemektedir. Hatta Rusya, Suriye'ye karşı uygulanan yaptırımların Batı ülkeleri tarafından gerçekleştirilmeye çalışıldığına inandığı için Birleşmiş Milletler'de görüşülmemesi için işi yokuşa sürmektedir. Birleşmiş Milletler'in veya herhangi bir kurum ya da kuruluşun Suriye'ye dönük yaptırımlarını kabul etmeyen Rusya, Suriye'deki Esad rejimini korumaya ve desteklemeye devam etmektedir.¹⁹¹

Arap coğrafyasında halk hareketlerinin başlaması ile beraber Ortadoğu ülkelerin yaşamış olduğu bu süreci demokratikleşmeden çok uzak gören Rusya, bu hareketler sonucunda değişen rejimlerin mevcut ülkelere istikrarsızlık getirebileceğini iddia etmiştir. Bu yüzden de Suriye konusuna da bu tavrı takınmaya devam etmiştir. Kısacası Rusya, Arap Baharı'nın başından itibaren temkinli yaklaşım göstererek statükodan yana politika uyguladığını açıkça gözler önüne sermiştir.¹⁹²

¹⁹⁰ Amine Yazıcı, "Rusya'nın Suriye Politikası", Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri), *SDE Analiz*, 2012, 42-43.

¹⁹¹ Ali Asker, "Rusya'nın Suriye'de Stratejik Hamleleri: Sonu Meçhul Başlangıç", *Yeni Türkiye, Ortadoğu Özel Sayısı 6*, 87, 2016, 333.

¹⁹² Yelgin-Işık, "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi", 44.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Sovyetler Birliği'nin halefi konumunda bulunan Rusya Federasyonu, yakın çevresinde son yıllardaki en büyük krizlerden biri olan Suriye'deki halk hareketleri ile karşı karşıya kalmıştır. Oysa ki Rusya, Suriye krizinin başladığı günden bu yana etkin bir küresel bir aktör olarak belirleyici bir rol üstlenmek ve diplomatik yöntemlerle sorunu çözmeye odaklanmıştır. Rusya'nın Suriye'deki süreçte izlediği "bekle-gör" politikasında da radikal değişim olmuştur. Bunu tetikleyen olay ise, 2015 senesinde 224 kişinin ölmesiyle neticelenen sivil Rus yolcu uçağının DAEŞ (Irak İslam Şam Devleti) tarafından Mısır'da düşürülmesi olmuştur. Bundan dolayı da Rusya, Suriye sınırları içerisindeki DAEŞ mevziilerine karşı yoğun bombardımana başlamıştır.¹⁹³

Türkiye ile Rusya arasında 2010'lu yıllarda gelişme gösteren ilişkileri ölçmek adına en önemli sınav Suriye krizi olmuştur. Kriz süresince Rusya ve Türkiye farklı blokları desteklemişler ve örtülü rekabete sebebiyet vermişlerdir. Fakat bu rekabete rağmen üst seviyedeki işbirliklerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Ayrıca iki ülke de ayrı düştüğü konular olmasına rağmen kamuoyu önünde birbirlerini eleştirmekten geri durmuşlardır. Böylelikle geleneksel "düşman" algısının tekrardan kamuoyuna hakim olup, dış politikada farklı hamleler yapılmasına engel olunmak istenmiştir.

3.1. 2015 Uçak Krizine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle sona eren Soğuk Savaş'ın ardından, 2000'li yıllarda hem Türkiye'de hem de Rusya'da meydana gelen iktidar değişiklikleriyle beraber Türk-Rus ilişkileri geleneksel anlayışını ve eski günlerini geride bırakarak farklı bir boyuta bürünmüş ve çok yönlü bir işbirliği anlayışı benimsenerek karşılıklı bağımlılıkta artış gösterilmiştir.¹⁹⁴ Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkilerde yaşanan bu önemli değişimin en önemli nedenlerinin başında hem Türkiye'nin hem Rusya'nın dış politika mantalitesinde pragmatik bir yaklaşıma sarılması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu manada iki ülke de 1990'lı yıllar süresince sorunlu jeopolitik konular terk edilerek, karşılıklı bağımlılığı ve işbirliğini artıracak ortak çıkarlara yönelmiştir.¹⁹⁵

¹⁹³ Musaoğlu, "Suriye Krizinin Çözümü/Çözumsuzlüğünde Rusya", 22.

¹⁹⁴ Yeltin-Işık, "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi", 45.

¹⁹⁵ Emel Parlar Dal ve Emre Erşen, "Türk-Rus İlişkilerinin Karadeniz-Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi ve Sonrası", *Karadeniz ve Kafkaslar: Riskler ve Fırsatlar*, 45.

Yaşanan bu değişim ve dönüşüm iki ülke arasında oluşabilecek sorunlara yaklaşım konusunda müzakere yöntemine ağırlık vereceği beklentisini artırmıştır. Suriye krizi bu anlamda en büyük örneklerden birini teşkil etmektedir. Bu kriz boyunca Türkiye ve Rusya farklı blokları destekleyerek "örtülü bir rekabete" neden olurken, iki ülke de ikili ilişkilerinde üst düzey işbirliğini seviyesini muhafaza etmek adına büyük çaba harcamışlardır. Hatta Rusya, Suriye krizi konusunda Türk hükümetinin sert tutumunu kamuoyu huzurunda eleştirmemeyi tercih etmiştir. Ayrıca iki ülke arasında politik tutum ve farklılıklara rağmen ikili ilişkilerde iki ülke de ortak çıkarlar hususunda ilişkilerini iyileştirmek ve üst seviyeye doğru yön vermeye devam etmiştir. Bu farklılıklara verilebilecek en önemli örneklerin başında, Rusya'nın PKK'yı terör örgütü olarak görmeyip, PKK'nın uzantısı olan PYD'yi (Partiya Yekîtiya Demokrat/Demokratik Birlik Partisi) meşru sayması gelmektedir. Özetle, Rusya diplomatik yolları ve Türkiye'nin en yumuşak olan karnını fazlasıyla kullanmayı sürdürmüştür.¹⁹⁶

3.1.1. Ukrayna Krizi

2014 yılının Kasım ayında Avrupa Birliği ile yapılan ticaret anlaşmasından son anda vazgeçip, Rusya ile 15 milyar dolarlık yatırım anlaşması imzalamaya karar veren ve ardından Rusya'ya sığınan Ukrayna eski Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç Ukrayna Krizi'nin çıkmasına ve ABD, AB ve Ukrayna ile Rusya arasındaki güç mücadelesinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Sadece ekonomik temelli olayları analiz etmek yanlış olacaktır. Ukrayna krizi hem bir kimlik ve iç politik bir mesele hem de büyük güçlerin çekişmesi olarak görülmelidir. Yanukoviç'in Avrupa Birliği ile imzaladığı ticaret anlaşmasından son dakika vazgeçip yönünü Rusya'ya çevirmesi Ukrayna'da protestolara ve protestoların neticesinde de iktidar değişikliğine neden olmuştur. Batı ülkelerinin sokak gösterilerinin her aşamasında büyük destek vermesinden rahatsızlık duyan Rusya, olaya ilk tepki olarak askerlerini Şubat ayının son günlerinde Kırım'a konuşlandırması olmuştur. Krizin tansiyonunu yükselten en önemli olaylardan biri de uluslararası kamuoyunda kabul görmeyen bir referandum sonrasında Kırım Parlamentosu'nun Rusya'ya katıldığını ilan etmesi olmuştur. Kırım'ın Ukrayna'dan kopup Rusya'ya bağlanacağını gündeme gelmesi Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü tehdit eden bir hal

¹⁹⁶ Yeltin-Işık, "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi", 45-46.

almıştır. Batılı ülkeler bu konuda Rusya'nın geri adım atmasını isterlerken, Rusya'ya karşı diplomatik, ekonomik ve askeri yaptırımları gündeme getirmiştir.¹⁹⁷

Ortadoğu'da yaşanan halk hareketlerinin sürdüğü bir döneme denk gelen Ukrayna'daki kriz, Türkiye ile Rusya arasında yeni bir problemlili alan yaratmıştır. Türkiye, Karadeniz'de istikrarı önemseyen bir ülke olarak, Ukrayna Krizi'nde "orta yol siyaseti" izlemeyi uygun görmüştür. Bu yüzden Rusya ile yürüttüğü ikili ilişkilerine zeval vermeden sürdürmeyi ve aynı zamanda da Kırım'ın ilhakına karşı çıkarak Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Fakat bu politikaları izlerken de Batılı ülkelerin Rusya'ya yönelik ekonomik yaptırım kararını uygulamaya da yanaşmamıştır. Aslına bakılacak olunursa, Rusya'nın Kırım'ı elinde tutması Türkiye açısından oldukça endişe verici bir durumdur. Çünkü Rusya böylelikle, bölgedeki en önemli deniz gücünün kontrolünü tamamen elinde bulundururken, yarımada yerleştirebileceği 400 kilometrelik menzili olan füzelerle de askeri dengeyi kendi lehine çevirebilme ihtimali çok yüksektir. Rusya'nın Ukrayna ve Suriye'de yaşanan krizler nedeniyle Batılı ülkelerle ilişkileri gerilmiştir. Türkiye de bir NATO müttefiki olduğu gerçeğini hiçbir zaman unutmamıştır. Nitekim Ukrayna krizinin ardından Karadeniz'e geçiş yapan ABD bandrollü gemiler hususunda Türkiye'yi resmi olarak uyarmıştır. Rusya, Türkiye'ye yaptığı uyarılarda Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne vurgu yaparak, Ukrayna ve Kırım meseleleri doğrultusunda Karadeniz'deki geleneksel Montrö dengesini eskisi gibi korunması konusunun giderek zorlaştığı da söylenebilir.¹⁹⁸

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 9 Ekim 2017 tarihinde Ukrayna'da "Türkiye'nin Ukrayna'nın egemenliğini, Kırım dahil toprak bütünlüğünü ve siyasi birliğini desteklemeye devam edeceğini bir kez daha ifade ettim. Kırım'ın yasa dışı ilhakını tanımadık ve tanımayacağız." dedi. Rusya tarafı ise bu açıklamaya zıt bir açıklamada bulunarak karşılık vermiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Zakharova, Erdoğan'ın yaptığı bu açıklama üzerine kendisine sorulan soruya, ""Herhangi birinin Kırım'ı tanıdığı ya da tanımadığı yönündeki herhangi bir açıklaması, bu kişi her kim

¹⁹⁷ <http://asem.org.tr/tr/publication/details/2075/Ukrayna-Krizi-21Y%C3%BCzy%C4%B1%E2%80%99da-Bat%C4%B1-ile-Rusya%E2%80%99n%C4%B1n-G%C3%BC%C3%A7-M%C3%BCcadelesi>, (11.11.2018)

¹⁹⁸ Dal ve Erşen, "Türk-Rus İlişkilerinin Karadeniz-Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi ve Sonrası", 49.

olursa olsun, Kırım'ın, Rusya'nın parçası olduğu gerçeğini değiştirmez" şeklinde cevap vermiştir.¹⁹⁹

Yaşanan sorunlara rağmen Rusya'nın Suriye'de devam eden halk hareketlerine Ekim 2015'te askeri olarak m¼dahil olmasına kadarki geçen s¼re zarfinda, iki ¼lke arasındaki ticari ve enerji ilişkilerinin varlığı nedeniyle T¼rkiye ile Rusya arasında mevcut olan fikir ayrılıkları dillendirilmemiştir.²⁰⁰ Avrupa ¼lkelerinin Rusya'ya uyguladığı ekonomik yaptırımların da etkisi sonucunda doğalgaz boru hattı projesi olan "G¼ney Akım" iptal edileceğini ağıkladı.²⁰¹ Ayrıca Ukrayna krizinin devam ettiği s¼re içerisinde Vladimir Putin, bakanlarıyla birlikte T¼rkiye'ye gelerek "T¼rk Akımı" gibi b¼y¼k bir yatırımı g¼ndeme getirmiştir. Buradan da anlaşılacağı ¼zere hem Rus tarafı hem de T¼rk tarafı ikili ilişkilerin fikir ayrılıklarına rağmen artarak devam etmesi gerektiğine inanmaktadır.

Rusya doğalgaz ihracının b¼y¼k bir kısmını Ukrayna ¼zerinden sağlamaktadır. Ukrayna ile yaşanan kriz sonrasında da T¼rk Akımı hamlesiyle birlikte Ukrayna g¼zergahı mecburiyetini azaltmış ve diğer taraftan da yeni bir transit yol yaratarak hem T¼rkiye hem de Avrupa pazarına ihracına devam edebilecektir. T¼rk Akımı projesi ile ikili ilişkilerde karşılıklı bağımlılığın hızla artarak devam edeceği ve b¼y¼ce T¼rkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin daha sağlıklı ve sağlam bir zemine oturacağı ¼ng¼r¼lmektedir. İki ¼lke arasındaki ilişkilerin hızla artması, her iki devletin de ikili ilişkilerinde doğabilecek sorunlara karşı işbirliklerine zarar vermeyecek şekilde aksiyon alabilecekleri m¼mk¼n hale gelecektir.²⁰²

T¼rk Akımı Projesi, yapılan anlaşmalar sonrasında 2015 yılının Mayıs ayı itibariyle başlamıştır. Proje, T¼rkiye ile Rusya arasındaki "Uçak Krizi" sonrasında sekteye uğrasa da krizin öz¼mlenmesinin ardından T¼rk Akımı'nın hızlandırılmasına ¼nem atfedilmiştir. Bu durum projenin her iki ¼lke için de ne kadar değerli ve ¼nemli olduğunu somut bir kanıtı olarak g¼sterilebilir.²⁰³ T¼m bu yaşanılanların doğrultusunda, Rusya ile T¼rkiye'yi yakınlılaştırmasının en ¼nemli nedenlerinden biri Rusya ile Avrupa Birliği

¹⁹⁹ <http://medyagunlugu.com/haber/turk-rus-geriliminin-kronolojisi-42809> , (10.11.2018)

²⁰⁰ Dal ve Erşen, "*T¼rk-Rus İlişkilerinin Karadeniz-Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi ve Sonrası*", 49.

²⁰¹ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-rusya-iliskilerinin-son-16-yili/698807> , (11.11.2018)

²⁰² Yunus Furuncu, "Enerji G¼venlięi ve Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden T¼rk Akım Projesi", *SETA Perspektif*, 216, 2018, 4.

²⁰³ T¼rkan Budak, "T¼rkiye'nin Enerji Politikasında Tanap ve T¼rk Akımı", *Bilgesam Analiz*, 1364, 2017, 5.

arasındaki ilişkilerin Ukrayna krizi vesilesiyle gerilim yaşamasıdır. Uluslararası sistemdeki bu değişim sonrasında neoklasik realist yazarların da savunduğu “ulusal çıkarı” anlayışını önceleyen Rusya, Türkiye’yi politikalarında alternatif bir ülke olarak görmeye ve iç politik aktörlerin de sürece katkı sağlamasıyla beraber ikili ilişkilerinin geliştirmeyi arzuladığı söylenebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 24 KASIM 2015 UÇAK KRİZİ VE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Rusya arasında 2000'li yıllarda gelişme gösteren ikili ilişkiler 24 Kasım 2015 tarihinde yaşanan uçak krizi sonrasında kısa bir süreliğine sekteye uğramıştır. Yaşanan bu kriz, Rusya'nın Türkiye ile mevcut şekilde yürüttüğü tüm ikili ilişkileri ve işbirliği alanlarını yeniden sorgulamasına ve bazı tedbirler alınması hususuna dikkat çekmiştir.

3.2. 24 Kasım 2015 Uçak Krizi ve Türkiye-Rusya İlişkileri

2011'de başlayan ve domino etkisi yaratarak devam eden Ortadoğu'daki halk hareketleri Suriye'de de etkisini şiddetle sürdürmektedir. İç savaşa evirilen bu dönem, uluslararası aktörlerin ve bölgesel güçlerin dikkatlerini üzerine çekmesine yeterli olmuştur.

Bu doğrultuda olaylara bakıldığında Suriye'nin Rusya için geleceğe yönelik politikaları içerisinde büyük bir yer tuttuğu görülmektedir. Rusya, Ortadoğu'da elini güçlendirerek lider pozisyona gelmeyi ve uluslararası camiaya "Suriye sorunu Rusya olmadan çözülemez" düşüncesini aşılarmayı arzulamaktadır. Rusya, Suriye'ye ve Ortadoğu'ya açılan kapısı olarak gördüğü Tartus Limanını kullanmak istemektedir. Bu liman Rusya için jeopolitik manada oldukça önemli bir noktadadır. Rusya'nın Suriye'ye azımsanmayacak miktarda silah satıyor olması, Rusya ile Suriye arasındaki ikili ilişkilerde başka boyutların da olduğunu gösterir niteliktedir. Batılı devletler Rusya'nın Suriye konusuna bu denli destek vermesinin nedenlerini araştırırken iki husus üzerinde durmaktadır. İlki, Rusya'nın Suriye'ye silah satışında bulunması, ikincisi ise Rusya'nın Ortadoğu'ya açılan kapısı olarak görülen Tartus Limanı'nın varlığı olduğu söylenebilir. Aslına bakılırsa Rusya'nın asıl çekincesinin bu iki kozu kaybetmekten ziyade, dünyada radikal İslam'ın yayılması ve böylece dünyada etkin olduğu bölgelerdeki üstünlüğünü kaybetme korkusu ve ayrıca Batılı ülkelerin gittikçe artan askeri müdahaleleridir. Bu yüzden de Rusya, Suriye ve Ortadoğu konusunda kendi çıkarlarını koruyacak sistematik ve stratejik politikalar yürütmek istemektedir. Rusya bundan sonraki süreçte sadece Suriye'deki dengeleri değil aynı zamanda ülkesinin Ortadoğu bölgesindeki pozisyonunu da doğrudan etkileyecek hamleler yapmaya devam edecektir. Rusya'nın politikasının

şekillenmesinde yeniden küresel güç olma isteği, bölgedeki ulusal çıkarları ve Suriye ile olan gönül bağı etkili olacaktır.²⁰⁴

Rusya 30 Eylül 2015 tarihinde Beşar Esad rejimine destek olmak adına Irak ve Şam İslam Devleti'ni (DAEŞ'i) bahane ederek Suriye'ye doğrudan hava hareketini başlatmıştır. ABD'nin Suriye konusundaki belirsiz olan politikası Rusya'nın hamle yaparak oluşan jeopolitik boşluğu doldurması konusundaki başarısına vesile olmuş ve kısa zaman içerisinde bölgede ana bir oyuncu haline gelmiştir. Böylelikle Rusya, bölgedeki en önemli müttefiki olan Beşar Esad rejiminin ayakta kalmasını sağlamıştır. Fakat Rusya bir taraftan da terör örgütü PYD/YPG ile de görüşmelerini sürdürmekten çekinmemiştir. Buna rağmen Rusya, Suriye krizinin çözümü hususunda Türkiye ile beraber etkili bir aktör olarak hareket etmiştir.²⁰⁵

Rusya'nın Beşar Esad rejimine destek amaçlı hava hareketini başlatması, Esad hükümetinin muhaliflerin üzerinde önemli bir üstünlük kazanmasını sağlamakla kalmadı ve aynı zamanda Lazkiye'de yeni bir askeri hava üssü elde etmesine sebep olmuştur. Rusya, Sovyetler Birliği dönemindeki askeri tesisini Tartus'ta modernize etmiştir ve Suriye krizinin çözümüne yönelik de uluslararası müzakerelerde diplomatik etkisini artırmıştır. Aynı zamanda Rusya'nın Suriye'ye gerçekleştirdiği askeri müdahalesi, Moskova'nın Ankara'yla olan ikili ilişkilerinde ciddi bir kırılma yaşanmasına vesile olmuştur. Her ne kadar Türkiye ve Rusya, Suriye krizi konusundaki keskin anlaşmazlıklarından bağımsız olarak siyasi ve ekonomik bağlar geliştirmeyi hedefleseler de bu, Türk silahlı kuvvetlerinin Türkiye-Suriye yakınındaki bir Rus savaş uçağını düşürüldüğü 24 Kasım 2015'ten sonra neredeyse imkansız bir hale bürünmüştür. Bu olay sonucunda iki ülke arasındaki ilişkilerde büyük bir aksama yaşanmıştır.²⁰⁶

Suriye'deki muhalif gruplara karşı sert güç (hard power) kullanan Beşar Esad rejimi, iktidarını korumayı başarmıştır. Ancak rejim, ülkenin birçok yerinde de kontrolünü kaybetmiştir. Bu durum, devlet dışı aktörlerin ortaya çıkmasına ve ülke içerisindeki dengelerin değişmesine yol açmıştır. Rusya, Suriye'ye müdahale ettiğinde, DAEŞ ile

²⁰⁴ Osman Ağır ve Meram Takar, "Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13:2, 2016, 300-301.

²⁰⁵ Mehmet Sait Dilek, "Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16:2, 2017, 67.

²⁰⁶ Emre Erşen, "The Turkish-Russian Dialogue in Syria Prospects and Challenges", *Alsharq Forum Analysis Series*, 2017, 5.

savaşan ABD liderliğindeki uluslararası koalisyon Suriye’de aktif bir duruş sergilemekteydi. Bunun üzerine Rusya ve ABD, Ekim 2015’te, Rusya ve ABD arasında Suriye'deki krizi önlemek adına tüm uçuşlar için temel protokolleri belirleyen bir anlaşma imzalanmıştır. Bununla birlikte, Ankara ve Moskova Suriye'deki krizden kaçınmak için herhangi bir protokol üzerinde anlaşma sağlamamıştır. Rus uçakları Suriye'nin kuzeyinde, özellikle de Türkmenlerin yaşadığı Türkiye sınırının yakınındaki bölgede bulunan Esad karşıtı grupları bombalamaya başlamıştır. Bu gruplarla yakın temaslarda ve kültürel bağlara sahip olan Türkiye, endişelerini kamuoyuyla paylaşmış ve Rusya'ya da sivil kayıplar konusunda uyarılarda bulunmuştur. Bundan kısa bir süre sonrasında ise Rus uçakları Türk radarlarına takılmış ve Türk hava sahasını ihlal etmiştir. Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov diplomatik istişareler için Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na çağırılmıştır. Sonuç olarak, kaçınılmaz olan 24 Kasım 2015'te gerçekleşmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri (Türk Silahlı Kuvvetleri, TSK) web sitesinde, Türk hava sahasında tanımlanamayan bir uçağın vurulduğu açıklanmıştır. Daha sonra vurulan bu uçağın bir Rus Su-24 olduğu ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana NATO üyesi tarafından vurulan ilk Rus uçağı olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.²⁰⁷

Rusya'nın Eylül 2015'te Suriye'de hava birliklerini buldurması ve Suriye'deki krize müdahil olması ve Rus savaş uçaklarının Türkiye'nin sınır bölgelerindeki Türkmen köyleri bombalayıp, Türkiye'nin angajman kurallarını çiğnemesi bardağı taşıran son damla olmuştur. Rusya Suriye'deki otorite boşluğunu doldurmaya kalkan DAESH gibi "terör örgütleri ile mücadele etme" adı altında Rus hava birlikleri Beşar Esad rejimine yardımda bulunduğu iddia edilmektedir. İmanbeyli'ye göre Suriye cephesini açmakla Putin dört ana amacı gütmüştür: Rus kamuoyunu Ukrayna krizinde olduğu gibi uzun süre meşgul edecek bir konu yaratmak, üzerinde kurulan uluslararası izolasyonu yarmak, Ortadoğu'daki krizlere son vererek petrol fiyatlarında düşüş sağlamak ve Suriye krizini en kısa zaman içerisinde sonlandırıp Doğu Akdeniz'de kendine yer edinmektir. Ancak Suriye krizinde gelinen nokta ile Rusya'nın amaçlarının örtüşmediği de görülmektedir.²⁰⁸

²⁰⁷ Hasan Selim Özertem, "Turkey and Russia: a Fragile Friendship", *Turkish Policy Quarterly*, 15:4, 2017, 123-124.

²⁰⁸ Vügar İmanbeyli, "Uçak Krizi ve Türkiye-Rusya İlişkileri", *SETA Perspektif*, 119, 2015, 3-4.

Türkiye, Suriye sınırında bulunan Hatay ilinin Yayladağı bölgesinde 24 Kasım 2015 tarihinde bir Rus savaş uçağını vurması, Soğuk Savaş sırasında düşman olan ve Suriye iç savaşının karşı taraflarında bulunan iki ülke için son yüzyıldaki belki de en ciddi kriz olarak tarihe geçmiştir. Özellikle, Türkiye'nin bir NATO müttefiki olarak hareket etmesi, Soğuk Savaş'ta ortaya çıkan söylemleri ve sembolleri yeniden ortaya çıkaran tartışmalara neden olmuştur. Çünkü NATO'nun 66 yıllık tarihinde ilk defa Ruslara ait bir savaş uçağı düşürülmüştür.²⁰⁹

24 Kasım 2015 sabahı, Türk Hava Kuvvetleri kendi hava sahasını ihlal eden bir Rus savaş uçağını düşürmesi belki de Rusya ile NATO ülkesi arasında on yıllardır yaşanan en büyük çatışma olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne yazdığı mektupta Ankara, Rus bombardıman uçağının Türkiye hava sahasına yaklaştığı sırada neredeyse beş dakika boyunca uyarıldığını ve daha sonra 17 saniye boyunca da sınırlarını ihlal ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Türkiye konu hakkında NATO'ya da bilgi vermiştir. Bu arada, Rus savaş uçağının düşürülmesi ve pilotun öldürülmesi, Rusya'da Ankara'nın hayal gücünün çok ötesinde bir öfkeye yol açmıştır. Putin, Türkiye tarafından "arkadan bıçaklandıklarını" iddia etmiş ve bu olayın ciddi sonuçlar doğuracağı hususunda da uyarılarda bulunmuştur.²¹⁰ Putin'in böyle bir açıklama yapmasının sebebinin, stratejik ortak olarak gördüğü ülke olan Türkiye'den böyle bir davranış beklemediği olarak yorumlanabilir. Yine neoklasik realist bakış açısından olaya yaklaşılabilecek olunursa, Putin'in bu söyleminin arkasında ulusal aktörlerin de yer aldığı iddia etmek ve bunun neticesinde dış politikasının rengini belirlediğini söylemek mümkün olacaktır.

Türklerin geçmişte Ruslarla ilgili olarak çok dikkatli davrandıklarından, uçağın düşmesi Rus-Türkiye ilişkilerinde alışılmadık bir engel olarak görülebilir. Rus uçağının düşürülmesinden sonra Rusya sert tepki göstermiştir. Bunun neticesinde Türkiye'nin ihraç ettiği tarım ve gıda ürünlerine kısıtlamalar getirilmiştir. İki ülke arasındaki uçuşlarının durdurulması ve Rusya'da faaliyet gösteren Türk firmalarına da kısıtlamalar getirilmiştir. Ayrıca Moskova, bu konuda Erdoğan'ın ailesine yönelik kişisel suçlamaları da içeren, Türkiye'nin DAESH ile işbirliğine dair sert sözler sarf etmiştir. Böylelikle

²⁰⁹ Erdem Özlük, "The Warplane Crisis Between Turkey and Russia and the Issue of Apology", *Orsam Review of Regional Affairs*, 35, 2015, 2.

²¹⁰ Asli Aydintasbas, "With Friends Like These: Turkey, Russia, And The End of An Unlikely Alliance", *European Council on Foreign Relations*, Policy Brief 178, 2016, 2.

Türkiye ile Rusya arasındaki gerilimlerin kademeli olarak kesilmiştir.²¹¹ Türkiye'nin hamlesi sonrası Rusya'nın hem toplumsal taban da hem de hükümet kanadında ortak bir dile sahip olduğu görülmüştür. Bu da güvenlik kavramını en yüksek politik seviye olarak gören neoklasik realizm teorisinin, dış tehdit ortaya çıktığında toplumun olayları bir bütün olarak görmesinin en güzel örneklerinden birini teşkil etmektedir.

24 Kasım'da yaşanan uçak krizi, Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkilerin her daim jeopolitik rekabet tehdidi altında yürütüleceğinin işareti olarak kabul edilebilir. Hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın jeopolitik rekabet alanlarından fayda sağlayabilmesi için, bu rekabeti işbirliği imkanları ile birlikte yönetilmesine bağlı olduğu söylenebilir.²¹²

Son olarak, Türkiye Kasım 2015'te Rus uçağını düşürülmesi yalnızca Türkiye-Rusya ilişkilerinde bir krize yol açmakla kalmadı, aynı zamanda Suriye'nin kuzeyindeki Türkiye'nin rolünü de sınırlandırmıştır. Bu aşamada Türkiye, Suriye'deki politikasında giderek daha fazla tecrit etmiştir.²¹³

3.2.1. Uçak Krizi ve Sonrası İkili İlişkiler

Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkiler 2000'li yıllarda olumlu yönde ilerlerken 24 Kasım 2015'te gerçekleşen uçak krizi hadisesi neticesinde gerilimli bir seyir haritası çizmektedir. Uçak krizi sonrası Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı ambargo sonrasında ekonomik ilişkilerde gerileme yaşanmış ve Türkiye yalnızca milyar dolarlık kayıplarla kalmamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye için dış politik manada önceliklerinden biri olan Suriye hususundaki üzerindeki denetim gücünü fiilen kaybetmesine de yol açmaktadır.²¹⁴

24 Kasım'daki uçak krizinin sonuçları Türkiye tarafı için ağırlaşarak devam etmektedir. Rusya Başbakanı Dmitri Medvedev, Türkiye'ye dönük yaptırım uygulanması konusunda emirler verirken, Rusya Devlet Başkanı Putin ise Rus vatandaşlarının Türkiye'ye gitmemesi konusunda çağrılar yapmaktadır.²¹⁵

Rus savaş uçağının düşürülmesi vakasının Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin talimatı ve bilgisi dahilinde yapıldığı bilgisinin kamuoyuyla paylaşılmasının akabinde, Türkiye ile

²¹¹ Gallia Lindenstrauss and Zvi Magen, "The Russian-Turkish Reset", *Foreign Policy Research Institute*, 2016, 1-2.

²¹² Muhammet Koçak, "Türkiye-Rusya İlişkileri", *SETA Analiz*, 201, 2017, 7.

²¹³ Meliha Benli Altunışık, "The Inflexibility of Turkey's Policy in Syria", *Turkey at a Crossroads*, 44.

²¹⁴ <https://www.stratejikortak.com/2017/07/turkiye-rusya-iliskileri.html> , (12.11.2018)

²¹⁵ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-rusya-iliskilerinin-son-16-yili/698807> , (11.11.2018)

Rusya arasındaki ikili ilişkilerde gerilimin hızla arttığı bir döneme girilmiştir. 2000'li yıllardan beri özenle dokunarak geliştirilen ilişkiler, uçak krizinin gerçekleşmesinin ardından diplomatik söylemler terk edilerek, iki ulusa yansıyacak kadar derin bir buhrana sebep olmuştur. Hatta Putin'in Türk hükümetine ithafen söylediği "sırtımızdan vurulduk" söylemi de bu durumu tetikler nitelikte olduğu söylenebilir.²¹⁶

Uçak krizi olayından sonra, her iki taraf da eylemlerini haklı çıkarmak adına karşılıklı ifadeler yoluyla argümanlar sunmaktadır. Bu konuda Türkiye, radar görüntülerini yayınlarak Rus savaş uçağının hava sahası ihlalini kanıtlamak isterken, Rusya, Türkiye'ye kıyasla göreceli gücünü ve kapasitesini kullanarak iddialarını haklı çıkarmaya çalışmaktadır.²¹⁷ Ankara, mevcut angajman kuralları nedeniyle, Rus uçağının haklı olarak vurulduğunu ve radar kayıtlarına göre Türk hava sahasını ihlal ettiğini açıklamıştır. Ardından, Türkiye gerçekleştirdiği eylemi savunurken Başbakan Ahmet Davutoğlu, "Türkiye, topraklarındaki egemenliğini, angajman kurallarına uygun olarak korumak için gerekli önlemleri aldı" şeklinde bir ifadeyi tercih etmiştir.²¹⁸ Yine de ilişkilerin geleceği ve genel seyrine bakıldığında Türkiye tarafının Rusya'dan özür dilemesi beklenmektedir. Özellikle Rusya, ilişkilerin normalleşmesi için Türkiye'nin özür dilemesi gerektiğini, aksi takdirde çeşitli sektörlerde uygulanan yaptırımların artarak devam edeceğini belirterek gerilimi tırmandırmıştır.²¹⁹ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ise olaydan iki gün sonra, eğer Türk makamları uçağın bir Rus uçağı olduğunu bilseydi, daha farklı bir tutum sergilenebileceğini belirtmiştir.²²⁰

Ankara ve Moskova hattındaki gerilim ikili ilişkileri olumsuz etkilemeye devam etmiştir. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin çerçevesini çizerken sadece ticari çıkarlar ve enerji konusundaki işbirliği temelli düşünmek doğru olmayacağı düşünülmektedir. Nitekim Karadeniz ve Kafkasya'da ve aynı zamanda Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler Türk-Rus ilişkilerinin uçak krizinden sonra jeopolitik yansımaları bu düşünceyi desteklemektedir.²²¹

²¹⁶ Yeltin-Işık, "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi", 46.

²¹⁷ Özlük, "The Warplane Crisis Between Turkey and Russia and the Issue of Apology", 2.

²¹⁸ Özertem, "Turkey and Russia: a Fragile Friendship", 123-124.

²¹⁹ Özlük, "The Warplane Crisis Between Turkey and Russia and the Issue of Apology", 2.

²²⁰ Özertem, "Turkey and Russia: a Fragile Friendship", 123-124.

²²¹ Erşen ve Dal, "Türk-Rus İlişkilerinin Karadeniz-Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi ve Sonrası", 50.

Suriye'ye yapılan Rus askeri müdahalesi, aslına bakılırsa Moskova ile Ankara'nın ikili ilişkileri ciddi bir şekilde bozmuştur. Rusya Türkiye'ye rağmen, Suriye krizi konusundaki keskin anlaşmazlıklarından bağımsız olarak siyasi ve ekonomik bağlar geliştirmeyi amaçlamıştır.²²²

Moskova ile Ankara arasındaki ikili ilişkiler ekonomiden eğitime kadar her alanda iyileşerek devam etmekteydi. 24 Kasım'daki uçak krizi ile beraber Türkiye ile Rusya arasındaki yakınlaşmalarda rüzgar terse esmiştir. Bu olay sonrasında Türkiye ve Rusya'nın mevcut tüm ilişkileri gözden geçirdiği ve tamiri oldukça zor olacak bir sürece doğru evrildiği görülmüştür. Çünkü Türkiye ile Rusya arasındaki kurulan ilişki başta ticaret, enerji ve turizm gibi nice alanlar olup, uçak krizine kadar günden güne artarak devam etmekteydi. Bölgenin iki önemli gücü olan Türkiye ve Rusya aralarındaki ilişki düzeyini geliştirerek Batı dünyasına olan bağılıklarını azaltabilecek potansiyele sahiptir. Suriye'deki iç savaş halinin başlaması ve ardından yaşanan uçak krizi ile birlikte ikili ilişkilerdeki işbirliğine gelebilecek potansiyel zarar hem Türkiye hem de Rusya tarafından görülmüştür. İkili ilişkilerin işbirliği şeklinde devamını getirebilmesi için hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın karar vericilerinin "potansiyel riskleri göz ardı etmeyerek koordineli bir şekilde yönetilmesi" hususunda önem arz etmektedir.²²³

Rusya, savaş uçağının düşürülmesinin ardından Suriye topraklarına S-400 füze savunma sistemini kurma konusunda karar almış ve Rus donanmasına ait en büyük gemilerinden birini Lazkiye açıklarına göndermiştir. Böylelikle Rusya, Akdeniz'in doğusundaki tek askeri varlığını korumayı amaçlamıştır. Rusya'nın Doğu Akdeniz bölgesindeki üssünü korumak adına S-400 füze savunma sistemini kurmayı planlaması, dolaylı yoldan Türkiye'nin de "uçuşa yasak bölge" talebinin uygulanması manasına gelebilir. Fakat bu bölge, Türkiye de dahil olmak üzere Rus uçakları dışındaki tüm uçakların uçuşuna müsaade etmeme anlamına gelmekteydi. S-400 füze savunma sisteminin menzili Konya yakınlarına kadar ulaşmaktadır. Türkiye ile Rusya arasındaki uçak krizinde Türkiye hemen NATO'yu devreye sokma çabalamış ve Batılı ülkelerin desteğini elde etmeye

²²² Erşen, " *The Turkish-Russian Dialogue in Syria Prospects and Challenges*", 6.

²²³ Koçak, " *Türkiye-Rusya İlişkileri*", 8-9.

çalışmıştır. Böylelikle Türkiye, NATO üyeliğinin gerçek bir seçenek olduğunun altını çizmiştir.²²⁴

Rusya'nın uçak krizinden sonra Türk şirketlerine ve ihracatına karşı bir dizi sert ekonomik önlemler izlemiştir. Krizden sonraki süreçte, iki ülke arasındaki diplomatik bağlar kopma noktasına gelmiştir. Ayrıca Türkiye turizm sektöründe ekonomik açıdan dört milyon Rus turisti kaybederek turizm endüstrisinde büyük yara almıştır. Ayrıca turizm sektöründeki azalmanın en önemli nedenlerinde biri de Türkiye'deki DAESH saldırıları olmuştur. Ahmet Davutoğlu turizm sektöründe yaşanan sıkıntılar hususunda "Türkiye'den vazgeçmeyeceği" yönündeki öngörüsüne rağmen Türkiye'de yapılan turlara ve uçuşlara boykot sürmüştür. Türkiye, Rus mediasındaki imajı uçak krizinden hemen sonra bir anda değişikliğe uğramıştır. Rus mediasında Türkiye, DAESH'i destekleyen, cihatçı ve Rusya'ya düşman bir devlet olarak kanalize edilmeye çalışılmıştır. Krizden birkaç gün sonra Erdoğan yaşanan olaydan dolayı üzüntülerini dile getirmiş ve böyle bir şeyin yaşanmasını gerçekten istemediklerini dile getirmiştir. Ancak buna rağmen Erdoğan ve oğlu hakkında DAESH'e yasadışı kazanç sağladığı iddiası Rus mediasının propaganda kampanyası içerisinde bulunmuştur. Rusya mediasında 2014 yılından itibaren Erdoğan ve çevresine yönelik yolsuzluk iddiaları, Türk gazetecilerin kovuşturmaları ve Türkiye'de kötüleşen insan hakları iddiaları ile alakalı haberler yer almıştır.²²⁵

Kasım 2015'teki uçak krizinin ardından Ocak'tan itibaren Türkiye vatandaşlarının Rusya'ya artık vize ile seyahat etme zorunluluğu tekrardan getirilmiştir. Ayrıca iki ülke arasındaki ticaret hacmi de gittikçe azalmaya başlamıştır. 2016'nın Ocak ve Eylül ayları arasındaki dönemde Türkiye ile Rusya arasındaki ticaret hacmi 12 milyar dolara gerilemiştir.²²⁶

Türkiye ile Rusya arasında 2000'li yıllarda geliştirilen ilişkilerin uçak krizinden sonra kopma ve hatta sıcak çatışma noktasına getiren tavır 2016 yılının ikinci yarısından itibaren değişiklik göstermeye başlamıştır. Başbakan Davutoğlu'nun ardından vazifeye gelen Binali Yıldırım, Türkiye'nin komşularının sayıları artıran, düşmanların sayısını da azaltan bir dış politika anlayışını arzulamaktadır. Bu isteğin üzerine Ak Parti yetkilileri

²²⁴ Göktürk Tüysüzoğlu, "Düşen Uçağın Gölgesinde Rusya-Türkiye İlişkileri", *EkoAvrasya*, 33, 2016, 18-19.

²²⁵ Aydıntaşbas, "With Friends Like These: Turkey, Russia, And The End of An Unlikely Alliance", 2-3.

²²⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-rusya-iliskilerinin-son-16-yili/698807> , (11.11.2018)

Rus savaş uçağının düşürülmesi eyleminin yarattığı olumsuz havanın bir an evvel terk edilmesi üzerine çalışmalara başlamıştır.²²⁷

Tüm bunlara rağmen, Rusya Türkiye'nin kendi savaş uçağını düşürmesine karşılık olarak ikili ilişkileri zora sokacak tedbirleri almıştır. Bu tedbirler çerçevesinde Rusların Türkiye'ye turist olarak gitmesi zorlaştırılmış, Rusya'daki Türk mallarına ambargo uygulanmış, vizesiz seyahat hakkı kaldırılmış ve Rusya'daki Türkiye vatandaşlarının vizeleri iptal edilmiştir.²²⁸ Ayrıca Türk hükümeti, Rus savaş uçağının düşürülmesi hadisesinin bilgileri ve talimatları doğrultusunda yapıldığını kamuoyuna ifşa etmesi, Rusya bu duruma karşı sert ifadeler kullanarak karşılık vermiştir. Türkiye ile Rusya/Sovyetler Birliği arasında yıllardır süregelen bu ve benzeri olayları kamuoyu ile paylaşmadan diplomatik yollarla çözüme geleneği terk edilmiş ve böylece iki ülke arasındaki problem halk arasında da bir girdaba evirilerek karmaşık bir vaziyet almıştır. Hatta Rusya, Türkiye'ye ve Rusya'da yaşamını sürdüren Türklere karşı tedbirler almakla yetinmeyip, kendi halkını Türkiye ve Türklere karşı kışkırtmıştır. Böylece Rusya, Sovyetler Birliği döneminden kalan zihniyet ile hareket etmeye başlamıştır.²²⁹

3.2.2. Uçak Krizi ve Özür Meselesi

Rusya, uçak krizinin yaşandığı 24 Kasım 2015 günü hiç vakit kaybetmeden yaşananların tüm sorumluluğunu Türk tarafına yükleyerek, ikili ilişkilerin yürütüldüğü her alanda mümkün olan en alt seviyeye indirileceğini belirtmiştir. Ayrıca Rusya, Türkiye ile arasındaki sorunun aşılması için Türk tarafının Rusya'nın zararını gidermesi ve yaşananlardan dolayı Türkiye'nin özür dilemesini en önemli şart olarak koşmuştur. Bu tutumuyla Moskova, Ankara ile yürütülen ilişkileri temelden değişikliğe uğratarak işbirliği olanağını tıkar bir pozisyon sergilemiştir.²³⁰

Rusya 24 Kasım 2015'te yaşanan uçak krizi ile alakalı başta Devlet Başkanı Vladimir Putin, Başbakan Dmitri Medvedev ve Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un ifadelerinden de anlaşılacağı üzere "özür talebinde" bulunmuşlardır. Öte taraftan da Türkiye, yaşanan olayın istenmeyen bir sonuca sebebiyet verdiğini ve konu ile alakalı Cumhurbaşkanı,

²²⁷ <https://www.stratejikortak.com/2017/07/turkiye-rusya-iliskileri.html> , (12.11.2018)

²²⁸ Koçak, "Türkiye-Rusya İlişkileri", 15.

²²⁹ Dış politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, "Türkiye-Rusya İlişkileri", *Bilgesam Analiz*, 1360, 2017, 6-7.

²³⁰ Oktay Tanrısever, "Türkiye-Rusya Krizinin Dinamikleri ve İkili İlişkilere Etkileri", *Bilge Strateji*, 8:14, 2016, 12.

Başbakan ve Dışişleri Bakanı'nın peş peşe yaptıkları açıklamalarda yaşanan olaydan duyulan derin üzüntüyü dile getirmişlerdir. Ayrıca Türkiye, olayın yaşandığı ilk andan itibaren krizin ikili ilişkilere yol açabileceği zararı önlemeye çalışmıştır. Fakat buna rağmen Rusya'nın özür talebini kesinlikle gerçekleştirmeyeceğini vurgulamıştır. 24 Kasım'dan bu yana verdiği mesaj ve söylem dikkate alındığında, Türkiye, bilinçli olmak ile özür dilemek arasında bir ayırım yapmak için büyük özen göstermektedir.²³¹

Türkiye, Rus savaş uçağını düşürmesi konusundaki haklılığını NATO üyesi diğer ülkelerin de desteklediği inancına sahipti. Nitekim Türkiye, olayın yaşandığı esnada bölgede vazife üzere olan ABD ve Hollanda hava kuvvetlerine bağlı uçakların pilotları, Rus savaş uçağının Türk angajman kurallarını ihlal ettiğini radar kayıtları ile kanıtlamışlardır. Ayrıca Rus savaş uçağının uyarıldığını ve bu durumun kendilerinde bulunan telsizden de şahit olduğunu izah etmişlerdir. Rusya ise savaş uçağındaki kara kutunun incelenmesi gerektiğini, durumun Türkiye'nin iddiasının tam aksi yönde olduğunu belirtmiştir. Fakat Rus tarafı ortaya somut bir kanıt koyamadığından dolayı Türkiye'nin özür dileyip, Rusya'nın zararını tanzim edebileceği bir hüküm ortaya çıkmamaktaydı. Görüldüğü üzere Türkiye ile Rusya arasındaki en problemlili konuların en başında askeri konular gelmektedir. Uçak krizinin meydana gelmesiyle birlikte Rusya hemen, Türkiye ile yürütülen her türlü askeri işbirliği konularını askıya almayı tercih etmiştir. Buna ilaveten Rusya, Suriye'nin hava sahasını bütünüyle kontrol altına almış olmanın verdiği güç ile Türkiye'ye karşı askeri bir caydırıcılığın olduğu inancına sahip olmuştur. Rusya, Suriye'ye S-400 füze savunma sistemlerini de konuşlandırmak ile beraber hem bölge ülkelerine hem de Türkiye'ye karşı güç kazanmış ve bu sistemle Türkiye'deki askeri hareketliliği de gözlem altında tutmaya başlamıştır. Bu süreç zarfında da NATO, müttefiki Türkiye'ye karşı Rusya'dan doğabilecek nükleer ya da konvansiyonel saldırı ihtimalini göz önünde bulundurarak, müttefikini koruma içgüdüsünü sergileyeceğini teyit etmiştir.²³²

Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkilerin tekrar normalleşmesi için Rusya ön koşul olarak özür dilenmesini, tazminat ödenmesini ve Rus savaş uçağının düşürülmesinden sorumlu olan kişilerin cezalandırılmasına bağlamıştır. Bu durum da Türkiye'yi zor

²³¹ Özlük, "The Warplane Crisis Between Turkey and Russia and the Issue of Apology", 3-4.

²³² Tanrısever, "Türkiye-Rusya Krizinin Dinamikleri ve İkili İlişkilere Etkileri", 12-13.

durumda bırakmıştır. Çünkü Türk tarafı, uçak krizinin başından beri kendini haklı çıkaran söylemler ve argümanlarda bulunmuştur. Eğer ki Türkiye Rusya'nın üç isteğini de yerine getirirse haklı olduğunu iddia ettiği bir konuda geri adım atmış olacaktı. Bu yüzden de gerek Erdoğan gerekse Türk hükümetinin diğer yetkilileri bu konudaki Rusya'nın isteklerinin kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır.²³³

24 Kasım 2015'te uçak krizi ile başlayan süreç Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya Devlet Başkanı Putin'e 27 Haziran 2016'da gönderdiği bir mektupla sona ermiştir. Bu mektupta Erdoğan Putin'e, 24 Kasım'da düşürülen Rus savaş uçağı ile alakalı oldukça üzüntü içerisinde olduklarını ve elim kazada hayatını kaybeden Rus pilotlara taziyeler sunup "kusura bakmasınlar" ifadesine yer vermiştir.²³⁴

27 Haziran'da gönderilen mektupta yer alan "kusura bakmasınlar" ifadesi doğrudan Rusya yönetimine değil, olayda hayatını kaybeden pilotlar için kullanılmıştır. Fakat buna rağmen gönderilen mektubun Rusça tercümesinde "kusura bakmasınlar" ifadesinin karşılığını "izvinite" olarak göstermişler ve Putin bu ifadenin kendisi ve yönetimi için yeterli olduğunu belirtmiştir.²³⁵

Rus uçağının düşürülmesi olayının üzerinden yedi ay geçtikten sonra Haziran 2016'da Erdoğan tarafından Putin'e gönderilen mektupla "düşürülen Rus uçağı nedeniyle öldürülen pilotun ailesinden özür dilediğini ve Rusya-Türkiye ilişkilerinin düzelmesi için elinden geleni yapacağını söylediğini" açıklamıştır. Hatta Rus gazetesi Moscow Times yaşanan bu durumu "yeni bir arkadaşlığın başlangıcı" olarak yorumlamıştır.²³⁶

Rusya'nın Türkiye'den taleplerinden biri olan tazminat konusunda herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Ayrıca Rus taleplerinden bir diğeri olan savaş uçağının düşürülmesi hususundaki sorumluların cezalandırılması isteğı Türkiye tarafından karşılanmıştır. Nitekim Rus pilotların ölümünden sorumlu tutulan Alparslan Çelik ile ilgili yargı süreci başlatıldığı duyurulmuştur. Halihazırda Çelik hakkında başka bir davadan dolayı

²³³ Emre Erşen, "Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3:2, 2016, 160.

²³⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-rusya-iliskilerinin-son-16-yili/698807> , (11.11.2018)

²³⁵ Erşen, "Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci", 160.

²³⁶ <https://www.stratejikortak.com/2017/07/turkiye-rusya-iliskileri.html> , (12.11.2018)

kesinleşen cezası sonucunda Haziran 2017'ye kadar cezaevinde kalacak olması Rusya'nın taleplerinden birini daha tatmin etmiş görünmektedir.²³⁷

Tüm bu gelişmelerin ardından Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı arayarak, ikili ilişkilerin normale dönerek hızla geliştirilmesi konusunda mutabık kalmışlardır. Nitekim bu görüşme sonrasında Rusya'dan gelen ilk adım Türkiye'ye yönelik tur satış yasağını kaldırmıştır.²³⁸

Rus yönetiminin Türkiye ile arasında yaşanan uçak krizi sonrasında Türkiye'ye ekonomik yaptırımlar uygulamasından kendi ülkesinin ekonomisinin de zararlı çıktığı görülmüştür. Ukrayna'da yaşadığı kriz sonrasında Rusya, Batılı ülkelerin kendisine başlattığı ekonomik yaptırımlardan da olumsuz etkilenmişti. Bunun neticesinde de 2015 ekonomik verilerine göre Rusya yaklaşık %4 küçülme yaşamıştır. Buna ilaveten en büyük ticaret ortaklarından biri olan Türkiye'yi de kaybetmiştir. Ayrıca Akkuyu nükleer santrali ve Türk Akımı gibi büyük projelerin 24 Kasım 2015'teki uçak krizinden sonra askıya alınması da Rusya'nın Ankara ile ilişkilerinin normalleştirme isteğinin en büyük nedenleri arasında sayılabilir. Bunlara ek olarak Türkiye ile Rusya'nın ikili ilişkilerini normalleştirip geliştirmesini gerekli kılan bir diğer etken de hem Rusya'nın hem de Türkiye'nin jeopolitik çıkarları olduğu söylenebilir. Nitekim Türkiye, Rusya ile yaşadığı kriz sonrasında Suriye üzerindeki etkisi büyük ölçüde kaybederken, Rusya ise Suriye'deki elini güçlenmiş ve Beşar Esad rejimini diri tutmayı başarmış ve bunun da neticesinde uluslararası seviyede büyük bir siyasi etkinliğe kavuşmuştur. Rusya 24 Kasım 2015'ten sonra elde ettiği jeostratejik kazanımlarını daha da uzun vadeli kazanıma çevirmek adına Türkiye ile olan ikili ilişkilerinin normalleşerek gelişmesine büyük önem vermektedir.²³⁹ Bundan dolayı da Rusya, Türkiye'nin kendisine gönderdiği mektubu olumlu karşılamış, beklentisi olan üç maddesinin ikisinin kısmen de olsa gerçekleşmesinden ötürü ilişkilerin normalleşmesinin kapısını aralamıştır.

Toparlanacak olunursa, 24 Kasım 2015'de yaşanan bu kriz, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler aslında her zaman jeopolitik rekabet altında devam edeceğinin en önemli işaretlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın

²³⁷ Erşen, "Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci", 160.

²³⁸ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-rusya-iliskilerinin-son-16-yili/698807>, (11.11.2018)

²³⁹ Erşen, "Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci", 161-162.

bu rekabet alanlarından maksimum seviyede fayda sağlayabilmesi için, iki ülkenin işbirliğinin vazgeçilmez bir gerçek olduğu da ortadadır. Buradan da neoklasik realist teorisyenlerin uluslararası sistemin ve ulusal çıkar kavramının ne denli önem arz eden birer ifade olduğunu anlaşılmaktadır. Nitekim uluslararası sistemdeki değişimin iki ülkeyi ulusal çıkarları bağlamında bir araya getirdiğini söylemek mümkündür. Ayrıca Rusya'nın Türkiye tarafından doğan olumlu yaklaşımını toplumsal tabanda değerlendirmiştir. Ulusal aktörlerin de dış politika kararının alınmasındaki önemini vurgulayan neoklasik realizm teorisinin olayları açıklamasındaki yeterliliğini de gözler önüne sermiştir.

3.2.3. 15 Temmuz 2015 Darbe Girişimi

Siyasi hayatında darbelere defalarca maruz kalmış Türkiye Cumhuriyeti, 15 Temmuz 2016 akşamında da bir darbe girişimine şahit olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde yuvalanmış Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensubu bir grup asker, 15 Temmuz akşamında Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik yapısını baltalamak adına hareket geçmiştir. Başta Ankara ve İstanbul olmak üzere Türkiye'nin birçok ilinde eyleme geçen darbeci askerler, halkın ve özel hareket polislerin yoğun direnişi sonrasında püskürtülmüştür. Bu kalkışma püskürtülene kadar Ankara'da kritik düzeydeki askeri ve polis noktaların saldırılar gerçekleşmiş ve İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet ve Boğaziçi köprüleri FETÖ mensubu askerler tarafından işgal altında tutulmuştur. Ayrıca kalkışma hareketi TRT'de zorla okutulan darbe bildirisi, belediyeler ve diğer kamu kurumlarına el koyma çabaları ve basın-yayın kuruluşlarının işgal girişimleri ile devam etmiştir. FETÖ'cü askerler Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ni bombalamış, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), Genelkurmay Başkanlığı ve Özel Harekat Komutanlığı gibi birçok önemli merkeze işgal girişimde bulunarak milli iradeye ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temel dinamiklerine göz dikmişlerdir. FETÖ mensubu askerlerin darbe girişimi siyaset, bürokrasi, medya ve sivil halk gibi ülke içi aktörlerin karşı gelmesi sonucunda amacına ulaşamamıştır. Ayrıca darbe girişiminin sürdüğü sıralarda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bir televizyon kanalına Facetime uygulaması ile canlı bağlantı gerçekleştirip, halkı meydanlara davet etmesi, darbe kalkışmasının çabuk püskürtülmesinin en önemli nedenlerinden biridir. Gece boyunca süren kalkışma hareketi, halkın üstün direnişinin sonunda aralarında güvenlik görevlilerin ve sivil halkın bulunduğu 249 vatandaşın şehit olması ile son bulmuştur. Bu süre zarfında ve sonrasında

Türkiye'nin seçilmiş hükümetine müttefik ülkelerden herhangi bir destek gelmemiş ve darbe süresi ve sonrasındaki mücadelesinde Türkiye'yi yalnız bırakmışlardır.²⁴⁰

Ataman ve Shkurti'ye göre 15 Temmuz darbe girişimi, Batı ve Batı'nın himayesindeki iç aktörlerin büyük bir siyasi mağlubiyeti olarak değerlendirilebilir. Darbenin ana aktörü olan Fetullahçı Terör Örgütü, sadece geleneksel manada bir askeri darbe değil, aynı zamanda ülkenin tarihini ve kaderini yeniden tanımlamayı hedefleyen bir harekete geçmiştir. Bu kalkışma, Türkiye siyasi tarihinin de yeniden yapılanmasına yönelik bir çabanın başarısızlığı olmuştur.²⁴¹

Türkiye ile Rusya arasındaki gerilimlerin kademeli olarak azalması, 15 Temmuz'da Türkiye'deki darbe girişiminden kısa bir süre önce başlamıştır. Başarısızlıkla sonuçlanan darbe girişimi Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkilerinde sadece gelişmeye bir hız kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda birçok açıdan ilişkilerin yeniden kurulmasının sürekliliğini de sağlamıştır.²⁴²

15 Temmuz'da gerçekleşen darbe kalkışmasına karşı ABD ve Batılı ülkelerden gelen tepkiler oldukça düşük profilli bir düzeyde olmuştur. Fakat Rusya ve İran bu süreç zarfında Türk hükümetine açık bir destek vermiştir. Bundaki en önemli neden ise, bölgesel düzeyde gelişen ilişkiler olarak yorumlanabilir. Nitekim, özellikle 15 Temmuz sürecinden sonra normalleşme sürecini hızlanarak devam etmiş Putin ve Erdoğan yüz yüze üç kez, telefonda da beş kez görüşme sağlamıştır.²⁴³

Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişiminde Rusya, Türkiye'nin seçilmiş hükümetine desteklerini ileterek ikili ilişkilerin iyileştirilmesine ciddi anlamda katkı sağlamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan da Rusya'nın bu tutumunu diri tutarak, darbe girişimi sonrasındaki ilk yurt dışı seyahatini Rusya'ya yapmıştır.²⁴⁴ Böylelikle hem Türkiye hem de Rusya ikili ilişkilerin gelişmesine yönelik önemli çabalar

²⁴⁰ İsmail Numan Telci, İbrahim Efe, Tuncay Kardaş ve İsmail Çağlar, "15 Temmuz Darbe Girişimi ve Batı Medyası", *SETA Yayınları*, (Sayı 86, I.Baskı), 2017, 7-8.

²⁴¹ Muhittin Ataman ve Gloria Shkurti, "Batı'nın Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi", *ADAM Akademi*, 6:2, 2016, 53.

²⁴² Gallia Lindenstrauss and Zvi Magen, "The Russian-Turkish Reset", *Foreign Policy Research Institute*, 2016, 1-2.

²⁴³ Erşen, "Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci", 163.

²⁴⁴ Koçak, "Türkiye-Rusya İlişkileri", 15.

harcamışlardır.²⁴⁵ Batı medyası Erdoğan ile Putin arasındaki gerçekleşen görüşmeyi "Batı tarafından izole edilen iki liderin birbirlerinden destek alma girişimi" şeklinde değerlendirmiştir.²⁴⁶

Rusya, 15 Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişimi esnasında ve sonrasında Türk hükümetine destek sağlayarak ikili ilişkileri geliştirecek fırsatı kaçırmamıştır. Bu durum, Ankara'ya göre Moskova'nın attığı önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.²⁴⁷

15 Temmuz 2016'da gerçekleşen başarısız darbe girişi sonrasında Türk hükümeti Washington'dan gittikçe uzaklaşmaya başlamıştır. ABD 15 Temmuz darbe girişiminden sorumlu tutulan FETÖ'nün elebaşı Fetullah Gülen'i iade etme hususunda isteksiz tavrının ve Washington'un PYD/YPG terör örgütüne de askeri destek sağlaması Ankara'yı oldukça rahatsız etmiştir.²⁴⁸

Türkiye'de darbe girişiminden hemen sonra 21 Temmuz 2016'da olağanüstü hal ilan edilmiştir. ABD, Türkiye'nin olağanüstü hal ilan etmesine karşı Türk hükümetine yönelik olumsuz bir kampanya yürütmeye başlamıştır. İlk günden itibaren de darbecilerle irtibat ve koruma içerisinde olan ABD, FETÖ'cüler için Türkiye'nin herhangi bir hamle yapmasını engellemek adına harekete geçmiştir. Nitekim ABD'nin en önemli askeri merkezlerinden biri olan ABD Merkez Komutanlığı (CENT-COM) Komutanı Joseph Votel, Türkiye'deki darbe girişimine müdahil olmuş darbecilerin tutuklanmasına açık bir biçimde karşı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ABD, tutuklanan darbecilerin kendi müttefikleri olduğunu ve bundan sonraki süreçte Türkiye'de muhatap bulmakta zorlanacaklarını belirtmişlerdir.²⁴⁹ Bu ve benzeri ifadeler de Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerini daha da artırmak istemesinin nedenleri arasında sayılabilir.

Türkiye ile Rusya arasındaki yakınlaşmanın 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra hızla artmasının arkasında sadece Ankara'nın Batı'ya duyduğu güvensizlikten ve neoklasik realistlerin "uluslararası sistemin anarşik yapısından" kaynaklandığı söylemek eksik kalacaktır. Yakınlaşmanın ana nedenlerinin jeostratejik ve jeopolitik konular

²⁴⁵ Yeltin-Işık, "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi", 47.

²⁴⁶ <https://www.stratejikortak.com/2017/07/turkiye-rusya-iliskileri.html> , (12.11.2018)

²⁴⁷ Özertem, p.127-128

²⁴⁸ Emre Erşen, "The Turkish-Russian Dialogue in Syria Prospects and Challenges", 5.

²⁴⁹ Ataman-Shkurti, "Batı'nın Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi", 63.

olduğu aşıkardır. Putin ile beraber Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerinden genel manada vazgeçerek, Asya'ya yönelmiştir. Türkiye de Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerindeki sorunlardan dolayı yüzünü Asya'ya doğru çevirme ihtimaline²⁵⁰ sahip olması Türkiye ile Rusya'nın yakın ilişki kurmaya çalışmalarının nedenleri arasında yer aldığı iddia edilebilir.

Fetullahçı Terör Örgütü mensubu kişilerin kalkıştığı 15 Temmuz darbe girişimi uluslararası camiada oldukça ses getirmiştir. Başarısız darbe girişimini ilk kınayan devletler arasında yer alan Rusya olmuştur. Hatta Putin yaptığı açıklamalarda, Türkiye'nin her daim yanında olduklarını ve hem içerde hem de dışarda yapılacak her türlü müdahaleye karşı olduklarını belirtmiştir. 15 Temmuz'daki darbe girişiminin arkasında ordunun bütünü değil de yalnızca bir grup FETÖ'cünün olması Rusya'nın tutumunu da netleştirmiştir. Çünkü Rusya 2002 yılında Fetullahçı Terör Örgütü'nün yapılanmasını "aşırı örgüt" olarak görmüştür. Buna dayanarak da Türkiye'de yaşanan kalkışmanın değil de meşru hükümetin yanında yer almayı tercih etmiştir. 15 Temmuz darbe girişimini Rus basını ana kategorilere ayırarak yorumlamıştır. Birinci kategoride yer alan medya kuruluşları, Rus hükümetinin ve yetkililerinin tutumunun aynısını yansıtmışlardır. İkinci kategorideki basın yayın organları, geleneksel Türk düşmanlığı tarzını benimsemiş yapıda olanlardır. Onlar için Türkiye'de yaşanabilecek her olumsuz olay kendileri için katma değerdir. Bu sebepten dolayı da bu grup, uçak krizinde olduğu gibi 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişiminde de "karalama" politikasını sürdürmüştür. Fakat Rusya'da önemli olan devlet yetkililerin politik tutumu ve davranışlarıdır. Çünkü Rusya'da basın yayın organlarının çoğunluğunun devletin elinde olması, Türkiye için kriz dönemlerinde olumsuz propaganda, işbirliği dönemlerinde de artı bir değer kazandırmakta olduğunu söylemek mümkündür.²⁵¹

3.2.4. Fırat Kalkanı Operasyonu

Suriye'nin geleceğinde Esad'ın ne olacağı hususunda tartışmaların yoğunlaştığı bir döneme girildiğinde, Türk hükümeti Suriye'deki Esad karşıtı muhalif grupları desteklemiştir. Türkiye'nin sergilediği bu politika Esad yanlısı olan Rusya için ciddi bir

²⁵⁰ Politika Çalışmaları Birimi, "Türk-Rus İlişkileri Sınırları ve Ufukları", *Harmoon Çağdaş Araştırma Merkezi*, 2017, 7.

²⁵¹ İlyas Kemaloğlu, "15 Temmuz Darbe Girişiminin Rusya'daki Yansımaları", *15 Temmuz Darbe Girişiminin İslam Coğrafyasında Yansımaları Konferansı*, gesam.dpu.edu.tr, 2016, 1-5.

sorun teşkil etmekteydi. 2011'de Suriye başlayan halk hareketlerinden itibaren Türkiye, Esad'ın iktidarda kaldığı sürece Suriye meselesini çözülemeyeceğini her uluslararası platforma yüksek sesle dile getirmiştir. Fakat Türkiye, Suriye'deki politikalarında kısmen de olsa değişikliğe gitmiştir. Kendisi için Esad rejimini tehdit gören Türkiye, artık sınır güvenliğine öncelik vererek, rejim boşluğunda güçlenen PYD/YPG gibi terör unsurları ile mücadele hususuna kendini adanmıştır. 2015-2016 yılları arasında Suriye'de PKK'nın uzantısı olan PYD/YPG kuvvetlerinin Suriye içerisindeki ilerlemeleri Ankara'da endişe yaratmıştır. Suriye'nin kuzeyindeki özerk bir Kürt bölgesinin ortaya çıkma olasılığı bile Ağustos 2016'da Türkiye'nin, Suriye'nin kuzeyine müdahale etmesini gerektirmiştir. Ankara, yalnızca ABD ile PYD/YPG güçleri arasındaki askeri işbirliğinin güçlendirilmesi nedeniyle değil, ikincisi Suriye'nin kuzeyindeki üç Kürt kantonunu (Jazira, Kobani ve Afrin) birleştirme hedefine ulaşmaya çok yaklaştığı için endişe duymuştur.²⁵²

24 Kasım 2015'te yaşanan uçak krizinin ardından Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin kopma noktasına gelmesi, Suriye konusunda da benzerlik göstermiştir. Uçak krizinin ardından Suriye'de elini güçlendiren Rusya, hava sahasının büyük bir kısmının kontrolünü elinde bulundurmaktaydı. Bu da Türkiye'nin olası müdahale seçeneklerinin önündeki en büyük engellerden biri olarak karşısına çıkmaktaydı. Kasım 2015'te başlayıp Haziran 2016'da Erdoğan'ın yazdığı mektuba kadar gergin geçen Türk-Rus ilişkilerinde normalleşme süreci başlamıştır. Hatta Haziran 2016 Atatürk Havaalanı'nda DAES tarafından gerçekleştirilen elim saldırıdan dolayı Putin, Erdoğan'ı arayarak taziyelerini ifade etmiştir. Ardından 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi de iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmaya devam etmiştir. Hatta Erdoğan, Rusya'nın normalleşme sürecindeki tutumundan dolayı da ilk yurt dışı gezisini Rusya'ya yapmıştır.²⁵³ Yaşanan bu gelişmeler Ulutaş ve Duran'a göre; "Rusya'yla normalleşme süreci Türkiye'nin sınır ötesi operasyonları ve DAES'le mücadelesinde de yeni bir fırsat penceresini aralamış oldu."²⁵⁴

²⁵² Erşen, " *The Turkish-Russian Dialogue in Syria Prospects and Challenges*", 7.

²⁵³ Hüseyin Yeltin, "Türkiye'nin Suriye Krizine Karşı Güvenlik Arayışlarına Bir Örnek: Fırat Kalkanı Harekatı", *Econder International Academic Journal*, 2:2, 2018, 208.

²⁵⁴ Ufuk Ulutaş ve Burhanettin Duran, "Türkiye'nin DEAS'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekatı", *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*, 2016, 18.

Bilindiği üzere Rusya Eylül 2015 itibarıyla Suriye'deki mevcut askeri etkinliğini artırmıştır. Türkiye ise Beşar Esad'a karşı muhalifleri desteklerken, Esad rejiminin halkın talep ve isteklerine sessiz kalmaması konusunda politikalar uygulamıştır. 2016 yılının Ağustos ayında da Türkiye, Fırat Kalkanı Harekatı adını verdiği askeri operasyona başlayarak Suriye'de sadece fikri olarak değil, askeri olarak da nüfuz etkisine sahip olabileceğini uluslararası camiaya göstermiştir.²⁵⁵

2011 yılının sonuna doğru Suriye'de başlayan halk hareketleri, demokratik taleplerden çıkıp iç savaşa doğru evrilmişti. Bu sürecin oldukça sancılı yaşanmasından sonra otorite boşluğunu fırsat olarak değerlendiren PYD/YPG ve DAESH gibi terör örgütleri ortaya çıkmıştır. Öncelerinden Beşar Esad rejimini tehdit gören Türkiye için bu durum tehdit varsayımlarının artmasına ve gerekli hamleler yapmasına itici güç olmuştur.²⁵⁶ Tam da bu noktada Türkiye, 24 Ağustos 2016 tarihinde Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesine dayandırarak kendisinin "meşru müdafaa hakkını" önceleyerek, Beşar Esad'a muhalif olan Özgür Suriye Ordusu ile beraber Fırat Kalkanı Harekatı'nı başlatmıştır. Yapılan hareket üç ana amaca dayandırılmıştır. Bunlar: "DAESH'i kendi sınır bölgesinden temizlemek, sınır hattındaki tüm terör unsurlarını yok etmek ve terör örgütlerinden boşaltılan bölgeleri "güvenli bölge" haline getirip ülkesindeki mültecilerin o bölgelere yerleşmesini sağlamaktır."²⁵⁷

Bu amaçlar doğrultusunda Türk Silahlı Kuvvetleri, 24 Ağustos 2016 tarihinde Fırat Kalkanı Harekatı'na başladığını resmen duyurmuştur. Yaklaşık olarak yedi ay süren operasyonlarda Türkiye 72 vatan evladını şehit verirken, Özgür Suriye Ordusu'ndan da 600 kişi hayatını kaybetmiştir. Türkiye'nin müdahalesinin ana teması olan PYD/YPG ve DAESH'li terör örgütlerinden de üç binin üzerinde terörist etkisiz hale getirilmiştir.²⁵⁸

Yaklaşık yedi aylık bir süreçte Türk Ordusu ve Özgür Suriye Ordusu birlikleri Türkiye sınır hattı boyunca bulunan DAESH'li teröristleri etkisiz hale getirmiş ve güney sınırlarının güvenliğini sağlamıştır. Fırat Kalkanı Harekatı boyunca yaklaşık iki bin metrekaarelik alan terör unsurlarından temizlenmiştir. DAESH tehdidi püskürtüldükten sonra PYD/YPG ile mücadele konusunda Fırat Kalkanı Harekatı'ndan sonraki hareketlerde devam edilmiştir.

²⁵⁵ Koçak, "Türkiye-Rusya İlişkileri", 10.

²⁵⁶ Oytun Orhan, "Fırat Kalkanı Hedefler, Fırsatlar ve Riskler", *Ortadoğu Analiz*, 8:7, 2016, 12.

²⁵⁷ Ulutaş-Duran, "Türkiye'nin DEASH'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekatı", 21.

²⁵⁸ <http://www.milliyet.com.tr/firat-kalkani-harekatinin-216-gundem-2423279/>, (20.11.2018)

Türkiye'nin sınır dışı operasyonu olan Fırat Kalkanı Harekatı'na uluslararası kamuoyundan farklı farklı tepkiler gelmiştir. Suriye kendi topraklarındaki operasyonla ilgili, gerçekleşen hareketin uluslararası hukuka uygun olmadığını, kendisinin toprak bütünlüğünü tehdit ettiğini ve Türkiye'nin bu hamlesinin bir işgal olduğunu iddia etmiştir. Suriye krizinin en önemli aktörlerinden biri olan Rusya ile İran, Türkiye'nin kendi güvenliğini sağlamak adına Suriye'nin kuzeyine yaptığı harekate karşı çıkmamış ve uluslararası hukuk kurallarına uygun bir şekilde gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir.²⁵⁹

Suriye krizinin çözümünde Rusya, Türkiye ile ortak hamleler yapmanın Ortadoğu coğrafyasında kendi için bir çıkar oluşturacağını iyi bilmektedir. Fakat buna rağmen de Beşar Esad rejimini de desteklemekten geri kalmamaktadır. Rusya, Türkiye'nin El-Bab'daki askeri operasyonlarının asıl hedefinin Esad rejimi olmadığını bilmesinden dolayı, kendileri için bir tehdit olarak algılamamıştır. İsmayıl'a göre, Rusya'nın NATO üyesi olan bir ülke ile Suriye krizinin çözümünde ortak hareket etmesi Kremlin için oldukça önem arz etmektedir. Batılı devletler ile oldukça problemlili olan Rusya'nın, "Ortadoğu'da Türkiye ile müttefik olması Esad karşıtı Batılı koalisyon gücünün zayıflaması açısından Moskova'nın işine geldiği" şeklinde yorumlanabilir.²⁶⁰

Sonuç olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Suriye'nin kuzeyindeki terör unsurlarına karşı düzenlediği operasyon Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir. Uluslararası sistemde müttefiki olarak görülen ABD'nin Türkiye'nin terör örgütü olarak gördüğü unsurlara maddi ve manevi destek sağlaması, Türkiye'nin Rusya'ya yaklaşmasına vesile olmuştur. Rusya da bu konuda ulusal çıkarını ön planda tutarak Türkiye ile yakın ilişki kurmayı tercih etmiştir. Hatta Rus hükümeti, Türkiye'nin müdahalesi konusunda hiçbir rahatsızlık duymamışlardır. Bu nokta da neoklasik realist perspektiften okunacak olunursa; uluslararası sistemin değişkenlik göstererek uzun yıllar boyunca müttefik kalan iki ülkenin birbirlerine karşı ilişkilerini sorgular olduğu ve devletlerin kendi ulusal çıkarlarını öncelikli tuttuğu ve bunlar neticesinde de değişen ve dönüşen yaklaşımlarla yeni müttefikler/ortaklar arayışında olduğu bir süreç yaşanmıştır. Bu doğrultuda da ABD ile Türkiye arasındaki açığı lehine çevirmeyi başaran Rusya,

²⁵⁹ Yeltin, "Türkiye'nin Suriye Krizine Karşı Güvenlik Arayışlarına Bir Örnek: Fırat Kalkanı Harekatı", 210.

²⁶⁰ Elnur İsmayıl, "Suriye'de Ateşkes Anlaşması: Beklentiler ve Gerçekler", *Bilgesam Analiz*, 1352, 2017, 2.

neoklasik realistlerin de öne sürdüğü ulusal çıkarını önemseyerek, kamuoyu desteğini de arkasına alarak hareket ettiğini söylemek yerinde olacaktır.

3.2.5. Andrey Karlov Suikasti

Rusya'nın 2013'ten bu yana görev yapan Türkiye Büyükelçisi Andrey Karlov 19 Aralık 2016 akşamında katıldığı bir sergide Mevlüt Mert Altıntaş isimli polis memuru tarafından suikaste uğramıştır. Olay esnasında Altıntaş Türkçe ve Arapça olmak üzere birtakım cümleler kurarak eylemini gerçekleştirmiştir. Karlov suikastini takip eden günlerde, Türk ve Rus makamlarının açıklamalarında, yaşanan hadise hakkında ceza soruşturmasının yürütülmesinde birlikte hareket edilmesine karar verilmiştir. Alınan kararların üzerine Rusya'dan gelen ekipler olay yerinde ve Karlov'un otopsisinde incelemelerde bulunulmuştur. Daha sonraki süreçlerde suikastin planlayıcısı ve uygulattırıcısı olarak Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) gibi terör örgütleri gösterilmiştir.²⁶¹

Rus Büyükelçi Andrey Karlov'un 19 Aralık günü suikaste uğraması Türk-Rus ilişkilerinde uzun süredir devam eden olumsuz havanın yeniden canlanabileceği izlenimi yaratmıştır. Bu da Türkiye ile Rusya arasında devam eden ikili ilişkilerin ne kadar "kaygan bir zemine" sahip olduğunun göstergelerinden yalnızca biridir. Olayın yaşandığı sırada Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Türkiye, İran ve Rusya arasındaki zirveye katılmak üzere yoldaydı. 24 Kasım 2015'te yaşanan uçak krizinin ardından yine ipleri geren bir hadisenin vuku bulması, iki ülkenin birbiriyle restleşmesini bekleyenleri boşa çıkarmıştır. Her iki ülke lideri de yaşanan hadisenin bir suikast olduğunu, bu eylemin de Türkiye ile Rusya arasında tekrardan canlanan ikili ilişkileri baltalamak adına gerçekleştirilmiş bir sabotaj olarak yorumlamışlardır.²⁶²

Bu doğrultuda ilk resmi açıklama Putin'den gelmiştir. Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin açıklamasında "Türkiye'den trajik bir haber geldi. Rusya Büyükelçisi Andrey Gennadyeviç Karlov alçakça öldürüldü. Rus Büyükelçiye yapılan saldırıya verilecek cevap, terörizme karşı savaşı güçlendirmektir." ifadelerine yer vermiştir.

²⁶¹ Uğurcan Öztürk, "Rusya Federasyonu'nun Türkiye'deki Büyükelçisinin Öldürülmesi, Kabul Eden Devletin Diplomatik Temsilcileri (Terörizme Karşı) Koruma Sorumluluğu ve Türkiye'nin Karşılaşabileceği Hukuki Yaptırımlar", <http://jusgentiumint.org/wp-content/uploads/2017/05/Karlov-Diplomatik-Koruma-Sorumlulu%C4%9Fu.pdf>, 3.

²⁶² Koçak, "Türkiye-Rusya İlişkileri", 16.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da Putin gibi, suikastin bir "provokasyon" olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuştur.²⁶³

Hem Rusya tarafı hem de Türkiye tarafı ikili ilişkilerde, kriz yönetimi hususunda son derece hassas ve oldukça dikkatli şekilde tutum sergilemeye özen göstermelerindeki en önemli sebeplerden biri, yakın zaman önce iki ülke arasında doğan "uçak krizi" olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca devam eden Suriye krizi hususunda Rusya, İran ve Türkiye arasında süren diplomatik müzakere sürecin oldukça hassas ve kaygan bir zeminde sürüyor olması hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın ortak bir tepki vermesinin altında yatan bir diğer sebep olarak görülebilir.²⁶⁴

Bununla birlikte, Rus Büyükelçi Karlov'un suikastinin devam eden Türk-Rus yakınlaşma sürecine önemli bir zarar vermediği belirtilmelidir. Aksine, iki hükümet yakın iletişimde bulundular ve saldırıyı ortak bir dille kınamışlardır. Bu suikastin, Türk-Rus ilişkilerine zarar vermeyi amaçlayan bir "terör eylemi" olarak ele almışlardır.²⁶⁵

24 Kasım'daki uçak krizinden sonra yaşanan en önemli ve en kırılgan noktalardan biri olan bu olayın, Türk-Rus ilişkilerini derinden etkilemesi beklenmekteydi. Fakat hem Rus tarafının hem de Türk tarafının yapmış olduğu tespitler/analizler yerinde olmuş ve liderlerin olayı eş değer algılaması yaşanılabilecek krizi önlemiştir.

3.2.6. Suriye Krizi Konusunda Yürütülen Görüşmeler ve Türkiye-Rusya İlişkileri

2011 senesinde başlayan ve halen günümüze kadar devam eden Suriye krizi hem siyasi hem de insani manada uluslararası camiaya belirli sorumluluk yüklemiştir. Bu doğrultuda küresel ve bölgesel güçler Suriye'de kalıcı barışı kurmak için bir dizi görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Kalıcı barış için harcanan çabalar şimdiye kadar sonuç vermediği söylenebilir. Bunun da en önemli nedeni, Birleşmiş Milletler'in nezdindeki ülkelerin Suriye'ye karşı farklı politikaları seçmeleri olarak görülebilir. Birleşmiş Milletler bünyesinde başlayan kalıcı barış girişimleri, Cenevre Görüşmeleri, Astana Görüşmeleri ve Soçi Görüşmeleri ile devam etmiştir.

²⁶³ https://tr.sputniknews.com/trend/rusya_ankara_buyukelcisi_andrey_karlov/, (21.11.2018)

²⁶⁴ Ufuk Ulutaş, "5 Soru: Rus Büyükelçi Karlov'a Düzenlenen Suikast", <https://www.setav.org/5-soru-rus-buyukelci-karlova-duzenlenen-suikast/>, (21.11.2018)

²⁶⁵ Erşen, "The Turkish-Russian Dialogue in Syria Prospects and Challenges", 10.

3.2.6.1. Kofi Annan Barış Planı

Suriye'deki krizi önlemek ve kalıcı barışı tesis etmek adına bir dizi görüşmelerin ilki Kofi Annan Planı ile başlamıştır. Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilcisi olan Kofi Annan 16 Mart 2012'de Suriye ile alakalı sorunun çözümü ve barışın sağlanması için harekete geçerek Beşar Esad ile mutabakata vardıkları altı maddeden meydana gelen barış planından bahsetmiştir.²⁶⁶ Altı maddelik plan şu şekildedir:

- 1- Suriye halkının talepleri ve endişeleri ortadan kaldırılacak. Herkesi kapsayan bir geçiş hükümeti kurulup, bu hükümet Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan ile müşterek hareket edecek.
- 2-Rejim ile muhalifler arasında devam eden çatışmalara son verilip, ağır silahlar geri çekilecek.
- 3-Günde iki saat insani yardım için çatışmaların durdurulacak.
- 4-Keyfi olarak tutuklanan ve gözaltına alınan kişiler serbest bırakılacak.
- 5-Basın mensuplarının Suriye içerisinde serbestçe dolaşmaları sağlanacak.
- 6-Barışçıl protesto gösterilerine saygı duyulacak.²⁶⁷

Suriye krizinin kalıcı çözümü için atılan ilk adım olan Kofi Annan Planı hayata geçirilememiştir. Çünkü Esad rejimi Kofi Annan Barış planının ikinci maddesi olan “rejimin ağır silahlarını kent merkezlerinden çekmesi” kısmını bir tehdit olarak algılamıştır. Bu maddenin Suriye içerisinde otorite boşluğu oluşturacağını ve bu güç boşluğunda da silahlı bir sürü unsurun ortaya çıkabileceği düşüncesi hakim olmuştur. Bundan dolayı da plan hayata geçirilememiştir.²⁶⁸

3.2.6.2. Cenevre ve Astana Görüşmeleri

Suriye’de yaşanan iç savaşının sona erebilmesi adına düzenlenen ilk uluslararası zirve olan Cenevre Görüşmeleri'nin ilki 30 Haziran 2012'de gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler'in Suriye Özel Temsilcisi olan Kofi Annan organizatörlüğünde gerçekleşen Cenevre Görüşmeleri'ne Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olan

²⁶⁶ <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> , (01.12.2018)

²⁶⁷ <https://www.haberturk.com/dunya/haber/728510-suriye-baris-planini-kabul-etti> , (02.12.2018)

²⁶⁸ <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> , (01.12.2018)

ABD, Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa ile birlikte Avrupa Birliği temsilcileri, Türkiye, Katar, Kuveyt, Arap Birliği Temsilcileri ve Irak katılırken Suriye rejiminden ve muhalefetinden katılım sağlanmıştır. Cenevre Görüşmeleri sonucunda alınan kararlar beş başlıkta toplanabilir. Bunlar:

1-Kofi Annan Planı'nda olduğu gibi Suriye'deki tüm tarafları kapsayan bir geçiş hükümeti oluşturulacak.

2-Geçiş hükümeti içerisinde ülkedeki tüm grupların temsil hakkı olacak.

3-Suriye halkının isteklerini kapsayacak ve ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde anayasa ve yargı sistemi yaratılacak. Bununla Suriye'deki halkın talepleri göz ardı edilmeden yeni bir anayasa hazırlanıp, yargı düzeni revize edilecek.

4-Ülke içerisinde çok partili seçim serbest hale gelecek.

5-Geçiş hükümetinin içerisinde kadın temsilcilere de yer verilecek.

Cenevre Görüşmeleri'nin ilki olan bu zirve de sonuçsuz kalmıştır. Bunun en büyük nedenleri arasında ana sebebi sürece dahil olacak aktörlerin kendi aralarındaki anlaşmazlık olduğu öngörülmektedir. Bu görüşmelerden de sonuç alınamayınca Kofi Annan görevinden istifa etmiştir.²⁶⁹

İkinci Cenevre Görüşmeleri, 2014 yılının Ocak ve Şubat ayları içerisinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmede Suriyeli muhalifler, Esad rejiminin temsilcileri ve aralarında Türkiye'nin de dahil olduğu kırk ülkenin de temsilcisi yer almıştır.²⁷⁰ Suriyeli muhaliflerin yoğun itirazları sonucunda İran görüşmelere dahil edilmemiştir. ABD önderliğindeki Batılı ülkeler kalıcı barış için Esad'sız bir geçişi öngörürken, Rusya'nın önderliğindeki devletler de Suriye'de kalıcı barış için Esad'lı bir geçişi savunmuşlardır. Bu husustaki fikir ayrılıkları ve İran'ın zirveye dahil edilmemesi yapılan görüşmeleri sonuçsuz bırakmıştır.²⁷¹

²⁶⁹ <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> , (01.12.2018)

²⁷⁰ Nebi Miş ve Ömer Behram Özdemir, "Suriye 2014", *Ortadoğu Yılığ 2014*, 2015, 177-178.

²⁷¹ Ali Faik Demir, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3:2, 2016, 142.

Üçüncü Cenevre Görüşmeleri, 2016 yılının Ocak ve Şubat aylarında gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelere daha önceden katılmayan ve katılması engellenen İran da dahil olmuştur. Daha önceki görüşmelerde olduğu gibi bu görüşmede de taraflar arasında uyumsuzluk neticesinde yine bir sonuca varılamamıştır.²⁷²

Beşar Esad rejimi ile muhalifler arasındaki ateşkes görüşmeleri 20 Aralık 2016'da başlamıştır. Türkiye ve Rusya ile beraber İran'ın da desteğiyle mutabakat sağlandı. 31 Aralık 2016 tarihinden itibaren uygulanacak olan ateşkes, Beşar Esad rejimi ordusu ve muhalif tarafı kapsamaktadır. YPG/PYD, DAESH ve Fetih el Şam/El Nusra terör örgütleri ateşkes kapsamına dahil edilmemiştir. Varılan mutabakat ile sağlanmış olan ateşkes; Türkiye, İran ve Rusya garantörlüğünde sürdürülecek olan barış görüşmeleri için de zemin hazırladığı söylenebilir. Sağlanan mutabakata rağmen bazı bölgelerde rejim güçleri ve muhalifler ateşkese bağlı kalmayarak silahlı saldırılarını sürdürmeye devam etmiştir.²⁷³

Türkiye, Rusya ve İran garantörlüğünde 30 Aralık 2016 tarihinde yürürlüğe giren ateşkesteki sonraki süreçte, önceden anlaşıldığı üzere Astana'da 23 Ocak 2017 tarihinde barış görüşmelerine başlamıştır.²⁷⁴ Astana'daki görüşmeler Rusya ve Türkiye öncülüğünde düzenlenmiş ve ABD bu toplantıya gözlemci olarak dahil olmuştur. Toplantıda Türkiye, Rusya, İran, muhalif ve rejim temsilcileri ve Birleşmiş Milletler ateşkesin yürürlüğünü sağlamak adına üçlü mekanizma kurulması hususunda anlaşmışlardır. Yalnızca garantör ülkelerin katıldığı 6 Şubat 2017'deki toplantıda ise izleme mekanizmasına ilişkin teknik detaylar ele alınmıştı. Sadece garantör ülkelerin katılım sağladığı 6 Şubat'taki toplantıda, ateşkes izleme mekanizmasının teknik detayları üzerine görüşülmüştür. Tüm tarafların katıldığı İkinci Astana Görüşmesi 15-16 Şubat 2017 arasında gerçekleşmiştir. Beşar Esad hükümeti ile muhaliflerin temsilcileri arasında ateşkese izleme mekanizmaları hakkında görüşülmüş ve herhangi bir uzlaşma sağlanamamıştır.²⁷⁵

²⁷² <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> , (01.12.2018)

²⁷³ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38377569> , (02.12.2018)

²⁷⁴ Selçuk Duman, "Astana Görüşmeleri ve Sonrası", https://www.academia.edu/31169866/ASTANA_G%C3%96R%C3%9C%C5%9EMELER%C4%B0_VE_SONRASI , (03.12.2018)

²⁷⁵ Ali Bilgin Varlık, "Astana-Soçi Görüşmeleri, Çatışmazlık Bölgeleri ve İdlib'de Gerginliği Azaltma Kontrol ve Gözlem Noktaları", *Merkez Strateji Enstitüsü*, 2018, 1.

4 Mart 2017 tarihinde neticelenen Dördüncü Cenevre Görüşmeleri ile ilgili genel kanı eski görüşmelerden daha olumlu bir hava şeklinde geçmiştir. Birleşmiş Milletler'in yeni Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararında öngörülen üç ana maddenin tüm tarafları kapsayacak şekilde dördüncü madde olarak "terörle mücadele"nin eklendiğini açıklamıştır. Bu doğrultuda muhalefetleri temsil eden kanadın başkanı Nasır el-Hariri Özgür Suriye Ordusu'nun terörle mücadele etmede gerçek ortak olduğunu vurgulamıştır.²⁷⁶

Üçüncü Astana Görüşmesi 14-15 Mart 2017 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu toplantıda Türkiye ve Rusya'nın yanı sıra İran'ın da Suriye krizinin çözümü hususunda garantör devlet olması kararı alınmıştır.²⁷⁷

Beşinci Cenevre Görüşmeleri, Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilcisi koordinatörlüğünde 22-30 Mart 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.²⁷⁸ Bu görüşme daha önceden konuşulan konuların tatbik edilmesi için bir hazırlık niteliği taşımaktaydı. Ayrıca görüşmelerde, geçiş hükümeti ile alakalı konuya Esad rejiminin temsilcilerinin tam anlamıyla sıcak bakmadığı da görülmüştür.²⁷⁹

Cenevre görüşmelerinden sağlanamayan istikrar Astana görüşmeleri ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda dördüncüsü gerçekleşen Astana Görüşmeleri'nde gündem maddesi olarak "çatışmazlık bölgesi" yer almıştır. Garantör devletler arasında İran'ın bulunması muhalefet kanadı yapılan anlaşmaya tepki göstermiştir.²⁸⁰

Altıncı Cenevre Görüşmeleri 16-20 Mayıs 2017 tarihinde gerçekleşmiştir. Yapılan görüşmelerde planlandığı gibi dört basamaklı bir kalıcı barış için somut kararlar alınamamıştır. Hatta muhalif kanat İran'ın içinde bulunduğu çözüm sürecinin çözümsüzlük yaratacağını ve bu konuya sıcak bakmadıklarını ifade etmiştir.²⁸¹

²⁷⁶ <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> , (01.12.2018)

²⁷⁷ Varlık, "Astana-Socî Görüşmeleri, Çatışmazlık Bölgeleri ve İdlîb'de Gerginliği Azaltma Kontrol ve Gözlem Noktaları", 1.

²⁷⁸ <https://www.trthaber.com/haber/dunya/suriye-konulu-cenevre-5-gorusmeleri-basladi-305344.html> , (01.12.2018)

²⁷⁹ <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> , (01.12.2018)

²⁸⁰ <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> , (01.12.2018)

²⁸¹ <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> , (01.12.2018)

Beşincisi 4-5 Temmuz 2017'de yapılan Astana görüşmelerinde garantör ülkelerin çatışmazlık bölgelerinin sınırları hususunda çalışma yapması kararı alınmıştır.²⁸²

Yedincisi düzenlenen Cenevre Görüşmeleri, 10 Temmuz 2017 tarihinde Beşar Esad hükümeti ile silahlı muhalif grupların temsilcilerinin katılımı ve Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura da arabuluculuğunda başlamıştır.²⁸³ Görüşmelerde somut adımlar atılmış gözükse de Yedinci Cenevre görüşmelerinden elde tutulur bir netice çıkmamıştır. Fakat sorunun taraflarının birbirleriyle yüz yüze görüşme ihtimalinin gündemde tutulması olumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir.²⁸⁴

14-15 Eylül 2017 tarihlerinde gerçekleşen Altıncı Astana Görüşmeleri'nde, Suriye'nin İdlib kentinde devam eden gerginliği azaltma hususunda anlaşma sağlanmıştır. Türkiye, Rusya ve İran Suriye'deki çatışmazlık bölgeleri içerisinde gözetimi sağlamak adına ortak bir koordinasyon merkezi kurulması ve çatışmazlık bölgesinde Türkiye, Rusya ve İran'dan her birinden 500'er adet toplamda 1500 adet gözlemcinin bulundurulması konusu karara bağlanmıştır.²⁸⁵

Yedinci Astana Görüşmeleri 30-31 Ekim 2017 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Bu toplantıda güven artırıcı konular üzerinde durulmuştur. Bu konular; "esirler, rehine ve öldürülenlerin takası ile kayıpların aranması konularını" kapsamaktaydı.²⁸⁶ Ayrıca Suriye'ye insani yardımların kesintiye uğramayacak bir şekilde girişinin sağlanması ve yapılan yardımlarda miktarının artırılması hususunda sonuç alınamamıştır.²⁸⁷

Suriye konulu Sekizinci Cenevre Görüşmeleri, 28 Kasım 2017 tarihinde rejim heyetinin yokluğunda muhalif grupların katılım sağlanması ile yeniden başlamıştır.²⁸⁸ Gergin geçen görüşmelerin neticesinde krize ilişkin tekrardan somut bir sonuç alınamamıştır.

²⁸² Varlık, "Astana-Soçi Görüşmeleri, Çatışmazlık Bölgeleri ve İdlib'de Gerginliği Azaltma Kontrol ve Gözlem Noktaları", 1-2.

²⁸³ <https://dogruhaber.com.tr/haber/254288-cenevre-baris-gorusmelerinin-7-turu-basladi/> , (06.12.2018)

²⁸⁴ <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> , (01.12.2018)

²⁸⁵ Varlık, "Astana-Soçi Görüşmeleri, Çatışmazlık Bölgeleri ve İdlib'de Gerginliği Azaltma Kontrol ve Gözlem Noktaları", 2.

²⁸⁶ <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> , (01.12.2018)

²⁸⁷ <https://www.cnnturk.com/dunya/suriye-konulu-7-astana-toplantisi-sona-erdi> , (31.11.2018)

²⁸⁸ <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201712051031275863-suriye-konulu-cenevre-8-gorusmeleri-yeniden-basladi/> , (03.12.2018)

Görüşmelerden sonra Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilci Mistura, “Başaramadık. Altın bir fırsat kaçırıldı” açıklamasında bulunmuştur.²⁸⁹

Sekizinci Astana toplantısı 21-22 Aralık 2017 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Bu görüşmede, zorla hapsedilen kişilerin serbest bırakılmasına ve mayın temizleme faaliyetlerinin yürütülmesi hususundaki iki önemli konuda karar alınmıştır. Ayrıca krizin çözümü için düzenlenmesi planlanan halk kongresinin detayları hakkında da fikir alışverişinde bulunuldu. Suriye topraklarından yer alan Türk ve ABD askerlerinin de Suriye'yi terk etmesi toplantıya katılan Suriye heyeti tarafından talep edilmiştir.²⁹⁰

3.2.6.3. Birinci ve İkinci Soçi Zirveleri

Suriye'deki krizi önlemek ve kalıcı barışı tesis etmek adına düzenlenen görüşmelerden tam verim alamayan Rusya, Türkiye ve İran üçlüsü Soçi Zirvesi düzenleyerek, sorunun kalıcı şekilde nasıl ve ne şekilde çözülebileceği üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Soçi Zirvesi iki toplantıdan meydana gelmektedir. İlk zirve 22 Kasım 2017'de yapılırken, ikinci zirve ise 30 Ocak 2018'de gerçekleşmiştir.

Cenevre görüşmelerine nazaran Astana'da yapılan görüşmelerde Suriye'de devam eden soruna çözüm odaklı somut adımlar atmaya başaran üç ülkenin liderleri, 22 Kasım 2017 tarihinde Vladimir Putin, Recep Tayyip Erdoğan ve Hasan Ruhani arasında başlayan Soçi zirvesinde bir araya gelmişlerdir.²⁹¹

Suriye'nin toprak bütünlüğünü hukuki bir zemine taşıyan Soçi Zirvesi, PYD terör örgütünün bağımsız devlet kurma hayalini yıkmıştır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Recep Tayyip Erdoğan ve Hasan Ruhani'yi davetinin üzerine Soçi'de bir araya gelen liderler, 2011'de başlayıp hala çözülemeyen Suriye krizi için siyasi bir çözüm getirebilecek tarihi nitelikte kararlara imza atmışlardır. Yılmaz'a göre "Astana görüşmeleriyle pekişen üçlü işbirliği, süreci yeni ve daha sonuç alıcı bir noktaya taşımıştır."²⁹²

²⁸⁹ <https://www.sabah.com.tr/dunya/2017/12/14/suriye-konulu-cenevre-8-gorusmeleri-sona-erdi> , (03.12.2018)

²⁹⁰ Varlık, "Astana-Soçi Görüşmeleri, Çatışmazlık Bölgeleri ve İdlid'de Gerginliği Azaltma Kontrol ve Gözlem Noktaları", 2.

²⁹¹ <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> , (01.12.2018)

²⁹² Salih Yılmaz, "Soçi Batı'dan Gelen Saldırlara Bir Cevap", *Türkiye-Rusya İlişkilerine Bakış 2016-2017*, (Nobel Yayınları: Ankara,) 2018, 134.

Soçi zirvesinin önem taşımasının en önemli nedenlerinden biri Astana görüşmelerinin üç garantör devleti olan Türkiye, Rusya ve İran arasında gerçekleşmiş olmasıdır. Soçi zirvesinden önce Suriye krizi ile alakalı bir takım somut adımlar atılması, bu görüşmelerde de mutabakata varılan konuların tekrardan gündeme gelmesine sebep olmuştur.²⁹³ Kritik Soçi zirvesinden de dikkat çekici sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bunlar:

- 1) Suriye'de krizin kalıcı barışa dönmesi adına rejim ve muhalif taraflarının katılacağı Ulusal Diyalog Kongresi düzenlenecek.
- 2) Suriye'deki iç savaş sonlandığı zaman sosyal ve ekonomik manada yeniden inşa edilmesi hususunda Rusya, Türkiye ve İran yer alacak.
- 3) Erdoğan'ın net tavrından dolayı PKK'nın uzantısı PYD terör örgütünün Ulusal Diyalog Kongresi'ne katılması halinde Türkiye'nin bu kongrede yer almayacağı belirtilmiştir.
- 4) Suriye genelinde Birleşmiş Milletler'in gözetiminde demokratik seçimlerin yapılması ve Cenevre görüşmelerinin tamamlanmasına yönelik karar alınmıştır.²⁹⁴ Bu çarpıcı kararların aslında çatışmazlık durumu üzerine temellendiği söylenebilir.²⁹⁵

Henüz sonlanmamış olan Suriye'deki iç savaşın kalıcı çözüme kavuşması için Rusya, Türkiye ve İran Soçi zirvesinin ikincisi için tekrardan bir araya gelmişlerdir. 30 Ocak 2018 tarihinde gerçekleşen zirveden önce Suriye'deki taraflardan biri olan muhalefet kanadın bayrak ve flama konusunda sorun yaşamasından dolayı İkinci Soçi Zirvesi'ne katılmama kararı almış ve temsil yetkisini de Türkiye'ye devretmiştir. Ayrıca zirveye, Türkiye'nin kararlı tavrından dolayı PYD terör örgütü zirveye dahil edilmemiştir.²⁹⁶

İkinci Soçi Zirvesi'nden sonra yayınlanan ortak bildiride taraflar Suriye'deki iç savaşın en kısa sürede sonlanmasını istemişlerdir. Ayrıca Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'nde Birleşmiş Milletler'in de desteği istenirken, anayasa komitesinin kurulması kararı

²⁹³ Veysel Kurt, "Suriye Krizinde Kritik Dönemeç: Soçi Zirvesi", <https://www.setav.org/analiz-suriye-krizinde-kritik-donemec-soci-zirvesi/> , (05.12.2018)

²⁹⁴ <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> , (01.12.2018)

²⁹⁵ Veysel Kurt, "Suriye Krizinde Kritik Dönemeç: Soçi Zirvesi", <https://www.setav.org/analiz-suriye-krizinde-kritik-donemec-soci-zirvesi/> , (05.12.2018)

²⁹⁶ <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> , (01.12.2018)

alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda uluslararası camiaya da konu hususunda yardım çağrısı gönderilmiştir.²⁹⁷

Suriye'de kurulmasına karar verilen anayasa komitesinde yer alacak taraflar şunlardır: Esad rejimi, muhalefet, Suriye uzmanları, bağımsızlar, aşiret liderleri ve kadınlardır.²⁹⁸

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, İkinci Soçi Zirvesi'nin ardından yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Suriye krizi ile alakalı her türlü olumlu girişim talebine yapıcı bir tutum sergilediğini ifade ederken, yapılan Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'nin en önemli sonucunu ise bir anayasa komitesi kurulması hususunda çağrı yapılması ve 150 kişilik bir aday havuzunun belirlendiği açıklanmıştır. Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamanın devamında Türkiye'nin görüşmeler sonrasındaki beklentilerini ifade etmiştir. Zirveden sonraki süreçte Türkiye, garantör devlet olarak anayasa komitesinin kurulmasını takip edileceği, Suriye'de siyasi çözümlere yönelik çabalara destek vereceği ve süreçteki tüm aktörlerin üzerine düşeni ziyadesiyle yerine getirmesini beklemektedir.²⁹⁹

Suriye krizinin kalıcı çözümü için gerçekleştirilen Cenevre, Astana ve Soçi görüşmeleri Türkiye ile Rusya arasında ikili ilişkilerin derinlik kazanmasına ve ortak hareket etmesine vesile olmuştur. Türkiye'nin PYD/YPG ile aynı masaya oturmama olan yumuşak karnını iyi bilen Rusya, bu konuda hassas yaklaşım göstermiştir. Bu da Rusya'nın da ikili ilişkilere ziyadesiyle değer verdiği ve zedelenmemesi adına çaba gösterdiğinin işareti olarak yorumlanabilir. Türkiye'nin barış sürecinin yapıldığı görüşmeler esnasında PYD/YPG ile aynı masada bulunmamak istemesinin nedeni kamuoyunun tepkisini kestiremediği olarak da düşünülebilir. Tam da bu noktada neoklasik realistlerin savunduğu gibi iç aktörlerin devletlerin dış politikasına etkisi görülmektedir.

3.2.7. Zeytin Dalı Harekatı

Türkiye, Zeytin Dalı Harekatı(ZDH) öncesinde kendisi için büyük tehdit oluşturan terör örgütü PKK'ya karşı kapsamlı bir askeri hareket düzenlediğini söylemek doğru olmayacaktır. 2016 yılında başlayan Fırat Kalkanı Harekatı kapsamında DAESH ile sınırlı kalan operasyon, PKK'nın Suriye uzantısı olan PYD'nin sınır ve kanton bölgelerinde

²⁹⁷ <https://www.takvim.com.tr/dunya/2018/01/30/soci-zirvesinin-sonuc-bildirgesi-aciklandi> , (05.12.2018)

²⁹⁸ <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html> , (01.12.2018)

²⁹⁹ http://www.mfa.gov.tr/no_-30_-socideki-suriye-ulusal-diyalog-kongresinin-sonuclari-hk.tr.mfa , (05.12.2018)

etkinliklerinin artırmaya başlaması ile yeni bir askeri hareketin gerekli olduğunun sinyallerini vermiştir. Bu bakımdan da Zeytin Dalı Harekatı adı verilen askeri müdahale kararı alınmıştır. Bu, Türkiye'nin terör ile mücadele politikasıyla örtüşen bir özellik taşımaktadır.³⁰⁰

Suriye'nin Halep iline bağlı Afrin kasabasında PKK/PYD/YPG terör örgütleri tarafından sözde "devlet/kanton" yapılanmasına müsaade etmemek, kendi sınır ve güvenliğini korumak ve bölgede istikrarı sağlamak adına Türk Silahlı Kuvvetleri 20 Ocak 2018'de Zeytin Dalı Harekatı adıyla askeri operasyonlarına başlamıştır. Bu operasyon, Türkiye'nin güvenliğini korumak ve terörü yerinde bitirmek adına yaptığı en önemli aksiyonlardan biri olarak değerlendirilmek mümkündür. Ayrıca operasyon kararı alınmasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin %87'sinin destek vermesi³⁰¹, operasyonun toplumsal olarak da ne denli içselleştirildiği ve gerekliliğinin işareti olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Tüm bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin Afrin'deki terör unsurlarına yönelik askeri operasyonu 20 Ocak 2018 tarihinde başlamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri düzenlediği operasyonun adını "Zeytin Dalı" olarak lanse ederek hareketin barışçıl bir yaklaşıma sahip olduğu mesajı verilmiştir., Fırat Kalkanı Harekatı'nda olduğu gibi Zeytin Dalı Harekatı'nda da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 51.maddesindeki "meşru müdafaa" ibaresine atıf yapılarak operasyona başlanmıştır. Operasyon neticesinde Türkiye, Fırat nehrinin batısındaki PKK/YPG varlığını minimize etmeyi ve PKK/YPG terör örgütünün hakimiyeti altında bulunan bölgelerden çekilmesini sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca Türkiye, Fırat Kalkanı Harekatı'nda uyguladığı taktik ve askeri yetkinliklerinden ders alarak, Afrin'de daha aktif bir hareket alanı sağlamıştır. Türkiye, Afrin'deki müdahalede PKK/YPG'nin etkinliğini küçültüp, kendisi için stratejik olan bölgeleri kontrol altına alıp buraları Özgür Suriye Ordusu'na bırakmak ve akabinde de PKK/YPG terör örgütünün hakimiyeti olan toprak bırakmamayı hedeflemiştir.³⁰²

³⁰⁰ Necdet Özçelik-Can Acun, "Terörle Mücadelede Yeni Safha Zeytin Dalı Harekatı", *SETA Yayınları*, 2018, 9.

³⁰¹ Mehmet Şahin, "Rusya'nın Zeytin Dalı Harekatına Yönelik Tutumu", *TASAV Dış Politika Araştırmaları Merkezi*, Analiz No 12, 1.

³⁰² Murat Yeşiltaş, "Afrin Terörizmle Mücadelede Stratejik Önemde", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42766281> , (06.12.2018)

Türkiye'nin bu hedefleri gereği Kamışlı ile Münbiç arasındaki bölgede PKK/YPG'nin kesintisiz otoritesinin kırılması gerekmektedir.³⁰³

Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde itibaren müttefiki konumunda bulunan ABD, Türkiye'nin Afrin'e yönelik müdahalesine engel çıkarmaya çalışmaktadır. Bu da Türkiye ile ABD arasındaki ikili ilişkilerde tansiyonun yükselmesine sebep olmaktadır. Rusya ise, Türkiye'ye hiçbir şekilde fiili bir zorluk çıkarmamakta, tam aksine bölgedeki mevcut askerlerini geri çekerek Türkiye'nin hareket alanını genişleterek operasyon için kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır. Zeytin Dalı Harekatı'nın başlaması ile beraber Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Türkiye'nin müdahalesine destek verirken, ABD'nin müttefikine karşı tutumunu da eleştirmiştir. Dolayısıyla Rusya, Türkiye'nin kendi askeri birliklerinin hakimiyeti altında bulunan bölgelere operasyon yapmasından Türkiye'nin sözde müttefiki ABD gibi rahatsızlık duymadığını ve Türkiye ile ABD çekişmesinde Türklerden taraf olduğunu açık bir dille ifade etmiştir.³⁰⁴ Bu olay da neoklasik realistlerin “ulusların dış politikalarını şekillendiren bir tek baskın faktör varsa o da uluslararası sistemdir. Geri kalanı ise göreceli maddi güçlerdir” tezini ön plana çıkarmaktadır. Uluslararası sistemde yaşanan değişim ve dönüşüm rüzgarın terse esmesine ve çok uzun yıllar karşı bloklarda yer alan iki ülkenin yakınlaşmasına vesile olmuştur. Bunun da ülkelerin iç aktörleri aracılığıyla yapılmaya çalışılıyor olması, neoklasik realizm teorisinin olayları açıklamaya yönelik yaklaşımının aslında ne denli mühim bir tez olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hava destekli operasyonlarla başlayan Zeytin Dalı Harekatı, karadan girecek askerlerin önündeki engelleri bertaraf ederek, karadan yapılacak operasyonlarda başarılı şekilde ilerlemenin önünü açtığını söylenebilir. Türk Silahlı Kuvvetleri ve Özgür Suriye Ordusu birlikleri kısa zaman içerisinde birçok köyü teröristlerden temizleyerek yerel halkı savaş ortamından kurtarıp, barış ortamına kavuşturmuştur.³⁰⁵

Zeytin Dalı Harekatı bağlamında siyasi ve askeri açıdan büyük bir başarı sağlanmıştır. Afrin merkezine giren Türk Silahlı Kuvvetleri 58 gün içinde bölgedeki YPG/PKK

³⁰³ Ömer Behram Özdemir, "*Kuzey Suriye'de Türkiye Varlığı: Tahkim Et ve Genişle*", www.orsam.org.tr, (06.12.2018)

³⁰⁴ Şahin, "*Rusya'nın Zeytin Dalı Harekatına Yönelik Tutumu*", 2.

³⁰⁵ Emre Serper, "*Zeytindalı Harekatı ve Terörle Mücadele*", <http://www.tasam.org>, (07.12.2018)

unsurlarını temizlemiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin sınır ötesi operasyonları arasındaki en başarılısı olduğu söylenebilir.³⁰⁶

³⁰⁶ Özçelik-Acun, *"Terörle Mücadelede Yeni Safha Zeytin Dalı Harekatı"*, 10.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Uluslararası ilişkiler teorileri, devletlerin dış politikalarını anlamlandırmak, açıklamak ve analiz etmek için geliştirilmiş birer rehber niteliğindedir. Uluslararası ilişkiler disiplininin en önemli ve en güçlü teorilerinden biri olan realizm, 1980'li yıllardan itibaren devletlerin dış politikalarını açıklamada ve analiz etmede eksikli kalınca, kendi bünyesinden yeni teoriler türemiştir. Bunlardan biri olan neoklasik realizm, bu çalışmanın da ana temasını meydana getirmektedir.

Gideon Rose tarafından ortaya atılan "neoklasik realizm" kavramı, realist teorilerin içerisinde belki de liberal anlayışa en yakını olduğu düşünülebilir. Bu teori, klasik realist yaklaşıma yeni bir yol çizerek, var olan anlayışı daha sistemli hale getirerek hem dışsal hem de içsel değişkenleri devletlerin dış politikalarını açıklamada etkili bir araç olarak görmüştür. Neoklasik realizm düşüncesi, devletlerin dış politikasını belirleme sürecinde uluslararası sistemin ve bu sistem içerisindeki göreceli güç dağılımını etkili bulmaktadır. Fakat bunu sadece yeterli görmeyerek, devletlerin iç aktörlerin de dış politika belirlemedeki etkili bir etmen olduğunu iddia ederek geleneksel realist anlayıştan farklılaşmaktadır.

Türkler ile Ruslar arasındaki ikili ilişkilerin mazisi oldukça eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Geçmişten gelen geleneksel söylemler, geleceği de şekillendirmede bir dayanak görevi görmüştür. Nitekim geçmişten gelen "düşman" algısı ve söylemi, her iki ülkenin de birbirlerine yaklaşmasındaki en büyük engellerden biri olarak kayda girmiştir. Çünkü bu anlayış ülkelerin en tepesinden, kamuoyuna kadar her birime yer etmiştir. Birim düzeyindeki aktörlerin dış politikayı belirlemedeki etkisini savunan neoklasik realizm teorisi için, bahsi geçen durumda da güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Türkler ile Ruslar arasında var olan geleneksel söylemin ve algının yarattığı olumsuz hava İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemde yaşanan bloklaşma döneminde de etkisini göstermiştir. Doğu ve Batı olmak üzere iki bloktan oluşan uluslararası sistem, Türkiye ile SSCB'ye ayrı iki kutupta yer vermiştir. Ulusal çıkarları gereği iki ayrı blokta yer alan iki ülke, birbirlerinin farklı bloklarda yer almalarından rahatsızlık duyarak, uluslararası sistemin kendilerine dayattığı bu ortamı yaşamaya ve ilişkilerinin gelişmesine müsaade etmemeye başlamışlardır.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün yaşandığı 1990'lı yıllar uluslararası sistemde de yaşanan değişimin ve dönüşümün yılları olmuştur. Bu hareketlilik Türk-Rus ilişkilerini de derinden etkilemiştir. Böylelikle Türkiye ile Rusya arasında devam eden ekonomik ilişkiler hem uluslararası sistem bazında hem de bölgesel düzeyde Türklerin ve Rusların birbirlerini yeniden tanıma yoluna gitmelerine ve akabinde aralarındaki mevcut ikili ilişkilerde siyasi bağın kuvvetlenmesine vesile olmuştur. Soğuk Savaş zarfında, Sovyetler Birliği Türkiye'yi, Türkiye ise Sovyetler Birliği'ni büyük bir dış tehdit olarak algılamıştır. Dahası, toplumsal düzeyde de iki ulus kendilerini birbirlerinden soyutlamayı tercih eden bir süreç yaşamıştır. Fakat 2000'li yıllara gelindiğinde iki ülkenin hem birim düzeyindeki ulusal aktörlerde hem de uluslararası sistemde yaşanan değişimler sonucu yakınlık kurmaya başlaması neoklasik realizm teorisinin uluslararası sistem ve birim düzeyi algısının ne kadar önem arz ettiğini göstermektedir.

2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye ile Rusya ilişkilerinde belirleyici nokta, uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler olmuştur. Terörle mücadele kapsamında Irak'a müdahalede bulunan ABD, müttefikleri ile beraber hem Türkiye'yi hem de Rusya'ya dışlanmış ve bu iki devleti uluslararası sistemde yalnız bırakmıştır. Bunun dışında da iki ülkede de meydana gelen siyasi aktörlerin değişmesi Rusya ve Türkiye'nin yakın ilişki kurma isteğini kamçulamıştır. Özellikle 2010'lı yıllara gelindiğinde Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir döneme daha girildiği söylenebilir. 2011'de Ortadoğu'da patlak veren halk hareketleri, 2012 yılında Rusya'nın gönül ve tarihsel bağı bulunan Suriye'ye ulaşmasının ardından Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde olumsuz hava belirmiştir. Yine 2014'te de Ukrayna'daki kriz, ikili ilişkileri olumsuz etkileyen olaylar silsilesinden olmuştur.

Türkiye ile Rusya arasında 2010'lu yıllar süresince gelişme gösteren ikili ilişkileri ölçmek adına en önemli sınavlardan biri Suriye'de yaşanan kriz olmuştur. Ortadoğu'da başlayan ve sonrasında Suriye'ye sıçrayan ve uzun yıllardır yaşanan hareketlilik Türkiye ile Rusya'nın farklı blokları desteklemesine ve Suriye üzerinden örtülü bir rekabete girişilmesine sebebiyet vermiştir. Yalnız bu örtülü rekabete rağmen iki ülke de üst düzeyde yürüttükleri ikili ilişkileri devam ettirmişlerdir. Ayrıca iki ülke de ayrı düştüğü konular olmasına rağmen kamuoyu önünde birbirlerini eleştirmekten geri durmuşlardır. Böylelikle geleneksel "düşman" algısının tekrardan kamuoyuna hakim olup, dış politikada farklı hamleler yapılmasına engel olunmak istenmiştir. Hem Türkiye hem de

Rusya uluslararası sistemde yaşanan krizlere farklı açılardan baksalar bile ikili ilişkilerini sarsacak eylemlerden ve politikalarından uzak durmayı tercih etmektedir. Bunun da en önemli sebeplerinden biri, uzun yıllardır geliştirilen ilişkilerin devamlılığını sağlamak olabilir. Buradan da anlaşılacağı üzere iki ülke de "ulusal çıkarlarını" öncelikli tutarak, dış politika kararlarını alırken ulusal çıkar-lider algısı-uluslararası sistemin dengesi üçlemesine dikkat etmektedir.

Rusya, Suriye krizini uluslararası sistemdeki göreceli güç dağılımında yer alan etkin bir aktör olduğunu ispatlamak için fırsat olarak görmüştür. Suriye ile tarihsel bağının yanı sıra "Rusya olmadan Suriye sorunu çözülemez" havası yaratmak istemesi, Suriye'de aktif hareket etmesine neden olmuştur. Suriye krizi özelinde Türkiye ile birçok konuda ters düşen Rusya, 24 Kasım 2015'te askeri uçağının düşürülmesi sonrasında ise Türkiye ile yürüttüğü ikili ilişkileri koparma noktasına kadar gelmiştir. Birçok alanda Rusya, Türkiye'ye karşı sert tutum içerisine girmiş, ambargolar uygulamıştır. Bu noktada, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Rusya'nın taleplerinden biri olan özür mevzusu için, böyle bir şeyin söz konusu dahi olamayacağını sıcaklığına açıklaması, Rusya'nın Türkiye'yi karşı politik ve ekonomik anlamda sıkıştırmasına vesile olmuştur. Ayrıca dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun da olayın ardından, uçak düşürülme olayının kendilerinin bilgisi ve talimatı neticesinde gerçekleştiğini açıklaması Rus hükümeti ve Rus kamuoyu tarafından sert bir tutum ile karşılanmış ve Putin bunu "sırtımızdan vurulduk" ifadesi ile dile getirmiştir. Olayın hemen ardından Erdoğan'ın özür dilemesi gereken tarafın Rusya olduğunu iddia etmesi ne kadar net ve sert bir tutum olsa da yine Erdoğan'ın düşürülen uçağın Rus uçağı olduğunu bilmeleri halinde farklı bir yol izlenebileceği şeklinde açıklama yapması aslında yükselen tansiyonun kontrol altında tutulmasına yönelik olduğu söylenebilir. Ayrıca Rus tarafı bu olaydan sonra hem hükümet hem de kamuoyu düzeyinde ikili ilişkileri derinden sarsacak iddialar ortaya atmış ve Türkiye'yi uluslararası camia önünde suçlu düşürecek hamleler yapmaktan geri durmamıştır.

24 Kasım 2015'de yaşanan bu kriz, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler aslında her zaman jeopolitik rekabet altında devam edeceğinin en önemli işaretlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın bu rekabet alanlarından maksimum seviyede fayda sağlayabilmesi için, iki ülkenin işbirliğinin vazgeçilmez bir

gerçek olduğu da ortadadır. Buradan da uluslararası sistemin iki ülkeyi ulusal çıkarları bağlamında bir araya getirdiğini söylemek mümkündür. Neoklasik realist açıdan değerlendirecek olunursa, tam da bu noktada “uzun vadede bir devletin dış politikasını uluslararası sistemin sınırları ve doğurduğu fırsatlar belirlemektedir” tezi hatırlanması gerekmektedir. İkili ilişkileri kopma noktasına kadar getiren uçak krizi, aynı zamanda ikili ilişkilerin gelişmesine de fırsat doğurmuştur. Nitekim bu bağlamda uçak krizinden sonra Türkiye’de Başbakan Ahmet Davutoğlu’nun yerine göreve gelen Binali Yıldırım ile dış politikada vizyon değişikliğine gidilmiştir. Bu değişiklik, Türkiye’nin dostlarını artırmayı hedeflerken düşmanlarını azaltmayı arzulamaktaydı. Bunun doğrultusunda Cumhurbaşkanı Erdoğan başta olmak üzere Ak Parti’nin yetkilileri oluşan bu olumsuz havanın dağılması için çalışmalara hız verdiği bilinmektedir. Ulusal aktör düzeyinde yapılan bu politik hamleler, aslında neoklasik realistlere göre dış politikada da yapılabilecek önemli hamlelerin ilk adımı olarak değerlendirilmektedir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Rusya’nın taleplerine sıcak bakmayarak özür dilememekten yana olmaması ikili ilişkilerin normalleşme sürecini geciktirmekteydi. Putin’e Haziran 2016’da gönderdiği bir mektupta yer alan "kusura bakmasınlar" ifadesi Rus yetkililer tarafından özür kabul edilip ilişkilerin normalleşmesine doğru adımlar atılmıştır. Aslında Rusya bu noktada, Suriye konusunda yalnız kalmış ve Türkiye’nin müttefikleri olan devletler tarafından zor durumda kalmıştı. Rusya Türkiye’nin bir zeytin dalı uzatmasını beklemekteydi. Bunu da Erdoğan’ın gönderdiği mektup olduğunu varsayarak, ilişkileri geliştirmede hız kazanmak istemişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Rusya ve Türkiye neoklasik realizm teorisinin de iddia ettiği gibi uluslararası sistemdeki görece güç dağılımına bağımlı kalarak ve liderlerin etkileri altında ilişkilerini hızla iyileştirmeyi tercih etmişlerdir. Hatta Rusya’nın en çok okunan gazetelerinden biri olan Moscow Times yaşanan gelişmeleri “yeni bir arkadaşlığın başlangıcı” olarak görerek, Türkiye ile Rusya arasındaki yakınlaşmanın kamuoyu tabanındaki temelini atarak, toplumsal tepkilerin önlenmesi hususunda hassas davrandığı söylenebilir. Rus medyasının bu hamlesini de neoklasik realist bağlamda okurken, “birey düzeyli aktörler” için önlem amaçlı hayata geçirilmiş bir politika olarak yorumlanabilir.

15 Temmuz 2016’da Türkiye’de FETÖ tarafından gerçekleştirilen darbe girişiminin ardından Türkiye sözde müttefiklerinden destek görmezken, Putin ve Rus hükümetinden

"yanındayız" mesajını almıştır. Bu da liderlerin ikili ilişkileri revize etmedeki en önemli etmenlerden biri olduğunu göstermektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan da Putin'in bu jestine karşın darbe girişimi sonrasındaki ilk yurt dışı ziyaretini Rusya'ya yapmıştır. Batı medyası Erdoğan tarafından gerçekleştirilen bu ziyareti "Batı tarafından izole edilen iki liderin birbirlerinden destek alma girişimi" olarak görmüştür. Bu da uluslararası sistemde yer alan ülkelerin dış politika kararlarını alırken birbirlerine kader olarak yakın olan ülkelerin işbirliğine gitme konusunda istekli olduğu görülmektedir. Bu da uluslararası sistemin görece gücünün, ülkelerin dış politikasını belirlemedeki en büyük etkenlerden olduğunun ispatı niteliğindedir.

Uçak krizinin ardından bir grup Türkiye aleyhtarlığını sürdürmüştür. Bu grup ilişkilerin normalleşmesinin ardından bile Türkiye'ye karşı karalama kampanyalarını yürütmeye devam etmişlerdir. Fakat bu kampanyayı yürüten grubun hükümete yakın/elinde olan bir kuruluş olmaması dolayısıyla çok büyük bir değer kaybına sebep olmamıştır. Eğer ki bu olay tam tersi yönde olsaydı ve devlet elindeki kuruluşların Türkiye'ye karşı karalama kampanyaları yürütseydi, Rusya'nın Türkiye'ye karşı yürüttüğü dış politika daha farklı olması muhtemel bir sonuç olarak görülebilir. Ayrıca neoklasik realist açıdan değerlendirilecek olunursa, böylesi bir durum "ulusal aktörlerden biri olan kamuoyunun" dış politika karar vericilerini etkilemesi ile de sonuçlanabilir.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Suriye'nin kuzeyindeki terör unsurlarına karşı düzenlediği operasyon Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir. Uluslararası sistemde müttefiki olarak görülen ABD'nin Türkiye'nin terör örgütü olarak gördüğü unsurlara maddi ve manevi destek sağlaması, Türkiye'nin Rusya'ya yaklaşmasına vesile olmuştur. Rusya da bu konuda ulusal çıkarını ön planda tutarak Türkiye ile yakın ilişki kurmayı tercih etmiştir. Hatta Rus hükümeti, Türkiye'nin müdahalesi konusunda hiçbir rahatsızlık duymamıştır.

Türkiye ve Rusya'nın ikili ilişkilerini etkileyeceği düşünülen Karlov suikastı gerçekleşmiştir. Bu suikast sonrasında yapılan açıklamalarda, Türk tarafı da Rus tarafı da olayı provoke edilmek için düzenlendiğini ifade etmişlerdir. Böylelikle Türkiye ile Rusya arasındaki hassas şekilde devam eden ikili ilişkiler hükümetlerin ve liderlerin çabaları ve açıklamaları sayesinde kamuoyuna ve uluslararası sisteme yansımaları beklenen büyük krizinin önüne geçmiştir. Neoklasik realist açıdan bakıldığında tam da bu noktada,

yaşanan krizi liderlerin algılamasının nasıl şekillendirebileceğinin örneği görülmüştür. Eğer ki her iki lider algılamaları birbirinden farklı ya da olumsuz yönde olsaydı, ülkelerin birbirlerine karşı yürüttüğü politikalarda farklılaşmalar gözle görülür bir vaziyet alabilirdi.

Suriye krizinin kalıcı çözümü için gerçekleştirilen Cenevre, Astana ve Soçi görüşmeleri Türkiye ile Rusya arasında ikili ilişkilerin derinlik kazanmasına ve ortak hareket etmesine vesile olmuştur. Türkiye'nin PYD/YPG ile aynı masaya oturmama olan yumuşak karnını iyi bilen Rusya, bu konuda hassas yaklaşım göstermiştir. Bu da Rusya'nın da ikili ilişkilere ziyadesiyle değer verdiği ve zedelenmemesi adına çaba gösterdiğinin işareti olarak yorumlanabilir. Türkiye'nin barış sürecinin yapıldığı görüşmeler esnasında PYD/YPG ile aynı masada bulunmamak istemesinin nedeni kamuoyunun tepkisini kestiremediği olarak da düşünülebilir. Tam da bu noktada neoklasik realistlerin savunduğu gibi iç aktörlerin devletlerin dış politikasına etkisi görülmektedir.

Afrin kasabasında PKK/PYD/YPG terör unsurlarının "kanton/devlet" yapılanmasına müsaade etmemek adına Türkiye, bölgeye 20 Ocak 2018 tarihinde askeri bir müdahale gerçekleştirme kararı almış ve bu hareket Zeytin Dalı Harekatı ismiyle başlamıştır. Bu operasyon, Türkiye'nin güvenliğini korumak ve terörü yerinde bitirmek adına yaptığı en önemli aksiyonlardan biri olarak değerlendirilmeye mümkündür. Ayrıca operasyon kararı alınmasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin %87'sinin destek vermiş olması Zeytin Dalı Harekatı'nın kamuoyu nezdinde de ne denli içselleştirildiği ve gerekliliğinin işareti olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Harekatın başlamasıyla birlikte Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Türkiye'nin yaptığı askeri müdahaleye destek verirken, Türkiye'nin sözde müttefiki olan ABD'nin tutumunu da eleştirmiştir. Hatta Rus tarafı, Türkiye'nin Rusya'nın askeri birliklerinin hakimiyeti altında bulunan bölgelere operasyon yapmasını normal karşılamıştır. Ayrıca Türkiye'nin sözde müttefiki ABD gibi rahatsızlık duymadığını ve Türkiye ile ABD çekişmesinde Türklerden taraf olduğunu açık bir dille ifade etmiştir. Bu da operasyon süreci ve sonrasında Rusya'nın Türkiye ile ikili ilişkileri geliştirmek adına hoşgörülü politikası olarak yorumlanabilir.

Genel itibariyle bakıldığında 2011'de Ortadoğu coğrafyasında başlayan ve Suriye'ye sıçrayan isyan ateşi bölgesel dengeleri alt üst etmiştir. Suriye'de iç savaşa evirilen süreçte bölgesel ve küresel güçlerin de dahil olması neticesinde Suriye krizi küresel ölçekli bir probleme dönüşmüştür. Böyle bir durum Türkiye için de Suriye ile gönül/tarihsel bağı olan Rusya'yı da alakadar etmiştir. Türkiye ile Rusya krizde zaman zaman farklı unsurları tehdit objesi olarak algılamıştır. Krizin lehine çözülmesini ve kaybolan imajını tazelemek adına sahneye çıkan Rusya, Türkiye ile yaşadığı uçak krizi sonrasında Türkiye ile olan ikili ilişkilerini değerlendirmeye alarak, politikasını sertleştirmiştir. Bu durum karşılıklı restleşmeye kadar varmıştır. Bu noktada, ülke içi aktörlerin, kamuoyunun, hükümetin yapısının ve liderlerin algılamaları ön plana çıkmıştır. Bu da uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki devletlerin dış politikalarını analiz etmeyi ve açıklamayı arzulayan neoklasik realizm öne çıkmaktadır. Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkilerin kötüye gitmesini de normalleşmesini de uluslararası sistemin görece güç dağılımı ile devletlerin iç aktörler arasındaki etkileşim belirlemiştir.

Sonuç olarak neoklasik realizmin savunduğu değerler ve varsayımlar Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerinin son döneminde uygulanabilir bir teorik çerçeve olduğu gözlemlenmiştir. İkili ilişkilerin olumlu/olumsuz hale bürünmesinde uluslararası sistemin gerektirdiği hamleler, görece güç dağılımları, liderler, liderlerin algılamaları, kamuoyu tepkisi gibi unsurların önemli birer etmen olduklarını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ARI, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya ve İşbirliği*. 8. Baskı. MKM Yayıncılık. Bursa. 2013.
- BALCI, Ali. "Realizm". *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Ed. Ali Balcı ve Şaban Kardeş. 6. Baskı. 2017.
- BALCI, Ali. *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. Etkileşim Yayınları. 2013.
- ÇAKMAK, Haydar. *Türk Dış Politikası 1919-2008*. Platin Yayınları: Ankara. 2008.
- EVERA, Steven Van. "Restating the Realist Case". *Realism: Restatements and Renewal*. (Ed. Benjamin Frankel). London. 1996.
- GOLDSTEIN, Joshua - Pevehouse, Jon C. *International Relations*. Tenth Edition. Washington. D.C. Longman. 1999.
- GRIFFITHS, Martin- Roach, Steven C.-Solomon, M. Scoot. *Fifty Key Thinkers in International Relations*. Second Edition. New York: Routledge. 2009.
- HASANLI, Cemil. Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1953). (Çev. Ali Asker). *Bilgi Yayınevi*. 2011.
- JOLL, James. *Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?*. Çev: Orhan Dinç Tayanç. Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, 2008.
- OĞAN, Sinan. *11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Rusya*. Tasam Yayınları: İstanbul. 2006.

Sürekli Yayınlar

- AĞIR, Osman-Takar, Meram. "Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 13:2. 2016.
- AKBAŞ, Zafer. "Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. Cilt 3:1. 2012.
- AKILLI, Erman. "Türk Dış Politikası Zeminin Arap Baharı". *Ortadoğu Analiz*. Cilt 4:37. 2012.
- AKRAM Sarah. "Turkey and the Arab Spring". *Strategic Studies*.
- ALNUAIMY, Luqman Mahmood-Arafat, Luqman Mahmood. "The Turkish-Russian Relations in The Era of AKP", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 13:2. 2011.
- ALTUNIŞIK, Meliha Benli. "The Inflexibility of Turkey's Policy in Syria". *Turkey at a Crossroads*.
- ASKER, Ali. "Rusya'nın Suriye'de Stratejik Hamleleri: Sonu Meçhul Başlangıç". *Yeni Türkiye*. Ortadoğu Özel Sayısı 6. Sayı 87. 2016.
- ATABEY, Figen. "Montreux Konferansı'ndan İkinci Dünya Harbi'ne Türk-Sovyet İlişkileri". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. Cilt 2:4. 2014.
- ATAMAN, Muhittin-Shkurti, Gloria. "Batı'nın Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi". *ADAM Akademi*. Cilt 6:2. 2016.
- AYDIN, Mustafa. "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. Cilt 1:1. 2004.
- AYDINTASBAS, Asli. "With Friends Like These: Turkey, Russia, And The End of An Unlikely Alliance". *European Council on Foreign Relations*. Policy Brief 178. 2016.
- BAYLIS, John. "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. Cilt 5:18. 2008.
- BENHÜR, Çağatay. "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Sayı 15. 2004.
- BRAWLEY, Mark R. "Political Economy and Grand Strategy a Neoclassical Realist View". *Routledge Global Security Studies*. 2010.
- BUDAK, Türkan. "Türkiye'nin Enerji Politikasında Tanap ve Türk Akımı". *Bilgesam Analiz*. Sayı 1364. 2017.

- CAVERLEY, Jonathan D. "Power and Democratic Weakness: Neoconservatism and Neoclassical Realism". *Journal of International Studies*. Vol.38:3.
- CLADÌ, Lorenzo-Webber, Max. "Italian Foreign Policy In The Post-Cold War Period: A Neoclassical Realist Approach". *European Security*. Vol. 20:2. 2011.
- ÇAKMAK, Cenap- Yetim, Mustafa- Çolak, Fadime Gözde. "Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye". *Bilgesam*. Rapor No 31. 2011.
- ÇALIŞKAN, Burak. "Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi". *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*. Araştırma 14.
- ÇELİK, Ahmet Hüsrev. "Bouazizi'den Rabia'ya Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme". *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*. Cilt 6:2. 2015.
- ÇELİKPALA, Mitat. "Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri". *Bilig Dergisi*. Sayı 72. 2015.
- DAL, Emel Parlar-Erşen, Emre. "Türk-Rus İlişkilerinin Karadeniz-Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi ve Sonrası". *Karadeniz ve Kafkaslar: Riskler ve Fırsatlar*.
- DALACOURA, Katerina. "The 2011 Uprising in The Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications". *International Affairs*. Volume 88:1. 2012.
- DEMİR, Ali Faik. "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Cilt 3:2. 2016.
- DEVLEN, Balkan-Özdamar, Özgür. "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises". *Rethinking Realism in International Relations Between Tradition and Innovation*. (Ed.Annette FREYBERG, Inan Ewan Harrison Patrick James). *The Johns Hopkins University Press*. 2009.
- DIŞ POLİTİKA VE SAVUNMA ARAŞTIRMALARI GRUBU. "Türkiye-Rusya İlişkileri". *Bilgesam Analiz*. Sayı 1360. 2017.
- DİLEK, Mehmet Sait. "Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri". *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 16:2. 2017.
- DUECK, Colin. "Neoclassical Realism and the National Interest: Presidents, Domestic Politics, and Major Military Interventions". *Neoclassical Realism, The State, And Foreign Policy*. Cambridge University Press. 2009.
- DURAN, Hasan-Özdemir, Çağatay. "Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı". *Akademik İncelemeler Dergisi*. Cilt 7:2. 2012.
- DURSUN, Rumeysa. "Realizmin Realist Bir Eleştirisi Olarak Raymond Aron ve Uluslararası İlişkiler Kuramı". *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. Cilt 5:2. 2017.

- ERŞEN, Emre. "Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Cilt 3:2. 2016.
- ERŞEN, Emre." The Turkish-Russian Dialogue in Syria Prospects and Challenges". *Alsharq Forum Analysis Series*. 2017.
- ERTEM, Barış. "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 3:11. 2010.
- FREELAND, David. "Duke Edward Hallett Carr: Historical Realism and the Liberal Tradition". *Past Imperfect*. Volume 2. 1993.
- FURUNCU, Yunus. "Enerji Güvenliği ve Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden Türk Akım Projesi". *SETA Perspektif*. Sayı 216. 2018.
- İMANBEYLİ, Vügar. "Uçak Krizi ve Türkiye-Rusya İlişkileri". *SETA Perspektif*. Sayı 119. 2015.
- İSMAYIL Elnur. "Suriye'de Ateşkes Anlaşması: Beklentiler ve Gerçekler". *Bilgesam Analiz*. Sayı 1352. 2017.
- JAMES Falode Adewunmi . "The Theoretical Foundation of Realism", www.researchgate.com.
- KEANEY, Brian A. "The Realism Of Hans Morgenthau". *Scholar Commons University of South Florida*. 2006.
- KEMALOĞLU, İlyas. "15 Temmuz Darbe Girişiminin Rusya'daki Yansımaları". *15 Temmuz Darbe Girişiminin İslam Coğrafyasında Yansımaları Konferansı*. gesam.dpu.edu.tr. 2016.
- KEYMAN, Fuat. "Arap Baharı, Türkiye Modeli ve Avrupa Birliği". *Analist. USAK Yayınları*. Sayı 6. 2011. Ankara.
- KILIÇ, Eda ve diğerleri." Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de Halk Ayaklanmaları". *Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları*. Rapor No: 1. 2012.
- KITCHEN, Nicholas. "Systemic Pressures and Domestic Ideas: a Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation", *Review of International Studies*. Volume 36:1. 2010.
- KOÇAK, Muhammet. "Türkiye-Rusya İlişkileri". *SETA Analiz*. Sayı 201. 2017.
- KOLASI, Klevis. "Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Cilt 68:2. 2013.
- KURBAN, Vefa. "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Cilt 14:28. 2014.

- KURT, Veysel. "Suriye Krizinde Kritik Dönemeç: Soçi Zirvesi". <https://www.setav.org/analiz-suriye-krizinde-kritik-donemec-soci-zirvesi/> . (05.12.2018)
- KÜÇÜKSOLAK, Övgü Kalkan. "Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm Ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması". *Turan-Sam*. Cilt 4:14. 2012.
- LEGRO, Jeffrey-Moravcsik, Andrew. "Is Anybody still a Realist". *International Security*. Vol. 24:2. 1999.
- LEVENT, Hediye. "Suriye Krizi'nin Dinamikleri ve Aktörlerin Değerlendirilmesi". *Ortadoğu Analiz*. Cilt 4:44. 2012.
- LIAPINA, Liudmila-Öncel, Abidin. "The Effects of Turkish-Russian Political Relations on Bilateral Trade Balance: Cointegration and Causal Analysis". *Theoretical and Applied Economics*. Volume 25:1. 2018.
- LINDENSTRAUSS, Gallia-Magen, Zvi. "The Russian-Turkish Reset". *Foreign Policy Research Institute*. 2016.
- LOBELL, Steven E. "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: a Neoclassical Realist Model". *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press. 2009.
- MARSH, Kevin. "Leading from behind": Neoclassical Realism and Operation Odyssey Dawn". *Defense and Security Analysis*. 30:2. 2014.
- MCLEAN, Wayne. "Neoclassical Realism and Australian Foreign Policy: Understanding How Security Elites Frame Domestic Discourses". *Global Change, Peace and Security*. 28:1. 2015.
- MİŞ, Nebi- Özdemir, Ömer Behram. "Suriye 2014". *Ortadoğu Yıllığı 2014*. 2015.
- MORGENTHAU, Hans. (Revised by Kenneth W. Thompson and W. David Clinton). *Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace*. Seventh Edition. Mc Graw Hill Higher Education. 2006.
- MUSAOĞLU, Neziha. "Suriye Krizinin Çözümü/Çözumsuzlüğünde Rusya". *Karadeniz Araştırmaları*. Sayı 48. 2015.
- MUSHTAQ, Abdul Qadir-Afzal, Muhammad. "Arab Spring: Its Causes and Consequences". *JPUHS*. Volume 30:1. 2017.
- OĞUZLU, Tarık. "The Arap Spring and The Rise of The 2.0 Version of Turkey's Zero Problems With Neighbors Policy". *SAM Paper*. No 1. 2012.
- OĞUZLU, Tarık. "Türkiye ve Arap Baharı: Türk Dış Politikasında Liberal, İddialı ve Batılı Eksenin Yükselişi". *Akademik Ortadoğu*. Cilt 6:2. 2012.
- ORAN, Baskın. *Türk Dış Politikası 1919-1980*. Cilt 1. İletişim Yayınları: İstanbul. 2001.

- ORHAN, Oytun. "Fırat Kalkanı Hedefler, Fırsatlar ve Riskler". *Ortadoğu Analiz*. Cilt 8:7. 2016.
- ÖNİŞ, Ziya. "Turkey and the Arab Spring Between Ethics and Self-Interest". *Insight Turkey*. Volume 14:3. 2012.
- ÖZBAY, Fatih. "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010". *Bilge Strateji*. Cilt 2:4. 2011.
- ÖZÇELİK, Mücahit. "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 29. 2010.
- ÖZÇELİK, Necdet-Acun, Can. "Terörle Mücadelede Yeni Safha Zeytin Dalı Harekatı". *SETA Yayınları*. 2018.
- ÖZDAL, Habibe- Özerem, Hasan Selim- Has, Kerim-Demirtepe, Turgut. "Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine". *USAK Avrasya Araştırmaları Merkezi*. Rapor No: 13-06. 2013.
- ÖZDEMİR, Ömer Behram. "Kuzey Suriye'de Türkiye Varlığı: Tahkim Et ve Genişle". www.orsam.org.tr . (06.12.2018)
- ÖZERTEM, Hasan Selim. "Turkey and Russia: a Fragile Friendship". *Turkish Policy Quarterly*. Volume 15:4. 2017.
- ÖZLÜK, Erdem. "The Warplane Crisis Between Turkey and Russia and the Issue of Apology". *Orsam Review of Regional Affairs*. No. 35. 2015.
- ÖZTÜRK, Uğurcan. "Rusya Federasyonu'nun Türkiye'deki Büyükelçisinin Öldürülmesi, Kabul Eden Devletin Diplomatik Temsilcileri (Terörizme Karşı) Koruma Sorumluluğu ve Türkiye'nin Karşılaşabileceği Hukuki Yaptırımlar". <http://jusgentiumint.org>.
- PETER, Wilson. "E.H. Carr's The Twenty Years' Crisis: Appearance and Reality in World Politics". *Politik*. 12:4. 2009.
- QUIN, Adam. "Kenneth Waltz, Adam Smith and the Limits of Science: Hard choices for neoclassical realism". *International Politics*. Volume 50:2.
- RATHBUN, Brian. "A Rose By Any Other Name: Neoclassical Realism As The Logical And Necessary Extension Of Structural Realism". *Security Studies*. 17: 294.
- RIPSMAN, Norrin M. "Neoclassical Realism and Domestic Interest Groups". *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press. 2009.
- RIPSMAN Norrin M.- Taliaferro Jeffrey W.-Lobell, Steven E. "Conclusion: The State of Neoclassical Realism". *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press. 2009.

- ROSE, Gideon. "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy". *World Politics*. Volume 51:1. 1998.
- SANCAK, Kadir. "Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2013.
- SEMERCİOĞLU, Harun. "Machiavelli'nin Perspektifinden Bugünün Uluslararası İlişkileri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 9:44. 2016.
- SERBEST, Bürkan. "Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorun ve Süveyş Bunalımı". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 6:4. 2017.
- SERDAR, İskender. "Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış". *The Journal of Europe Middle East Social Science Studies*. Volume 1:1. 2015.
- SERPER, Emre. "Zeytinalı Harekatı ve Terörle Mücadele". <http://www.tasam.org> . (07.12.2018)
- SULAIMANOV, Abdyrakhman. *A Comparative Review of Neorealism and Neoliberalism in IR*.
- SULZ, Matthias. "Neoclassical Realism, UN-Resolution 1973 and the Responsibility to Protect in Libya". *Lehrveranstaltung: 210086-1*. 2016.
- ŞAHİN, Mehmet. "Rusya'nın Zeytin Dalı Harekatına Yönelik Tutumu". *TASAV Dış Politika Araştırmaları Merkezi*. Analiz No 12.
- ŞEN, Yağmur. "Suriye'de Arap Baharı". *Yasama Dergisi*. Sayı 23.
- Tahranlı, Turgut. "Türk Boğazları'nda Denge Rejimi: Hukuki ve Yapısal bir Değerlendirme". *Marmara Denizi 2000 Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (Ed. B. Öztürk, M. Kadioğlu ve H. Öztürk). TÜDAV Yayınları. No. 5. 2000.
- TALIAFERRO, Jeffrey W. "Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War". *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press. 2009.
- TANG, Shiping. "Taking Stock of Neoclassical Realism". *International Studies*. Review 11. 2009.
- TANRISEVER, Oktay. "Türkiye-Rusya Krizinin Dinamikleri ve İkili İlişkilere Etkileri". *Bilge Strateji*. Cilt 8:14. 2016.
- TARCAN, Burçin Hafize-Akgüller, Hilal-Işık, Kübra. "Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası". *Econder International Academic Journal*. Cilt 2:2. 2018.
- TELCİ, İsmail Numan- Efe, İbrahim-Kardaş, Tuncay- Çağlar, İsmail. "15 Temmuz Darbe Girişimi ve Batı Medyası". *SETA Yayınları*. Sayı 86. I.Baskı. 2017.

- TOPAL, Coşkun. "Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-ABD İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi". *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 6.
- TURAN, İlter. "Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve Fırsatlar".
- TÜYSÜZOĞLU, Göktürk. "Düşen Uçağın Gölgesinde Rusya-Türkiye İlişkileri". *EkoAvrasya*. Sayı 33. 2016.
- TÜYSÜZOĞLU, Göktürk. "Savunmacı Realizm ve Saldırgan Realizm Bağlamında Karadeniz Havzası'ndaki Çatış Gerçekliğinin Değerlendirilmesi". *Avrasya Etüdleri*. Cilt 44:2. 2013.
- UĞRASIZ, Bülent. "Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: Realizm ve İdealizm". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5:2. 2003.
- UĞUR, Hacer Zorlu. "Türk Boğazlarının Önemi ve Montrö Sözleşmesi ile Sağlanan Denge Rejimi". *International Journal of Afro-Eurasian Research*. Sayı 2. 2016.
- ULUTAŞ, Ufuk- Duran, Burhanettin. "Türkiye'nin DEAŞ'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekâtı". *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*. 2016.
- ULUTAŞ, Ufuk. "5 Soru: Rus Büyükelçi Karlov'a Düzenlenen Suikast". <https://www.setav.org/5-soru-rus-buyukelci-karlova-duzenlenen-suikast/> (21.11.2018)
- URAL, Selçuk-Topçu, İlyas. "Soğuk Savaş Dönemi Türk Basınında Sovyet Tehdidi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 9:44. 2016.
- ÜNAL, Mustafa Cem. "Arap Baharı Sonrası Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceği". *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. Cilt 16:2. 2017.
- VARLIK, Ali Bilgin. "Astana-Soçi Görüşmeleri, Çatışmazlık Bölgeleri ve İdlid'de Gerginliği Azaltma Kontrol ve Gözlem Noktaları". *Merkez Strateji Enstitüsü*. 2018.
- WIECLAWSKI, Jacek. "Neoclassical Realism And The Crisis Of The Realist Paradigm In Contemporary International Relations", *Myśl Ekonomiczna i Polityczna*. Volume 57:2. 2017.
- YAZICI, Amine. "Rusya'nın Suriye Politikası", Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri). *SDE Analiz*. 2012.
- YELTİN, Hüseyin. "Türkiye'nin Suriye Krizine Karşı Güvenlik Arayışlarına Bir Örnek: Fırat Kalkanı Harekâtı". *Econder International Academic Journal*. Cilt 2:2. 2018.
- YELTİN, Hüseyin-Işık, Kübra. "Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi". *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*. Cilt 3:3. 2017.

YEŞİLTAŞ, Murat. "Afrin Terörizmle Mücadelede Stratejik Önemde". <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42766281> .(06.12.2018)

YEVGENYEVICH, Vladimir Polyakov-Kurban, Vefa. "SSCB-Türkiye Gerçekleşmeyen Savaş". *Turan-Sam*. Cilt 5:18. 2013.

YILMAZ, Salih. "Soçi Batı'dan Gelen Saldırlara Bir Cevap". *Türkiye-Rusya İlişkilerine Bakış 2016-2017*. Nobel Yayınları. Ankara. 2018.

YILMAZ, Salih-Yakşı, Abdullah. "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri". *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*. Yıl 6. Sayı 17. 2016.

YURDUSEV, A. Nuri. "Thomas Hobbes and International Relations: An Assessment". *METU Studies in Development*, No: 34, 2007.

İnternet Kaynakları

- <http://asem.org.tr/tr/publication/details/2075/Ukrayna-Krizi>
[21Y%C3%BCzy%C4%B1%E2%80%99da-Bat%C4%B1-ile](http://asem.org.tr/tr/publication/details/2075/Ukrayna-Krizi)
[Rusya%E2%80%99n%C4%B1n-G%C3%BC%C3%A7-M%C3%BCcadelesi,](http://asem.org.tr/tr/publication/details/2075/Ukrayna-Krizi)
(11.11.2018)
- <http://medyagunlugu.com/haber/turk-rus-geriliminin-kronolojisi-42809> , (10.11.2018)
- http://www.mfa.gov.tr/no_-30_-socideki-suriye-ulusal-diyalog-kongresinin-sonuclari-hk.tr.mfa , (05.12.2018)
- <http://www.milliyet.com.tr/firat-kalkani-harekatinin-216-gundem-2423279/>,
(20.11.2018)
- <https://dogruhaber.com.tr/haber/254288-cenevre-baris-gorusmelerinin-7-turu-basladi/>,
(06.12.2018)
- <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201712051031275863-suriye-konulu-cenevre-8-gorusmeleri-yeniden-basladi/> , (03.12.2018)
- https://tr.sputniknews.com/trend/rusya_ankara_buyukelcisi_andrey_karlov/,
(21.11.2018)
- <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-rusya-iliskilerinin-son-16-yili/698807>,
(11.11.2018)
- https://www.academia.edu/31169866/ASTANA_G%C3%96R%C3%9C%C5%9EMELER%C4%B0_VE_SONRASI , (03.12.2018)
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38377569> , (02.12.2018)
- <https://www.cnnturk.com/dunya/suriye-konulu-7-astana-toplantisi-sona-erdi>,
(31.11.2018)
- <https://www.haberturk.com/dunya/haber/728510-suriye-baris-planini-kabul-etti> ,
- <https://www.sabah.com.tr/dunya/2017/12/14/suriye-konulu-cenevre-8-gorusmeleri-sona-erdi> , (03.12.2018)
- <https://www.stratejikortak.com/2017/07/turkiye-rusya-iliskileri.html> , (12.11.2018)
- <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html>,
(01.12.2018)
- <https://www.takvim.com.tr/dunya/2018/01/30/soci-zirvesinin-sonuc-bildirgesi-aciklandi>, (05.12.2018)
- <https://www.trthaber.com/haber/dunya/suriye-konulu-cenevre-5-gorusmeleri-basladi-305344.html> , (01.12.2018)

ÖZGEÇMİŞ

Hüseyin YELTİN, 1989 yılında Eskişehir'de dünyaya gelmiştir. Çalışmanın yazarı ilkokul, ortaokul ve lise eğitimlerini Eskişehir'de tamamladı. 2007-2012 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans eğitimini tamamlayarak, 2012 yılında Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 2014'den sonra çeşitli firmalarda yönetici olarak görev alan yazar, halen özel bir şirkette yönetici olarak çalışmaktadır. Yazarın akademik anlamda yayınlanmış iki adet makalesi ve bildiri sunumları mevcuttur.

